

მერი გოშირიძე

ეჭარის ქალები — ესელი ცხოვრების მშენებლები

გამოცემლობა
„საბჭოთა აჭარა“
ბათუმი — 1971

წიგნში გახსილულია აქარის ქალთა ჩაბმა საზოგადოებრივ წარმოებასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში, სახელმწიფო და ეკლტურულ მშენებლობაში. მათი როლი სოციალისტური მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებაში, ახალი ცხოვრების შექმნაში.

ა ბ ტ ო რ ი ს ა ბ ა ნ

მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებლებმა კ. მარქსმა და ფ. ენგელსმა პირველად კაცობრიობის ისტორიაში მეცნიერულად გააანალიზეს საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორია, სწორად შეაფასეს მასების, კერძოდ, ქალთა როლი საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებაში, ახსნეს მათი მონობისა და ჩაგვრის კლასობრივი არსი, შეიმუშავეს მისი აღმოფხვრის სწორი გზები და მეცნიერული თეორია.

ვ. ი. ლენინმა იმპერიალიზმისა და პროლეტარული რევოლუციების ეპოქაში განავითარა მარქსიზმის მოძღვრება, განსაზღვრა ქალის როლი და ამოცანები სოციალურ გადატრიალებაში, ხოლო სოციალისტური მშენებლობის პროცესში კონკრეტულად აჩვენა საზოგადოებრივ წარმოებაში, სახელმწიფოებრივ და კულტურულ მშენებლობაში ქალთა ჩაბმის პრაქტიკული გზები.

— კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა მთავრობის მზრუნველობით ჩვენს ქვეყანაში ქალთა საკითხი გადაიჭრა მშრომელთა სასარგებლოდ, ქალი ჩვენი საზოგადოების სრულუფლებიანი წევრი გახდა.

ქალთა საკითხი წარმატებით გადაიჭრა აჭარის ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაშიც, მაგრამ ქალთა მოძრაობას აქ, საქართველოს დანარჩენ კუთხეებთან შედარებით ერთგვარი თავისებურებანი ახასიათებდა ამ კუთხის ისტორიული წარსულის გამო.

ოსმალთა ბატონობა განსაკუთრებით მძიმე ტვირთად დააწვა ქალს: მაღალგანვითარებული ფეოდალური კულტურის ტრადიციებზე აღზრდილი სამხრეთ საქართველოს ქალი განვითარების დაბალ საფეხურზე მდგომი ოსმალეთის გავლენაში მოექცა. ჩამორჩენილი დამპყრობლის საუკუნეობით ბატონო-

ბამ თავისი დიდი დააჩნია მიტაცებული ქართული მხარეების მთელი მოსახლეობის, განსაკუთრებით ქალის ყოფას.

მას შემდეგ, რაც აქარა დაუბრუნდა დედა-სამშობლოს, მოწინავე ქართველი საზოგადოებრიობა დიდი მონდომებით შეუდგა ჩატეხილი ხიდის გამთელებას და ერთგვარი წარმატებებიც მოიპოვა. მაგრამ ამ კუთხის ეკონომიური და კულტურული დაწინაურების საქმეში გადამწყვეტი როლი საბჭოთა ხელისუფლებამ შეასრულა.

სოციალიზმის მშენებლობაში ქალის აქტიური მონაწილეობა შეუძლებელი იყო მისი შესაბამისი კულტურული დაწინაურების გარეშე. აქარის პარტიული ორგანიზაციის წინაშე, უწინარეს ყოვლისა, ეს ამოცანა იდგა. დიდმა მუშაობამ, რომელიც სწორ მეთოდოლოგიურ საფუძველს ემყარებოდა, თავისი ნაყოფი გამოიღო და აქარის ქალებმაც ღირსეული წვლილი შეიტანეს სოციალიზმის მშენებლობაში. ეს მეტად აქტუალური პრობლემაა, რომელსაც ამასთან პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. აქარის ქალთა გზა — ეს არის გზა, რომელიც განვლეს ამ კუთხის ქალებმა ისლამის ტყვეობიდან კომუნიზმის მშენებელ მოქალაქემდე. ქალთა ისტორია საინტერესოა ახალგაზრდობისათვის, ქალიშვილებისათვის, რომლებიც გორკის სიტყვებით, რომ ვთქვათ, „მხოლოდ მაშინ გაიგებენ და იგრძნობენ ლენინის პარტიის სიდიადეს, როცა ისინი გაეცნობიან მათი დედებისა და ბებიების კატორღულ წარსულს“.*

ჩვენ შევეცადეთ შეძლებისდაგვარად სრულყოფილად გაგვეანალიზებინა შრომისა და ბრძოლის ის სახელოვანი გზა, რომელიც აქარის ქალებმა განვლეს სოციალიზმის მშენებლობის პერიოდში.

თავი პირველი

სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება და აზარის ქალთა განთავისუფლება (1921-1929 წ. წ.)

1. აზარის ქალთა მდგომარეობა საბოლოო ხალისუფლების დაშუქარებაზე

აქარა ოდითვე ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურად და კულტურულად დაწინაურებული კუთხე იყო. მესხეთმა არა ერთი გამოჩენილი მოღვაწე მოგვცა, რომლებმაც დიდი ამაგი დასდეს ქართული ეროვნული კულტურის შექმნასა და განვითარებას, ქვეყნის ეკონომიურ აღორძინებას. დიდ საერო საქმეში მამაკაცის გვერდით იდგა ქართველი ქალი. იგი არა მარტო ოჯახს უვლიდა და სამშობლოს მომავალს ზრდიდა, არამედ აქტიურად მონაწილეობდა ქვეყნის აღმშენებლობითს საქმიანობაში. XIII საუკუნის ცნობილი ქართველი ფილოსოფოსი, მწერალი და მემკვიდრე ტბელ აბუსერისძე თავის თხზულებაში „სასწაულნი წმიდისა მთავარმოწამისა გიორგისანი“... მოგვითხრობს ქალთა ღვაწლზე ამ კუთხის ეკონომიურ და კულტურულ დაწინაურებაში. ავტორი ლაპარაკობს თავისი დედის — ხათუთის მუდლის — ბაგულის, დის — ვანენისა და სხვათა როლზე კულტურულ-აღმშენებლობით საქმიანობაში, სამონასტრო ცხოვრებაში. ტბელი განსაკუთრებით აღნიშნავს თავისი დის ვანენის ღვაწლს: „ეკლესიათ აღაშენა წმიდისა იოანე მახარობლისათ და ღმრთისმეტყველისათ სამკუდრებელი ჩვენი, და აღავსო საწყაული კეთილი“.¹

1. ტბელ აბუსერისძე. ბოლოკბასილის მშენებლობა შუარტყალში და აბუსერიძეთა საგვარეულო მატინე, თბილისი, 1941 წ. გვ. 68.

იგი მოუთითებს თავისი მეუღლის ბაგულის წვლილზე წმინდა გიორგის ეკლესიის მშენებლობაში (იგულისხმება სიხანის წმინდა გიორგის ეკლესია).²

სამხრეთ საქართველოს ქალები აქტიურად იღვწოდნენ ძველი კულტურის ისეთ კერებში, როგორიც იყო მონასტრები. ასე. მაგალითად, ტაძრისის ქალთა მონასტერში (ბორჯომის რაიონი) მოღვაწეობდა გიორგი მთაწმინდელის და საბიანი, რომლის ხელმძღვანელობითაც ეზიარა პირველდაწყებით განათლებას მისი სასწელოვანი ძმა.

ნიკო მარი თავის მოხსენებაში სინასა და იერუსალიმში მუშაობის შესახებ აღნიშნავს, რომ ქართველ მონაზვნებს შორის იყვნენ განათლებული ქალები. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ცნობილი ფებრონე, რომელსაც დიდი გავლენა ჰქონდა სასწელომწიფო, საზოგადოებრივ და საოჯახო საქმეებზე.

საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და საოჯახო მეურნეობაში სამხრეთ საქართველოს ქალის როლი და ადგილი ძირეულად შეიცვალა ოსმალთა ბატონობის პერიოდში.

XVI საუკუნის 90-იან წლებში ოსმალეთმა სამცხე-საათაბაგო დაიპყრო, XVII საუკუნის დამდეგს კი აქარაც პაიტაცა.

დამპყრობელი ყოველი ღონისძიებით ცდილობდა სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის გამაჰმადიანებას. ვინმე მესხის (გვარამაძის) წერილში ვკითხულობთ: „რომელ ხორციელ ენას შეუძლია, რომ წარმოსთქვას თვითივე ელნი იმდროინდელი ქრისტიან მამათა და ღვთათა დასჯა-ტანჯვა. ვის ცოცხალს ტყავს ამრობდნენ, ვის ოთხ პალოზე გაყრილს ბაწრებით გუდად იღებდნენ, ვის ნაკუწ-ნაკუწად სჭრიდნენ ხმლითა და ვის ხანჯლით გულმუცელს უპობდნენ, ვის შამფურზედ გაცმულს ცოცხლებრივ ცეცხლზე მწვადივით სწვავდნენ. ვის შიშველს გახურებულ თონეზე ავდებდნენ... რკინის საწვავებით სვრეტდნენ, ვის ადუღებულ წყალში ხარშავდნენ, ვის გამდნარს ასხამდნენ პირში: ვის ანთებულ საკირეში ავდებდნენ“.³

2. ი. სიხარულიძე, ტბელ აბუსერიძე, თბილისი, 1963 წ., გვ. 31.

3. ხ. ასვლედიანი, საბაღო განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიიდან სამხრეთ საქართველოში, ბათუმი, 1957 წ., გვ. 39.

გამაჰმადიანებას განსაკუთრებით ებრძოდნენ დედაკაცები. როცა ახალციხის ფაშა როსტომმა სულთნის სახელით ბრძანა ქვეშევრდომებს მაჰმადიანობა მიეღოთ, მისმა მეუღლემ უარი განაცხადა და ცდილობდა უფსკრულში გადაჩეხვით თავიდან აეცილებინა ერისა და საარწმუნოების ღალატი.

რჩულის გამოცვლაზე მტკიცე უარი განაცხადა ქობულეთელი მაქსიმე თავდგირიძის მეუღლემაც. „მე უნდა გავთათრდე. — უთქვამს გადაგვარებულ თავადს ცოლისათვის, — ... შენც გათათრდი, ფაშობას ვიშოვნო, გუჟია არ ამცდება და შენც გუჟიის დედოფლად გაგხდი.

— უწინამც დღე დამელევა. მე ვერ გავთათრდები“... მიუგო პატრიოტმა ქართველმა ქალმა.

აჭარის ქალები იარაღითაც კი გამოვიდნენ ოსმალებისა და მათი პოლიტიკის წინააღმდეგ. განსაკუთრებით ისახელეს თავი დანდალოელებმა.⁴

თავისუფლებისმოყვარე ქართველები ვერ ურიგდებოდნენ მომხდურთა ბატონობას და ხშირად აწყობდნენ აჯანყებებს. აღსანიშნავია, რომ ამ აჯანყებათა წამომწყებნი ზოგჯერ ქალები იყვნენ. უშუალოდ ქალების თაოსნობით 1916 წელს ერთ-ერთი ასეთი აჯანყება მოხდა ახალციხის საფაშოში. იმავე წლის 1 ივნისს გენერალ-ლეიტენანტი ორბელიანი გენერალ რტიშჩევს ატყობინებდა, რომ ამბოხების წამომწყებნი იყვნენ ქალები, რომლებიც სოფლებიდან ჩამოვიდნენ და იჩივლეს ფაშასთან ოსმალთა ჯარისკაცების თავხედობაზე, მაგრამ მათ არაფერი მოუსმინა და ყურადღება არაფერს მიაქცია. უკან დაბრუნებულმა გაწვილებულმა ქალებმა გზად შემოყრილ ახალგაზრდებს აუხსნეს მდგომარეობა და თანაც დასძინეს: ხვალ თქვენი ცოლებიც ასევე შეურაცხყოფილი იქნებიან, როგორც ჩვენო. ახალგაზრდები დაერივნენ ფაშის ამალას, აეწუნეს უმეტესი ნაწილი, დაჭრილი ფაშა ხელთ ჩაიგდეს. აჯანყებამ მოიცვა აჭარაც. მოსახლეობამ შეიტყო თუ არა შფოთის მიზეზი, დაერივნენ მოხელეებსა და ჯარებს.⁵

4 ზ. ჭიჭინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრება, თბილისი, 1916 წ., გვ. 14.

5 ზ. ჭიჭინაძე, ქართველთა გამაჰმადიანება, თბილისი, 1915 წ., გვ. 71.

6 გ. ტიუაძე, ოსმალეთის დერვიშობა და გლეხთა აჯანყებანი XVI საუკუნეში, თბილისი, 1946 წ., გვ. 221-222.

მაგრამ ძალადობამ თავისი გაიტანა და განვითარებული ფეოდალური კულტურის ტრადიციებზე აღზრდილი ქართველი ქალი ჩამორჩენილი დამპყრობლის გავლენაში მოექცა, ყურანის მონა გახდა და ჩადრით შეიბურა.

მწერალი, ეთნოგრაფი და საზოგადო მოღვაწე თედო სახოკია ასე აღწერს გამაჰმადიანებული ქართველი ქალის მდგომარეობას: „საშინელია აქაური დედაკაცის მდგომარეობა... ტანჯვა-წვალებათა ამ დაჩაგრული არსების ხვედრი. ბუნებასთან ბრძოლა ხომ არ აკლია... რელიგიისაგან ჩაგვრა კიდევ სხვაა. სახლშია ჩაკეტილი. არ შეძლია გარეთ, მამაკაცების საზოგადოებაში გაერჩოს. ქმარს უფლება აქვს ფეხსაცმელივით მოიცვალოს და გაუშვას, იმის ბაღლად სხვა შეირთოს“.⁷

ასეთსავე ყოფაში იყვნენ ლაზი ქალებიც. ლაზისტანში მოგზაურობისას გ. ყაზბეგი აღწერს ლაზი ქალების დაბეჩავებულ მდგომარეობას და ასკვნის, რომ აქ ქალი სამუშაო ძალაა. მამაკაცი კი მეპატრონეა.⁸

ქალები სწავლების საქმეს ჩამოაცილეს. დამპყრობლებმა დააარსეს რელიგიური სკოლები, რომლებშიც ორივე სქესის ბავშვები იყვნენ, ოღონდ გოგონები მხოლოდ 13 წლამდე სწავლობდნენ. მათ მხოლოდ კითხვას ასწავლიდნენ. წერა ქალის საქმე არააო.

მაჰმადიან ქართველ ქალს მძიმე ტვირთად დააწვა ქალის თხოვა-გათხოვების მუსლიმანური წესი, რომლის მიხედვით ქალი ფაქტობრივად იყიდებოდა.

ჩვენი ერისთვის დიდი უბედურება იყო გოგო-ბიჭების მოტაცება და გაყიდვა. სულთნის აგენტები ჰარამხანებს ამარაგებდნენ ქართველი ქალებით. „ფაშები ყიდულობდნენ ჩერქეზისა და ქართველების ქალებს გამაჰმადიანებული ქართველებიდანაც“.⁹

სამხრეთ საქართველოს ქალებმა დიდი ტანჯვა-წამება გადაიტანეს ოსმალთა ბატონობის პერიოდში, მაგრამ მომხდურებმა ვერ გატეხეს მათი ამაყი სული. გ. ყაზბეგი, რომელმაც 1874

7 თ. სახოკია, მოგზაურობანი, თბილისი, 1950 წ., გვ. 139.

8 I. Kазбег, три месяца в Турецкой Грузии, 1876г., стр. 107.

9 გაზეთი „კვალი“, 1902 წ., № 36.

წლის გაზაფხულზე იმოგზაურა სამხრეთ საქართველოში, ერთ ასეთ საინტერესო ეპიზოდს მოგვითხრობს: ვაჟი გაეხუმრა ქალს, რომელიც ყანაში მუშაობდა. ქალმა იუყადრისა ეს და ვაჟს შემოსწყრა. ეკემა უბიძგა. შეტრაცხუოფილი ქალი უმაღვე ეცა ვაჟის ხანჯალს. ამოაძრო და რამდენიმე კრილობა მიაყენა. დაზარალებულმა ვაჟმა ისარცხეილა სიმაართლე ეთქვა და იცრუა — შურისმაძიებელმა დამპყრო.¹⁰

ოსმალთა ბატონობის პერიოდში გაჩანაგდა ამ მხარის მეურნეობა. დაკნინდა მაღალი კულტურა. მაგრამ დამპყრობლებმა მიზანს მაინც ვერ მიაღწიეს. მოძალადეებმა. მართალია, მოსახლეობა გაამუსლიმანეს, მაგრამ ვერ გაათურქეს, ეროვნული ფესვი ვერ ამოძირკვეს. ქართული ზნე-ჩვეულება, ენა, წინაპართა ტრადიციები ყველაზე მეტად შემოინახა აქარამ. „ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებში აქა-იქ შემორჩენილი ქართული ენა, ქართული ზნე-ჩვეულებანი და საერთოდ ქართული კულტურა XVIII საუკუნის დამდეგისათვის განაგრძობდა არსებობას აჭარის მეშვეობით... რომელიც მჭიდრო ეროვნული დაფებით დაკავშირებული იყო გურიასთან, იმერეთთან და საქართველოს სხვა ნაწილებთან...“¹¹

ქართული ეროვნული კულტურის დაცვასა და შენარჩუნებაში განსაკუთრებული როლი შეასრულეს ქალებმა, რომლებმაც წმიდად შემოინახეს დედაენა, წერა-კითხვა და ქართული ზნე-ჩვეულებები.

1878 წლის 19 ივნისს შერიფ ბეგ ხიმშიაშვილი და მიხეილ მეფისაშვილი (არტაანის მაზრის მმართველი) სადილად იყვნენ მიწვეული მელიქიშვილთან. საუბრის დროს შერიფს ჰკითხეს. — „ქართული ხომ არ დავიწყნიათ იქეთკენო. — შერიფ ბეგ ხიმშიაშვილმა უპასუხა: — რა ბრძანებაა. ბატონო, მთელ აქარაში სულ ქართულს ლაპარაკობენ, შინაობაში სხვა ენას ვინ ხმარობს? მამაკაცებმა კიდევ იციან თათრული, დედაკაცებს კი ქართული სიტყვა-პასუხი აქვთ.

10 Г. Казбег. Три месяца в Турецкой Грузии, Тбилиси, 1876 г., стр. 21-22.

11 გ. ტიუძე. ოსმალეთის დერვიშობა და გლეხთა აჯანყებანი XVI საუკუნეში, თბილისი, 1946 წ., გვ. 177.

— წერა-კითხვა, ბატონო ბევო?

— მავაში კი სუსტობენ, ალაგ-ალაგ კიდეც იციან ზემო აქარაში, მაგრამ სხვაგან ძვირად... უფრო დედაკაცებმა იციან ქართული წერა-კითხვა.¹²

ქართული წერა-კითხვა შემოუნახავთ ლაზ ქალებსაც. 1860 წელს ალი-ფაშა თავდგირიძეს ცოლად შეურთავს ლაზი ქალი, რომელსაც კარგად სცოდნია ქართული წერა-კითხვა.¹³

აღსანიშნავია, რომ ქართველ ქალებზე ტრადიციით დაკისრებულ მოვალეობას — წერა-კითხვის სწავლებას ამ კუთხის ქალები XIX საუკუნის 90-იან წლებშიც ასრულებდნენ. ზ. კიკინაძე 1893 წლის 11 მარტს „ივერიაში“ დაბეჭდილ ხასან ციციშვილის ნეკროლოგში წერდა, რომ ხასან ციციშვილისათვის ქართული წერა-კითხვა უსწავლებია დევრიშ ბეგის დედას. „ეს მოხუცებული ქალი დღესაც ასწავლის ქართულს წერა-კითხვას მაჰმადიან ბავშვებსო,“ — დასძენს ავტორი.¹⁴

დევრიშ ბეგ ბეჟანიძის დედა გულხანუმ ნიჟარაძე (ქობულეთელი, ზერაბოსლელი ქალი) ქართული წერა-კითხვის მცოდნე და განათლებული ქალი ყოფილა. წერა-კითხვა მას გათხოვებამდე შეუსწავლია. გათხოვების შემდეგ კი ბევრს შეასწავლა წერა-კითხვა.¹⁵

მომხდურები ქართულ წერა-კითხვასა და ლაპარაკს ისევე სდევნიდნენ, როგორც ქრისტიანობას. ამიტომ აქ ხშირად სარგებლობდნენ ქართული დამწერლობის ნიმუშით „დედაბრული ხელით“, რომელიც გამუსლიმანებულ ქართველ მოსახლეობაში იხმარებოდა, უმთავრესად ქალებში.¹⁶

„დედაბრული ხელის“ ანბანი ქართულია. მაგრამ უცხოთვლი ერთი შეხედვით ქართულ ანბანს ვერც კი მიაშვავებდა. ამის თაობაზე თ. სახოკია წერდა: „ოჯახში ყველა ქართუ-

12 ერთი სადილი შერიფ ბეგთან, გაზეთი „დროება“, 1878 წ., № 26.

13 ზ. კიკინაძე, ქართველ მაჰმადიანთა ცხოვრება, თბილისი, 1916 წ., გვ. 64.

14 გაზეთი „ივერია“, 1893 წ., № 51.

15 ნ. გათენაძე, რაიონის მოწინავე ადამიანთა ბრძოლა აპარელთა ეროვნული გათვითცნობიერებისათვის, გაზეთი „კოლმეურნე“, 1967 წ., № 37.

16 ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1964 წ., გვ. 324.

ლად ლაპარაკობს. მეტადრე ქალები არიან წმინდად დამცველი ჩვენი ენისა... თუ წერა და ნაწერის კითხვა იცოდნენ ისევე ქალებმა, აქაური ბეგების დედებმა, უფრო ნაწილურად. მდაბიოთა შორის ძველებური წერის მცოდნე იშვიათია დღესაც... თვით სახე ამათის ნაწერი ანბანისა მეტად დაშორებულია ჩვენი აწინდელი წერისაზე და შეუჩვეველი თვალისათვის მეტად მძიმე გასარჩევია... ყოველ ანბანს ამათ მიერ დაწერილს. სამკუთხედის ფორმა აქვს... შერვაშიძეთა გარდა ქედის მიდამოში სახლობენ ბეგები ბეჟანიძენი... მათი ოჯახი განთქმულია დარბაისლობით და განსაკუთრებით ქართული ენის ცოდნით, როგორც სხვაგან. აქაც ჩვენი ენის ბურჯებად მანდილოსნები ითვლებიან...¹⁷

ჩვენს ხელთაა „დედაბრული ხელით“ ნაწერი რამდენიმე ტექსტი: აქარელი ქალის ტრაპიზონიდან აქარაში გამოგზავნილი წერილის ნაწყვეტი.¹⁸ თ. სახოკიას წიგნში გამოქვეყნებული¹⁹ და ქობულეთის რაიონის სოფელ ხანოს მცხოვრები ქალის ფ. მიქელაძის ნაწერი ანბანითურთ.²⁰

ტექსტების შედარებისას ირკვევა, რომ „დედაბრულის“ ზოგი ასო მრგლოვანს წააგავს, ზოგიც წუხსურს, მეტი წილი კი მხედრულს, ოღონდ შებრუნებული, პარშეჭყეული და გადაბრუნებულია.

ცნობილმა საზოგადო მოღვაწემ ჰაიდარ აბაშიძემ, ილია ჭავჭავაძის დაბადების 120 წლისთავისადმი მიძღვნილ საზეიმო სხდომაზე, რომელიც ბათუმში გაიმართა, აღნიშნა: „აქარამ სამი საუკუნის მანძილზე ცეცხლში გამოატარა თავისი ყოფა, თავისი ცხოვრება და აქარელმა ქალმა, ამ სახელოვანმა ქართველმა დედამ უმწიკლოდ შეგვინახა და ბრძოლით მოიტანა ჩვენი ტკილი მშობლიური დედაენა“.²¹

ქართველმა მუსლიმანმა ქალებმა ეროვნული ჩაცმულობაც შემოინახეს. ჩადრქვეშ მათ ქართული ტანსაცმელი ეცვათ:

17 თ. სახოკია, მოგზაურობანი, თბილისი, 1950 წ., გვ. 184-185.

18 ნ. ბერაქენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, თბილისი, 1946 წ., გვ. 324.

19 თ. სახოკია, მოგზაურობანი, თბილისი, 1950 წ., გვ. 245.

20 ჩაწერა სახელმწიფო მუზეუმის მეცნიერმა მუშაგმა ა. ჭაიშაძემ. 1940 წელს (მუზეუმის ხელნაწერის ფონდი № 252, ფ. 53-54).

21 ჰაიდარ აბაშიძე, წერილები, ბათუმი, 1950 წ., გვ. 116.

მთის ქალისა, ხოლო გულისპირებსა და სამაჯურებზე ქართული ორნამენტები იყო ამოქარგული. ჯვრებია გამოსახული აჰარის ასსრ სახელმწიფო მეზეუმში ექსპონირებულ ქალის წინდებზე, ხელთათმანებზე. საფულეებსა და საათების ქისებზე.

1877-1878 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში ოსმალეთის დამარცხების შემდეგ ბერლინის ხელშეკრულებით სამხრეთ საქართველოს დიდი ნაწილი (ყარსის, არტაანის, ართვინისა და ბათუმის ოლქები) კვლავ საქართველოს დაუბრუნდა. ეს უდიდესი მოვლენა იყო, როგორც ქრისტიანი, ისე მაჰმადიანი საქართველოსათვის. ილია ჭავჭავაძის სიტყვით რომ ვთქვათ, „ჩვენი ძმები, ჩვენი სისხლ-ხორცი, ჩვენთან ერთად „მებრძოლი შავის ბედისა“, ჩვენი გმირების ბუდე, ჩვენის უწინდელის განათლებისა და სწავლის აკვანი, ჩვენი ძველი საქართველო დღეს ჩვენ შემოგვიერთდა“.²²

საქართველო იმასაც ზეიმობდა, რომ აჰარას, დამპყრობთა სამსაუკუნოვანი ბატონობის მიუხედავად, კვლავაც ქართული სული ედგა. ს. მესხი ამის თაობაზე წერდა: „ოსმალთა საქართველოს ხალხს ჯერ კიდევ ქართველი ხალხის ხასიათი აქვს, ქართველი ხალხის სული უდგა, სახე ნამდვილი ქართველისა აქვთ, ჩვეულებები და ცხოვრება საქართველოსი, ხალხი თუმცა დიდი ხანია გამაჰმადიანებულია“.²³

ამ კუთხის ბედუქუდმართობით გულნატკენი ჟურნალ „თეატრისა და ცხოვრების“ რედაქტორი იოსებ იმედაშვილი წერდა: „თვითარსებობისათვის დანთხეული მამა-პაპათა უმანკო სისხლი უქმად არ გაქრება! არ გაქრება მრავალ საუკუნეთა უწინარეს შექმნილი ქართული ეროვნული კულტურა, რომლის ნაშთნი გულსაკლავად გამოიყურებიან ქოროხის მიდამოებში...“

არ გაქრება სულმნათ შოთა რუსთაველის, იოანე ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელთა და სხვათა წარმომშობი დიდებული მესხეთი, ძველი ტაო-კლარჯეთი, ჩვენი კულტურის პირველი აკვანი“.²⁴

22 ი. ჭავჭავაძე, თბ. სრული კრებული, 1955 წ., ტ. V, გვ. 18.

23 გაზეთი „დროება“, 1875 წ., № 76.

24 გაზეთი „საქართველო“, 1911 წ., № 480, დამატება 86.

გენიალურ ვაჟა-ფშაველას სულს ულხენდა იმედი, რომ ქრისტიან და მაჰმადიან ქართველებს ეროვნული დუდაბი კვლავ შეაერთებდა. „დიდებულია იგი ქვეყანა — წერდა ვაჟა — იქ გაფანტული კულტურის ნაშთები სულია ჩვენი ერისა... ისინი და ჩვენ ხომ ერთი სისხლი და ზოცი ვართ საერთო ქართველი წინაპრებისა“.²⁵

საქართველოს ამ კუთხის დაწინაურებისათვის ზრუნავდნენ ქართველი საზოგადო მოღვაწე ქალებიც. მწერალი ნინო ნაკაშიძე, მგოსანი დარია ახვლედიანი, ქართველ ქალთა საზოგადოების თავმჯდომარე დომინიკა ერისთავი-მდივანი (განდეგილი) და სხვები, რომლებიც მიესალმებოდნენ თავიანთ მაჰმადიან დებს, მოითხოვდნენ სკოლების გახსნას, ქალების სწავლა-განათლებას და ა. შ.

მგოსანმა ქალმა დარია ახვლედიანმა 1915 წელს თავის ლექსში „ძღვნად მუსლიმან ქართველ ქალებს“ ასე მიმართა:

მამ ესცნოთ დანო, რომ ერთნი ვართ,
ერთი მამის შვილთა შვილნი,
საქართველოს შვილები ვართ.
ერთ ძუძუზე გამოზრდილნი.

აქვე დაიბეჭდა განდეგილის ლექსი „სალამი“:

სალამი, შენდა ქართველო,
ნათლეთო ერის გულისა,
გვარტომო შავთელ-რუსთველის
და თამარ დიდებულისა,
შემნახე ტბილი ქართულის,
კერავ რაინდის სულისა“.²⁶

ქართველი საზოგადო მოღვაწეები მარტო სიტყვით კი არა, საქმიო ეხმარებოდნენ მრავალჭირნახულ აჭარის მოსახლეობას.

1881 წელს ილია ქავჭავაძე ეწვია ბათუმს. მისი თაოსნობით იმავე წლის 23 მარტს გაიხსნა პირველი ქართული სკოლა.

²⁵ გაზეთი „საქართველო“, 1911 წ., № 480, დამატება 86.

²⁶ „ძმური სიტყვა“, ფურცელი — აღმანახი. № 1, 1915 წ., 26 ივლისი.

პირველ თვენახევარში სწავლობდა 28 მოსწავლე, მათ შორის ურთი მაჰმადიანი ქართველი ქალი — ულია აბაშიძე.²⁷

ამ სკოლაში სხვადასხვა დროს ასწავლიდნენ ანასტასია ლომინაძე, მარიამ ლომინაძე და მ. მარგველაშვილი. 1917 წელს ამ სკოლაში 76 მოსწავლე იყო, მათ შორის 29 ქალი.²⁸

1898 წლის 1 სექტემბერს ქალაქის ხარჯზე გაიხსნა ქალთა დაწყებითი სკოლა 50 მოსწავლით. სკოლის გამგედ დაინიშნა ქუთაისის წმინდა ნინოს სასწავლებლის კურსდამთავრებული დარია კეყერაძე. პირველი გამოშვება მოეწყო 1900 წელს. სკოლა 10 ქალმა დაამთავრა.²⁹

ქართველმა საქველმოქმედო საზოგადოებამ 1916 წელს აჭარაში გახსნა 6 სკოლა.

შემდგომ აჭარის ასსრ დამსახურებული მასწავლებლის, ლენინის ორდენოსან ნ. გეგელიას მოთხოვნით ქედაში (ქვემო აგარა) გაიხსნა ცალკე სკოლა ქალებისათვის. მასწავლებლად ქალი გაიგზავნა.³⁰

ამავე წელს პირველი ქართული სკოლა გაიხსნა ყოროლი-სთავში, ჯერ დურსუნ შერვაშიძის სახლში, შემდეგ კი ჰაიდარ აბაშიძის დედის მეხბუბე ქიქავა-აბაშიძის სახლში. ამ პირველი ქართული სკოლის მასწავლებლები იყვნენ პელო და ელო ციციშვილები.³¹

მეტწილად კი, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო, ცარიზმის ბატონობის პირობებში რუსული სასწავლებლები გაიხსნა. მათში კი ქართველ მოსწავლეთა რიცხვი ერთობ მცირე იყო.

27 გ. ნიორაძე, პირველი ქართული სკოლა ბათუმში, თბილისი, 1958 წ., გვ. 18.

28 ი. ქ. ე. გვ. 82.

29 И. Месхи. Батуми и его окрестности, Батуми, 1906 г., стр. 614.

30 გრ. ბაბილოძე, სახალხო განათლება აჭარის ასს რესპუბლიკაში (1921-1957 წ.წ.), ბათუმი, 1958 წ., გვ. 55.

31 კერძო საუბრიდან ჰაიდარ აბაშიძესთან (1960 წლის აგვისტო).

ეს სკოლები ცარიზმის პოლიტიკას ემსახურებოდნენ. მათი ძირითადი ამოცანა იყო აჭარის მოსახლეობის რუსიფიკაცია, ცარიზმის ბატონობის განმტკიცება.

ცარიზმს ხელს აძლევდა დაპყრობილი ხალხების სიბნელე და არ ზრუნავდა მოსახლეობის ცოდნა-განათლებისათვის. ეს ნათლად ჩანს ოლქის მზრუნველის იანოვსკის საიდუმლო წერილიდან, რომელიც მან ბათუმის ქალაქის თავს ლევან ასათიანს გაუგზავნა გიმნაზიის გახსნის თაობაზე: „არ არის სასურველი გიმნაზიის გახსნა, რადგან იგი მხოლოდ გაამრავლებს ინტელიგენტი ქალების რიცხვს, რაც სასურველი არ არის, მით უფრო, რომ გიმნაზია უსათუოდ აივსება მზარეულების, პარიკმახერების, მეეტლეების, თერძებისა და მათი მსგავსი ხალხის შვილებით“.³²

ცარიზმის შიში უსაფუძვლო როდი იყო. კაპიტალიზმის განვითარებამ ქალთა საკითხი დღის წესრიგში დააყენა საქართველოშიც. აქაც დაიწყო ქალთა მოძრაობა. გაზეთ „კვალში“ გამოქვეყნებული მასალები ცხადყოფს, რომ XIX საუკუნის ბოლოსათვის ჩვენშიც ალაპარაკდნენ ქალთა როლის შესახებ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ქალი კვლავინდებურად მარტო ოჯახს უნდა ემსახუროს თუ საზოგადოებრივ საქმიანობაშიც ჩაებასო. ამ საკითხზე გაიმართა კამათი გაზეთ „კვალის“ და „ივერიის“ ფურცლებზე. რუბრიკით „დედათა კითხვა“, „კვალში“ იბეჭდებოდა წერილები ქალთა როლის შესახებ. ერთნი იმ აზრს იცავდნენ, რომ ოჯახის, ერის, სახელმწიფოს ინტერესებისათვის ქალი შინ უნდა იჯდეს და მომავალს ზრდიდეს. მეორენი კი ამტკიცებდნენ, რომ საჭიროა ქართველი ქალი საზოგადოებრივი ცხოვრების ფერხულში ჩაებასო. ამასთან, საქართველოს პერიოდულ პრესაში სისტემატურად იბეჭდებოდა წერილები დასავლეთ ევროპის კაპიტალისტური ქვეყნების ქალთა ცხოვრებაზე, მათს საფაბრიკო-საქარხნო შრომაზე, ქალთა მოძრაობაზე.

კაპიტალიზმმა, ცარიზმის ეროვნულმა და კლასობრივმა ჩაგვრამ თავის მორევში ქალიც ჩაიჭირა და ქართველი ქალიც დააფიქრა. 1916 წელს გაზეთ „სახალხო ფურცელში“ გამოქვე-

32 დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, მოთხრობები, თბილისი, 1961 წ., გვ. 82.

ყნდა ფეოდოსია ჯაფარიძის წერილი „ფიქრი ქართველი ქალი-სა“: „დღევანდელი მდგომარეობა, — წერს ავტორი — ქართველ ქალს დიდ საგონებელში აგდებს. ღრმად განიცდის მომენტის სერიოზულ მნიშვნელობას. გრძნობს თავის მოვალეობას უპატრონოდ დაგდებული სამშობლოსადმი და გული სევდით ევსება... სამშობლოს სიყვარული და დღევანდელი მისი მდგომარეობა გვაყვავებს სავსებით შევიგნოთ მთელი სიმძიმე ჩვენი მოვალეობისა და რისი ცოდნა და გამოცდილება შეგვწევს, ვსწიოთ მძიმე უღელი გატიალებული სამშობლოსი... დადგადრო ქალთა სრული გამოფხიზლებისა... ძველი გზით სვლა და უმოქმედობა სასტიკ დანაშაულად ჩაგვეთვლება და ისტორია არ გვაპატიებს.“³³

იმავე გაზეთში დაიბეჭდა წერილი „ჩვენი ქალი“, რომელშიც ავტორი აკრიტიკებდა ქართველი ქალის პასიურ დამოკიდებულებას საზოგადოებრივი მოვლენებისადმი და წერდა: „ჩვენი ქალებისათვის უმაღლეს იდეალად გადაიქცა რაღაც საჩაიებისა და სასადილოების მოწესრიგების საქმე, მაგრამ ერთხელაც არავინ დაფიქრებულა, რომ ასეთ დაწესებულებათა ქალთა ყურადღების ცენტრად გადაქცევა საშინელი სიუჩაღურე და უმეცრებაა.“³⁴

თანდათანობით მუშა ქალებმაც გამოიღვიძეს და ქალთა მოძრაობას სულ სხვა მიმართულება მისცეს. 1914 წელს გაზეთ „აზრის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა წერილი „ქალთა საერთაშორისო კონფერენცია“, რომელშიც ავტორი მოკლედ გადმოცემდა კონფერენციის მუშაობის შედეგებს. განმარტავდა სუფრაჟისტული მოძრაობის ამოცანებს და დასძენდა, რომ „დღევანდელი ოჯახი თანამედროვე საზოგადოების სარკეა, ბურჟუაზია ბატონობს წარმოებაში და ამის მიხედვით — მამაკაცი ოჯახში. განა შეიძლება საზოგადოებრივი მონობის ძალაში დატოვება, ხოლო ოჯახში ბორკილების დამსხვრევა? ეს ხომ იმას ჰგავს, ეკალს თავი მოჰქრას, ხოლო ძირი ხელუხლებელი დატოვო.“

33. გაზეთი „სახალხო ფურცელი“. 1916 წ., № 628.

34. გაზეთი „სახალხო ფურცელი“. 1916 წ., № 699.

ქალთა გამარჯვება სუფრაციისტების კი ანა. მუშა ქალების ამოძრავების საქმეა...³⁵

მუშა ქალებმა ხმა აღიმადღეს სოციალური ჩაგვრის წინააღმდეგ. ქალთა განთავისუფლებისათვის. 1914 წელს გაზეთ „აზრის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა არსებული საზოგადოების წინააღმდეგ ამბოხებული ქალის კორესპონდენცია „ტანჯული ქალის“ ფსევდონიმით. იგი წერდა ბათუმელი ქულების მკერავი ქალების მდგომარეობაზე და აღნიშნავდა, რომ „მათ არ იციან ნორმალური სამუშაო დრო, არ იციან ამხანაგური კავშირი, ერთი სიტყვით. ძლიერ ჩამორჩენილი არიან. სწორედ ამიტომ არის, რომ მათი შეუგნებლობით სარგებლობენ ხაზინებიც და როგორც უნდათ, ისე ამუშავებენ. ბათუმში ქარის ათამდე ქალთა ქულების მალაზია. თითო მალაზიაში ხუთი-ექვსი მუშა ქალი მუშაობს, მაგრამ ამოდენა მუშაბელი დაქსაქსულია. განა ვერ ვხედავთ რა უნუგეშო და აუტანელია ჩვენი მდგომარეობა? კმარა ამდენი დუშ-ლი. ხმა ამოიღეთ და ჩვენც ვეცადოთ ჩვენი მდგომარეობის გაუმჯობესებას. ჩვენც უნდა ჩავებათ საერთო ფერხულში და... თავი დავაღწიოთ ამ მონურ ცხოვრებას...“³⁶

ბათუმის პროლეტარიატი ირანშებოდა და გადამწყვეტი შეტევისათვის ემზადებოდა. რევოლუციურ მოძრაობაში აქტიურად ჩაებნენ ქალებიც. ისინი მონაწილეობდნენ პოლიტიკურ გაფიცვებსა და დემონსტრაციებში და თავიანთი ძმების, შეილებს, ქმრების გვერდით იბრძოდნენ ცარიზმის, კლასობრივი ჩაგვრის წინააღმდეგ. ქალთა განთავისუფლებისათვის. მათ შორის იყვნენ დესპინე შაფათაევა, ნატალია კირთაძე, კატო ავალიანი, ალათი კეკელმაძე, მაგდანა მგელაძე, ვერა ლომჭარიძე, ნუცა მოდებაძე, ოლღა კობრეიძე, ეკატერინე ებრალიძე და სხვ.

ბევრი მათგანი უშუალოდ მონაწილეობდა შეიარაღებულ გამოსვლებში და სიცოცხლე არ დაუშვრებია ახალი ცხოვრებისათვის ბრძოლაში. მამაცმა ქალმა დესპინე შაფათაევამ თავისი ახალგაზრდა სიცოცხლე შეგნებულად შესწირა მშრომელი ხალხის გამარჯვების საქმეს. მისი მეუღლის — ივლიანე შაფათა-

35 გაზეთი „აზრი“, 1914 წ., № 75.

36 გაზეთი „აზრი“, 1914 წ., № 69.

ვას ბინაზე რსდმპ ბათუმის კომიტეტი ხშირად მართავდა კრებებსა და თათბირებს, რომლებსაც, როგორც წესი, დესპინე მეთვალყურეობდა. ხოლო როცა მათ მეზობლად ილარიონ და დარისპან დარახველიძეების ბინაზე ბათუმის კომიტეტმა არალეგალური სტამბა მოაწყო, შრიფტისა და სხვა ნაწილების გადატანა და არალეგალური ლიტერატურის გავრცელება დესპინეს დაავალეს.³⁷

დესპინე მონაწილეობდა საყოველთაოდ ცნობილ 1902 წლის 9 მარტისა და 12 მარტის პოლიტიკურ დემონსტრაციებში. ჟანდარმერია დაინტერესებული იყო ბათუმის არალეგალური სტამბის აღმოჩენით და დესპინე რამდენჯერმე გამოიძახეს ჟანდარმთა სამმართველოში. უმოწყალოდ სცემეს, მაგრამ საიდუმლო ვერ ათქმევინეს. ბოჭაულმა ჩხიკვაძემ ჩხრეკისას ძუძუთა ბავშვი საწოლიდან გადმოუგდო, ხოლო დესპინე სამმართველოში წაიყვანა. 1902 წლის მაისში იგი უკანასკნელად წაიყვანეს ჟანდარმთა სამმართველოში, სცემეს, დანით დაუსერეს ძუძუ. ქალი უგონოდ დაეცა. ჭანგატეხილი მამაცი ქალი 1904 წლის დეკემბერში გარდაიცვალა. მისი დაკრძალვის დღე პოლიტიკურ დემონსტრაციად გადაიქცა.

აქარაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის ქართველ ქალებთან ერთად აქტიურად იბრძოდნენ აგრეთვე პოლონელი, ებრაელი, რუსი, ბერძენი, უკრაინელი, სომეხი და სხვა ეროვნების ქალები. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ანა პირუმოვა, ლუბა საფირშტეინი-ემელიანოვა, ვერა გოლცმან-ბუქდანი, ზინაიდა კიპარისისი, პოლინა ვლასტოპულო. ანა პირუმოვა უცხოეთის ინტერვენციის პერიოდში ბათუმის არალეგალურ ბოლშევიკურ კომიტეტს ხელმძღვანელობდა.³⁸

37 მ. გეგეჭკორი, თავისუფლებისათვის მებრძოლი ქალი, ჟურნალი „ლიტერატურული აქარა“, 1959 წ., № 2, გვ. 70.

38 პ. ცქვიტარია, აქარაში რევოლუციური მოძრაობის ნარკვევები, წიგნი 11, 1962 წ., გვ. 205.

მრავალპირნახელმა აჭარამ უკან მოიტოვა ოსმალთა ბატონობის, ცარიზმის კლასობრივი და ეროვნული ჩაგვრის მძიმე წლები. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებით დაიწყო ახალი ეპოქა და აჭარის მშრომელებიც ახალი ცხოვრების გზას დაადგნენ.

**2. საბჭოთა ხელისუფლების პირველი ღონისძიებანი ქალთა
განთავისუფლების საქმეში და ააარის ქალთა შორის
მუშაოების ფორმები**

დიდი ოქტომბრის სოციალისტურმა რევოლუციამ ბოლო მოუღო ქალთა მონობასა და ჩაგვრას. პირველმა მუშურ-გლეხურმა სახელმწიფომ ქალი კანონით გაათანაბრა მამაკაცთან და მიანიჭა მას თანაბარი უფლებები სახელმწიფო, სამეურნეო, კულტურულ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ყველა დარგში. სოციალისტურმა რევოლუციამ მოსპო ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია, სქესთა და ეროვნებათა ჩაგვრა.

ქალთა განთავისუფლებას სათავე დაუდო საბჭოთა კანონმდებლობამ. საბჭოთა სახელმწიფომ იმთავითვე ძირეულად შეცვალა კანონმდებლობა ქალთა შრომის შესახებ. 1917 წლის 29 ოქტომბერს გამოიცა დეკრეტი „8-საათიანი სამუშაო დღის შესახებ“, რომლის საფუძველზე აიკრძალა ღამით მუშაობა 16 წლამდე ასაკის ორივე სქესის მოზარდთათვის, აგრეთვე ქალთა და 18 წლამდე ორივე სქესის მოზარდის შრომა მიწის-ქვეშა სამუშაოებზე. „სოციალისტური დაზღვევის შესახებ“ კანონით დაწესდა დახმარება მუშა ქალებისათვის ავადმყოფობისა და ორსულობის დროს, ხოლო 1918 წლის 1 სექტემბრის დეკრეტით „მუშებისა და მოსამსახურეების ხელფასის შესახებ“, ხელფასის მინიმუმი დადგინდა სქესის განურჩევლად.

გზა გაეხსნა ქალთა სწავლა-განათლებას. მათ ყველა უმაღლეს სასწავლებელში სწავლის უფლება მიეცათ.

ქალთა განთავისუფლების საქმეში დიდი როლი შეასრულა ბურჟუაზიული საოჯახო ქორწინების გაუქმებამ. მეუღლეთა შორის სრული თანასწორობის დამყარება, ვ. ი. ლენინის

თქმით, ეს იყო პირველი და სერიოზული ამოცანა. დეკრეტებით „ქორწინების შესახებ“, აგრეთვე „სამოქალაქო ქორწინების, ბავშვების შესახებ და მღვდმარეობის აქტების წიგნის შენოლების შესახებ“ დედაკაცი იმავე უფლებით სარგებლობდა, რითაც მამაკაცი. ამასთან საბჭოთა ხელისუფლება აღიარებდა მხოლოდ და მხოლოდ სამოქალაქო ქორწინებას. აქვე იყო განსაზღვრული ქორწინების ასაკი: ქალთათვის 16 წელი და ვაჟთათვის 18 წელი ორივე სქესისათვის ნებაყოფლობითი პრინციპის განუხრელი დაცვით³⁹.

ამ პირველ ღონისძიებებს ასე აფასებდა ვ. ი. ლენინი: „ორი წლის განმავლობაში საბჭოთა ხელისუფლებამ ევროპის ერთ-ერთ ყველაზე ჩამორჩენილ ქვეყანაში ქალის განთავისუფლებისათვის, „ძლიერ“ სქესთან მისი თანასწორობისათვის იმდენი გააკეთა, რამდენიც 130 წლის მანძილზე არ გაუყეთებია მთელი მსოფლიოს ყველა მოწინავე, განათლებულ, „დემოკრატიულ“ რესპუბლიკას ერთად.“⁴⁰

დიდი ოქტომბრის მონაპოვარი განანტიცა პირველმა საბჭოთა კონსტიტუციამ. რომელმაც მიაჩნა ქალს მამაკაცის თანაბარი უფლებები საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ყველა უბანზე.

მაგრამ კანონით გათანაბრება ფაქტობრივ თანასწორობას როდი ნიშნავდა. ამ გზაზე ბევრი დაბრკოლება იყო. ქალების საერთო განათლებისა და კულტურის დონე ერთობ დაბალი იყო, მცირე იყო მათი როლი საზოგადოებრივ წარმოებაში. მრავალსაუკუნოვანი ყოფაცხოვრებითი დაბეჩავება მძიმე ტვირთად აწვა ქალს. საჭირო იყო სააგიტაციო-პროპაგანდისტული და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა, მუშა და გლეხ ქალთა შრომის და ყოფაცხოვრების პირობების გაუმჯობესება, მათი ჩაბმა საზოგადოებრივ წარმოებასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

ამ საკითხების მოგვარება პარტიისა და მთავრობის ერთი უპირველესი საზრუნავთაგანი იყო.

სრულიად რუსეთის მუშა და გლეხ ქალთა 1 ყრილობამ.

39 История Советской конституции. сборник документов. 1917-1957 гг., Москва, 1957 г., стр. 25.

40 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 30, გვ. 127.

(1918 წლის 16-21 ნოემბერი) იმსჯელა ქალთა როლის შესახებ წარმოებასა და ოჯახში, მშრომელ ქალთა კომუნისტური აღზრდის ამოცანებზე, ქალისა და ბავშვის შრომის, დედისა და ბავშვის დაცვისა და ქალთა შორის მუშაობის სხვა საკითხებზე.

ყრილობაზე სიტყვით გამოვიდა ვ. ი. ლენინი, რომელმაც მაღალი შეფასება მისცა ქალის როლს სოციალისტურ რევოლუციასა და სოციალიზმის მშენებლობაში.

ყრილობის რეზოლუციაში აღინიშნა, რომ „მუშა ქალს არა აქვს სპეციფიური, განსაკუთრებული ამოცანები, რომელიც განსხვავდება პროლეტარიატის საერთო ამოცანებისაგან, რადგან მისი განთავისუფლების პირობები იგივეა, რაც მთლიანად პროლეტარიატის განთავისუფლებისა. მათ ერთნაირად აინტერესებთ პროლეტარული რევოლუციის ბედი და კომუნიზმის გამარჯვება“.

ქალთა პირველმა ყრილობამ საფუძველი ჩაუყარა ქალთა შორის სისტემატურსა და გეგმიან მუშაობას. ყრილობის დამთავრებისთანავე შეიქმნა სპეციალური აპარატი ქალთა შორის მუშაობისადმი ზელმძღვანელობისათვის, რკპ (ბ) ცენტრალურ კომიტეტთან ჩამოყალიბდა ცენტრალური კომისია ი. არმანდის, ა. მ. კოლონტაის, ვ. პ. გოლუბევის, ვ. ა. მაიოროვის მონაწილეობით. ქალთა შორის მომუშავე კომისიები 1919 წლის სექტემბრის ბოლოსათვის გადაკეთდა ქალთა შორის მუშაობის განყოფილებებად.

რკპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მხედველობაში მიიღო პროლეტარ ქალთა საერთო-პოლიტიკური ჩამორჩენილობა, რომელიც განაპირობა ისტორიულმა წარსულმა, და წინადადება მისცა ყველა პარტიულ კომიტეტს შეექმნათ სპეციალური ქალთა განყოფილებები. რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ქალთა განყოფილებას სათავეში ჩაუდგა ინესა არმანდი, ხოლო შემდეგ -- ა. კოლონტაი, ს. სმიდოვიჩი, ა. არტიუხინა და სხვ.

ქალთა შორის მუშაობას, ქალთა შრომითი და საყოფაცხოვრებო პირობების საკითხს, მათ როლს ქვეყნის ეკონომიურ, პოლიტიკურ, კულტურულ მშენებლობაში სისტემატურად გა-

ნიხილავდნენ კომუნისტური პარტიის ყრილობებსა და ცენტრალური კომიტეტის პლენუმებზე.

პარტიის VIII ყრილობამ (1919 წ. 18-23 მარტი) პარტიული ორგანიზაციების ყურადღება გაამახვილა ქალთა როლზე საბჭოთა მშენებლობასა და კომუნიზმისათვის ბრძოლაში და პარტიულ კომიტეტებს დაავალა საქმიანად შეეწყოთ ხელი ქალთა შორის მუშაობის ამოცანების პრაქტიკულად განხორციელებისათვის.

პარტიის IX ყრილობამ (1920 წ. 29 მარტი — 5 აპრილი) აღნიშნა, რომ „ყრილობა პროლეტარ ქალთა შორის მუშაობას თვლის მომენტის ერთ-ერთ გადაუდებელ ამოცანად და ჩვენი საერთო-პარტიული მუშაობის უცილებელ ნაწილად“.⁴²

პარტიის IX და XI ყრილობებს შორის, ახალ ეკონომიურ პოლიტიკაზე გადასვლის პერიოდში, როცა პარტია მთავარ ყურადღებას აქცევდა გარდამავალი პერიოდის ამოცანებს, პარტიული ხელმძღვანელობა ქალთა შორის მუშაობისადმი ერთგვარად შესუსტდა. შეიქმნა „ლიკვიდატორული“ განწყობილება ქალთა განყოფილებებისადმი და საერთოდ ქალთა შორის მუშაობისადმი.

ამ პერიოდში დაარსდა ქალთა განყოფილებები საქართველოში.

პარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილება შეიქმნა 1921 წლის 1 აპრილს. მის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ თამარ წილოსანი, ნინო აროშიძე, აგრაფინა თალაკვაძე, ზინაიდა კიპარისიანი, პოლინა ელასტოპულო, ანა პირუმოვა და სხვ.

აჭარის პარტიულმა ორგანიზაციამ იმთავითვე გაშალა ქალთა შორის მუშაობა, ამასთან ითვალისწინებდა, რომ ეს საქმე აჭარაში განსაკუთრებით ძნელი იყო. ოსმალთა ბატონობის მემკვიდრეობა, ეკონომიური და კულტურული ჩამორჩენილობა, რელიგიური ფანატიზმი, ფეოდალურ-პატრიარქალური ურთიერთობის გაღმონაშთები, ბატონკაცური დამოკიდებულება ქალისადმი ისე იყო დამკვიდრებული აჭარის მოსახლეობის

⁴² სკკპ ყრილობების, ცენტრალური კომიტეტის პლენუმების რეზოლუციები და გადაწყვეტილებები. ნაწ. 1, მე-7 გამოც. გვ. 644.

ერთ ნაწილში, რომ აქარელი ქალის ახალი ცხოვრების გზაზე გამოყვანა ერთობ რთული იყო.

პარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილება ითვალისწინებდა ამ კუთხის მოსახლეობის ყოფაცხოვრების თავისებურებებსა და მის შესაბამისად ცდილობდა გამოეყენებინა მუშლიმან ქართველ ქალთა შორის მუშაობის ფორმები, ფრთხილი და მოქნილი მუშაობით ხელი შეეწყო ქალთა გამოფხიზლებისა და მათი საზოგადოებრივ წარმოებაში ჩაბმისათვის.

ქალთა განყოფილების წინაშე იდგა ორგანიზაციულ-მასობრივი და სააგიტაციო-პროპაგანდისტული მუშაობის რთული ამოცანები. ამ ამოცანათა განხორციელების მიზნით ქალთა განყოფილება თავის საქმიანობას წარმართავდა სამი ძირითადი მიმართულებით: სააგიტაციო-პროპაგანდისტული მუშაობის ხაზით აწყობდა მიტინგებს. კითხულობდა მოხსენებებსა და ლექციებს საერთო პოლიტიკურ თემებზე. ქალთა მუშაობის, საბჭოთა მშენებლობის საკითხებზე, განმარტავდა ქალის განმათავისუფლებელ კანონებს და ა. შ. კულტურული და სამეურნეო ხაზით ქალებს აბამდნენ წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო სკოლებში, აწყობდნენ გასაუბრებებს პოლიტიკურ და მეცნიერულ თემებზე. ბავშვთა აღზრდის საკითხებზე, დედათა და ბავშვთა დაცვის უფლებებზე. ამასთან ქალთა განყოფილება ცდილობდა პრაქტიკულ საქმიანობაში ჩაებათ ქალები. აწყობდნენ სადღეღვატო კრებებს, ისმენდნენ დღეღვატი ქალების ინფორმაციებს მათი პრაქტიკული საქმიანობის, შაბათობაში მონაწილეობის შესახებ.

ქალთა განყოფილება შექმნისთანავე დაუკავშირდა კომუნისტ ქალებს. 1921 წლის 1 აპრილისათვის აქარის პარტიულ ორგანიზაციაში 14 კომუნისტი ქალი ირიცხებოდა.⁴³ 2 და 4 აპრილს განყოფილებამ მოიწვია კომუნისტი ქალთა კრებები და გააცნო ქალთა განყოფილების მუშაობის შინაარსი, მიზნები და ამოცანები. მაგრამ მართო კომუნისტი ქალები საქმეს ვერ გასწვდებოდნენ, განყოფილებას თავის საქმიანობაში რომ არ გა-

⁴³ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან .რსებული მაქსიმ-ლენინის მის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14. აღწერა 1, საქმე 153, ფ. 106.

მოეყენებინა ორგანიზატორთა ინსტიტუტი, დელეგატთა კრება და ქალთა შორის მუშაობის სხვა ფორმები და საშუალებები.

დიდი როლი შეასრულა ქალთა ორგანიზატორების ინსტიტუტმა. ორგანიზატორები მუშაობდნენ მაზრებში, აგრეთვე კომუჩრედებთან. საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1923 წლის 30 ოქტომბრის ცირკულარი მოითხოვდა ქალთა ორგანიზატორებად შეერჩიათ პოლიტიკურად მომზადებული კადრები, პარტიის წევრები ან კანდიდატები, ხოლო მუსლიმანთა და ებრაელთა შორის კომკავშირელებიც, სადაც ქალთა კადრები არ იყო, ორგანიზატორებად შეიძლებოდა გამოეყენათ მამაკაცებიც.

ქალთა შორის მუშაობდნენ: ა. თალაკვაძე, ნ. აროშიძე, თ. წილოსანი, მ. სურგულაძე, ლ. ნაკაიძე, მ. კანდელაკი, ქ. სულაქველიძე, ფ. მოწყობილი, ნ. ინწყირველი, ე. უჯმაჯურიძე, წ. ჩხაიძე, ნ. ორაგველიძე, თ. ახობაძე, ლ. მამალაძე, გ. შავერდიშვილი, ზ. კიპარისისი, ლოგანოვა, კოვალიოვა და სხვ. ისინი ცდილობდნენ წარმოებაში ჩაებათ ქალები, იბრძოდნენ წერა-კითხვის უკოდინარობის წინააღმდეგ, აწყობდნენ საუბრებს თემაზე: „კოოპერაცია და ქალი“, „ქალთა უფლებების დაცვა“, „მუშა ქალი და პროფკავშირები“, „მიწის საკითხი“, „აღზრდა წინათ და ახლა“, „ახალი სამეურნეო პოლიტიკა და ქალი“ და ა. შ., ზრუნავდნენ ქალთა შრომისა და საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების, მუშა ქალების პარტიაში მიზიდვის, გოგონებს შორის პოლიტიკური ცოდნის გავრცელებისათვის.

1925 წლის ივნისიდან სოფლად შეიქმნა ქალთა ორგანიზატორების ინსტიტუტი, მაგრამ აჭარაში სასოფლო კომუჩრედებთან ორგანიზატორები მხოლოდ 1926 წლიდან გამოიყენებოდნენ. ამასთან ცხოვრებისა და მუშაობის განსაკუთრებული პირობების გამო ბევრგან ამ ფუნქციას მამაკაცები ასრულებდნენ. სულოს მაზრაში 1927 წელს შეიქმნა კომუჩრედებთან ქალთა შორის მომუშავე ორგანიზატორები მამაკაცები იყვნენ.

1925 წლის 15 ივლისს რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ორგბიურომ იმსჯელა „საბჭოთა აღმოსავლეთში მშრომელ ქალთა შორის მუშაობის შესახებ“, დასახა პარტიის ამოცანები აღმოსავლეთის ქალთა შორის მუშაობის დარგში და აღნიშნა, რომ პარტიის XIII ყრილობის შემდეგ ქალთა შორის მუშაო-

ბა ერთგვარად გაუმჯობესდა, გაფართოვდა გავლენის სფერო, მაგრამ ამასთან კვლავაც ბევრი ნაკლოვანებაა, რომელთა აღმოფხვრაში დიდი როლი უნდა შეესრულებინათ ქალთა ორგანიზატორებს. ორგანიზაციის გადამწყვეტილებით მათი რიცხვი 200 კაცით გადიდდა. პარტიულ ორგანიზაციებს დაევალოთ ორგანიზატორებად შეერჩიათ მომზადებული კადრები ადგილობრივი მოსახლეობიდან.⁴⁴

1926 წლისათვის ბათუმში იყო ოცდათვრამეტი კომუჩრედი. ქალთა ორგანიზატორი გამოყოფილი იყო მხოლოდ ოცდათორმეტ უჩრედთან. მაზრებში იყო 23 კომუჩრედი, ქალთა ორგანიზატორი არ ჰყავდა მხოლოდ 3 კომუჩრედს.⁴⁵ /

ორგანიზატორ ქალთა ინსტიტუტი შეიქმნა კომკავშირულ ორგანიზაციებთანაც. საქართველოს აღკკ აჭარის საოლქო ორგანიზაციის XI კონფერენციაზე აღინიშნა, რომ ოლქის 92 კომუჩრედიდან გოგონათა შორის მომუშავე ორგანიზატორი მუშაობდა მხოლოდ 32 უჩრედში. /

კომუჩრედის ბიურო თვეში ერთხელ ისმენდა ქალთა ორგანიზატორის მოხსენებას მისი საქმიანობის შესახებ, ამტკიცებდა სამუშაო გეგმას. ორგანიზატორებისადმი ხელმძღვანელობისა და დახმარების მიზნით პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებასთან თვეში ერთხელ იწვევდნენ ორგანიზატორების თათბირს, ისმენდნენ მათს მოხსენებებს, სახავდნენ ქალთა შორის მუშაობის შემდგომი გაძლიერების ღონისძიებებს. 1926 წლის 23 მარტს მოეწყო მაზრის ქალთა შორის მომუშავე ორგანიზატორებისა და გლეხ ქალთა კუთხეების თავმჯდომარეების თათბირი. მოისმინეს ხულოს მაზრის ქალთა ორგანიზატორის მარო სურგულაძის მოხსენება. მან აღნიშნა, რომ სირთულის მიუხედავად ქალთა შორის მუშაობა კარგად გაიშალა. შეიქმნა წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო სკოლა, რომელშიც 16 ქალი გაერთიანდა, აგრეთვე კრა-კერვის სკოლა და გლეხი ქალის კუთხე.

⁴⁴ საქართველოს კ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 666, ფ. 112-118.

⁴⁵ საქართველოს კ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 849, ფ. 13.

1926 წლის 16 ივლისს პარტიის ქედის სამაზრო კომიტეტის გაფართოებულმა პლენუმმა მოისმინა ქალთა ორგანიზატორის თამარ წილოსანის ანგარიში და აღნიშნა, რომ ქალთა შორის მუშაობის გაუმჯობესების მიუხედავად, ამ დარგში სერიოზული ნაკლოვანებებია, რადგან ქალთა მუშაობისადმი პარტიული ხელმძღვანელობა სუსტია, ხოლო სამაზრო აღმასკომი ვერავითარ მატერიალურ დახმარებას ვერ უწევს მას.⁴⁶

მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილება აწყობდა აგრეთვე პარტიული და კომკავშირული უჯრედების ქალთა ორგანიზატორების გაერთიანებულ თათბირს და იხილავდა ქალთა შორის მუშაობის საჭირობოროტო საკითხებს.

1928 წლის ნოემბრიდან ქალთა ორგანიზატორებს ხელფასი ერთიორად გაუდიდდათ და კიდევ უფრო გაიზარდა მათი როლი და ავტორიტეტი ქვეყნის სამეურნეო და პოლიტიკურ საქმიანობაში ქალთა მიზიდვის საქმეში.

მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებამ საბჭოთა დაწესებულებებთან და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებთან კავშირის დამყარების მიზნით შექმნა კოლეგია (მუდმივი სათათბირო ორგანო) კომკავშირის, პროფკავშირის, განათლების, შრომის, ჯანმრთელობის დაცვის სახალხო კომისარიატების წარმომადგენელთა მონაწილეობით. ხოლო უშუალოდ მასებთან დასაკავშირებლად განყოფილებასთან შეიქმნა სადელეგატო კრება, რომელშიც თავდაპირველად 10 ქალი გაერთიანდა.

სადელეგატო კრება იყო ქალთა ჩამორჩენილი მასების პოლიტიკური და კულტურული ღონის ამალლებისა და მათი სოციალიზმის მშენებლობაში პრაქტიკულად ჩაბმის ძირითადი ორგანიზაციული ფორმა. მისი საშუალებით პარტია კავშირს ამყარებდა მრავალმილიონიან ქალთა მასებთან.

სადელეგატო კრების არჩევნების ინსტრუქციის მიხედვით მსხვილ საწარმო-დაწესებულებებში 10-15 მუშა ქალიდან ირჩევდნენ ერთ დელეგატს. მცირერიცხოვან საწარმოში, 3-5 ქალიდან — ერთ დელეგატს. დელეგატებს ირჩევდნენ დიასახლისებიც: 25 დიასახლისზე მოდიოდა ერთი დელეგატი. დელეგატთაგან იქმნებოდა დელეგატთა კრება, რომლის შემადგენ-

⁴⁶ ი ქ ვ ე, საქმე 835, ფ. 7.

ლობაში ქალაქად გაერთიანებული იყო 20-ზე მეტი, ხოლო სოფლად სულ ცოტა — 10 დელგატი. დელეგატებს ირჩევდნენ საერთო კრებებზე. ინსტრუქცია ხაზგასმით მოითხოვდა, რომ დელეგატ ქალს აქტიური მონაწილეობა მიეღო საბჭოების, ურთიერთდამხმარე კომიტეტებისა და სხვა კომისიების საქმიანობაში. თვეში ერთხელ ანგარიში ჩაება რეზიზანა ამომრჩეველთათვის. ამასთან აფრთხილებდა დელეგატებს, განსაკუთრებული სიფრთხილით მოპყრობოდნენ ქალებს, რომლებიც თავისი ადამიანისა და ჩვევის მიხედვით გაუბრძოდნენ მამაკაცთა საზოგადოებას.

სადელეგატო კრებებზე დელეგატები სწავლობდნენ თემებს: „ვ. ი. ლენინი და მშრომელ ქალთა განთავისუფლება“, „სსრ კავშირის სახალხო მეურნეობის აღდგენის ამოცანები“, „მუშა ქალის უფლებები და ამოცანები წარმოებაში“, „ქალის როლი წარმოებაში“, „ქალთა შორის მუშაობის ფორმები და მეთოდები“, „დელეგატთა კრება კომუნისმის სკოლა“ და სხვ.

დელეგატთა კრება პირველად შეიქმნა პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებასთან. მეორე სადელეგატო კრება შეიქმნა ჩაქვში. 1923 წლისათვის აჭარაში იყო — 150, 1924 წელს — 210, 1925 წელს — 237 დელეგატი ქალი.

1926 წელს სადელეგატო პუნქტი არსებობდა ქ. ბათუმში. გოროდოკში, აჭარის ქალთა კლუბთან, „კაობასა“ და ქობულეთში.

როგორც საქართველოს კომპარტიის მე-5 ყრილობაზე აღინიშნა, 1925 წელს საქართველოში არჩეული იყო — 7.512, ხოლო 1927 წელს — 10.196 დელეგატი. მაგრამ დელეგატ ქალებს მეტწილად ირჩევდნენ მუშათა პუნქტებში, თბილისში, ბათუმში და სხვ.⁴⁷

პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტი თავის მიმართებაში ქალთა ორგანიზატორებისადმი, აღნიშნავდა, რომ 1925 წლამდე, სადელეგატო კრებები არსებობდა ბათუმსა და ჩაქვში, რომლებშიც ჩაბმული იყვნენ მხოლოდ მუშა-მოსამსახურეები.

⁴⁷ Стенографический отчет V съезда компартии Грузии, 1927 г., стр. 18.

ქალთა განყოფილებამ გადაწყვიტა, — ნათქვამია მიმართვაში, — 1926 წლიდან სადელეგატო ინსტიტუტები შექმნას სოფლად და აკარის ქალები ჩააბას საბჭოთა ხელისუფლების კულტურულ-პოლიტიკური და აღმშენებლობითი მუშაობის ყველა დარგში.⁴⁸

ქალთა განყოფილება აქტიურ დელეგატ ქალებს აწინაურებდა, საუკეთესოებს კი პარტიაში ღებულობდა. 1926 წლის 7 მარტს, ზეიმის დროს, ხალხმრავალ კრებაზე ნინო საფონოვა და ვერა ყაზაიშვილი პარტიის წევრობის კანდიდატებად მიიღეს, მარიამ ნასყიდაშვილი — პარტიის წევრად. აქტიური კომკავშირელები — მარო ნიკოლაიშვილი, ქსენია სვანიძე, ოლია ბერაია, ქეთო სურგულაძე, ფაცურა მამფორია, ნინო ჩუბინიძე, ნინო ხინთიბიძე, სიმა პოდოლსკაია, ლილია ბალიაკიდი და სხვ., პარტიის წევრობის კანდიდატები გახდნენ.

1926 წლის 2 ნოემბერს სადელეგატო კრება შეიქმნა ბარცხანაში.⁴⁹ კრებას ხელმძღვანელობდა ამჟამად საქართველოს სსრ დამსახურებული აგრონომი ოლია ბერაია.

პენსიონერი, საქართველოს სსრ დამსახურებული აგრონომი ოლია ბერაია.

იმავე წლის 7 ნოემბერს დელეგატთა კრება შეიქმნა ქობულეთში. პირველი დელეგატი ქალები იყვნენ: გულბაზ, მერიეზ. პეზიბე ხარაზები, მერიემ და შუქრიე ღუმბაძეები, ფადიმე მგელაძე, ანეტა თხილაიშვილი, მერიემ ცივაძე და სხვ.

სოფლად დელეგატთა კრებების მუშაობის გაძლიერების მიზნით 1927 წლის 17 მარტს აკარის ქალთა კლუბთან შეიქმნა კოოპერაციული წრე, რომელშიც ყველა სადელეგატო პუნქტის დელეგატი ქალები გაერთიანდნენ. სადელეგატო პუნქტების მუშაობის მთავარი შინაარსი გახდა კოლექტივიზაციის, მოსავლის აღების კამპანიის, მესაქონლეობისა და სოფლის მეურნეობის სხვა დარგების განვითარების, ღარიბ და საშუალო გლეხ ქალთა შორის პოლიტიკური მუშაობის საკითხები.

⁴⁸ საქართველოს კპ აკარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 667, ფ. 55.

⁴⁹ იქვე, საქმე 687, ფ. 45.

რკპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტი თავის მიმართებაში აღნიშნავდა, რომ „სოფლის სოციალისტურ გარდაქმნაში დიდი როლი უნდა შეასრულოს ქალებმა, ამიტომ კოლმეურნეობებთან უნდა შეიქმნას დელეგატთა კრებები, რომლებმაც დაწვრილებით უნდა განმარტონ კოლმეურნეობათა მშენებლობის საკითხები, მოაწყონ ექსკურსიები მოწინავე არტელებსა და ამხანაგობებში“.⁵⁰

მოთხოვნათა შესაბამისად გაიზარდა დელეგატ ქალთა რიცხიც. 1927 წელს აირჩიეს 312 დელეგატი. 1930-1931 წლებში — 661. 1932 წელს შეიქმნა 23 პუნქტი და აირჩიეს 853 დელეგატი.⁵¹

მართალია, დელეგატ ქალთა რიცხვი გადიოდა, მაგრამ საქართველოს სხვა კუთხის ქალებთან შედარებით. მათი აქტიურობა ნელი ტემპით იზრდებოდა. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 1929-1930 წლებში საქართველოში აირჩიეს 11.827 ქართველი დელეგატი, მათ შორის 23 ქართველი მაჰმადიანი (დელეგატთა მთელი შემადგენლობის 0,5 პროცენტი), ხოლო 1931-1932 წლებში სულ არჩეულ იქნა 38.515 დელეგატი, მათგან 24.164 ქართველი, მათ შორის 109 ქართველი მაჰმადიანი (მთელი შემადგენლობის 0,2 პროცენტი).⁵²

ქალთა შორის მუშაობის გაძლიერებისათვის, ქალთა განყოფილება ყოველწლიურად იწვევდა კონფერენციას. კონფერენციის მიზანი იყო მუშა და გლეხი ქალებისათვის გაეცნო ჩვენი ქვეყნის საგარეო და საშინაო პოლიტიკის საკითხები, გაეთვითცნობიერებინა ისინი პოლიტიკურად და შემოეკრიბათ ქალთა აქტივი მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების გარშემო. პირველი უპარტიო ქალთა საოლქო კონფერენცია მოეწყო 1921 წლის 16-17 მაისს. კონფერენციას 20 დელეგატი დაესწრო: 22 ქართველი (მათ შორის ორი მაჰმადიანი ქა-

⁵⁰ საქართველოს კ. აქარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 1333, ფ. 51.

⁵¹ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტიარქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 4207, ფ. 165.

⁵² სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტიარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 4207, ფ. 165, საქმე 4792, ფ. 126, საქმე 4800, ფ. 186-187.

რთველი ქალი — ზეჟიე და ფიქრიე გვარიშვილები), 42 რუ-
სი, 7 ბერძენი, 6 სომეხი, 3 ებრაელი.

კონფერენცია საზეიმო ვითარებაში გაიხსნა. დელეგატებმა მოისპინეს მოხსენებები მიმდინარე მომენტზე, ბავშვთა აღზრ-
დის საკითხზე. აჭარის ასსრ. ჯანმრთელობის დაცვის სახალხო
კომისარიატის საქმიანობაზე, ქალთა მოძრაობაზე. დასასრულ
კონფერენციამ აირჩია საქართველოს უპარტიო ქალთა პირვე-
ლი კონფერენციის 25 დელეგატი: გოხიძე, სუსარეიშვილი, ვე-
ნედიკოვა, ოსიპოვა, ჟიდკოვა, ბერძენიშვილი, გვაზავა, შარუ-
ხია, ლომინაძე, ტუსკია, გვარიშვილი, სიჩოვა, ელასტოპულო,
სმირნოვა და სხვ. კონფერენციამ მიიღო რეზოლუცია: „უპარ-
ტიო ქალთა პირველი კონფერენცია მტკიცედაა დარწმუნებუ-
ლი იმაში, რომ მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლებას შეუძლია
ნამდვილად გაათავისუფლოს ქალი, რომ მხოლოდ მშრომელთა
ხელისუფლებას შეუძლია გადაჭრას მშრომელ ქალთა საჭირ-
ბოროტო საკითხები და პირობას აძლევდნ პარტიას, რომ მტკი-
ცედ დაირაზმებთან ქალთა განყოფილების გარშემო და პრო-
ლეტარიატთან ხელიხელჩაკიდებული იბრძოლებენ კომუნის-
ტური სახელმწიფოს განსამტკიცებლად“.⁵³

კონფერენციის მეორე დღესვე დელეგატი ქალები გაე-
მგზავრნენ თბილისში. საქართველოს უპარტიო ქალთა ყრილო-
ბაზე დასასწრებად.

სრულიად საქართველოს უპარტიო ქალთა პირველი ყრი-
ლობა გაიხსნა 1921 წლის 21 მაისს. ყრილობას საქართველოს
რევკომის სახელით მიესალმა ფილიპე მახარაძე, რკპ (ბ) ცენ-
ტრალური კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების,
საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშა
და გლეხ ქალთა განყოფილების წარმომადგენლები.

ყრილობის მონაწილეებმა მოისმინეს ფ. მახარაძის, მა-
რიაამ ორახელაშვილის, ლიდა გასვიანის მოხსენებები მიმდინა-

⁵³ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის
ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1,
საქმე 153, ფ. 189-189.

რე მომენტზე, ქალთა მოძრაობის ამოცანებზე, ქალთა შორის მუშაობის საკითხებზე.

ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობდა ს. მ. კიროვი, რომელმაც ილაპარაკა აღმოსავლეთის ქვეყნების ქალთა წარსულზე. მაიო ყოფაზე, რომ ისინი ჩადრში არიან გახვეული და მოკლებული არიან მზის ცხოველმყოფელ სხივებსაც კი. დასასრულს მან დასძინა: მე მინდა ამ მცხუნვარე მზის ქვეშ, ამ მაღალ. ამაყ მთებში ვიხილო ამაყი, თავისუფალი, ახალი ქალი — დები და დედები. მე მინდა მივმართო მათ და ვუთხრა: თუ კი თქვენ აჩუქეთ კაცობრიობას გენიოსები და დიდი გონებით დაჯილდოებული ადამიანები, თუ თქვენ შექმენით მისი წარსული, მაშ, იჩქარეთ, რომ შექმნათ ახალი, დიადი ცხოვრება.⁵⁴

ყრილობაზე გაგზავნილი დელეგატები ბათუმში 30 მაისს დაბრუნდნენ და ენერგიულად შეუდგნენ ყრილობის მიერ დასახული ამოცანების განხორციელებას. ისინი მოხსენებებით გამოდიოდნენ მუშა ქალების წინაშე, ინდივიდუალურად ესაუბრებოდნენ დიასახლისებს. ეს იყო ჭერ კიდევ პირველი და გაუბედავი ნაბიჯი.

1921 წლის აგვისტომდე ქალთა განყოფილება სააგიტაციო-პროპაგანდისტული განყოფილების ქვეგანყოფილება იყო, ამიერიდან კი იგი დამოუკიდებელ განყოფილებად გადაკეთდა. 1921 წლის 16-19 სექტემბერს თბილისში მოეწყო განყოფილების გამგეების პირველი თათბირი, რომელსაც აჭარიდან მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების გამგე ლიდა გასვიანი ესწრებოდა. თათბირის მონაწილეებმა მოისმინეს მოხსენებები მიმდინარე მომენტსა და ახალი ეკონომიური პოლიტიკის ამოცანებზე, დედათა და ბავშვთა დაცვის, სოციალისტური აღზრდის საკითხებზე, მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებების ამოცანებზე.

მართალია, ქალთა შორის მუშაობა შემდგომ გაიშალა, მაგრამ ეს საქმე მაინც მოიკოჭლებდა. ამ მხრივ აჭარა გამონაკ-

⁵⁴ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 155, ფ. 172-173.

ლისი როდი იყო. საერთოდ, საქართველოში ამ დროს ეს საქმე ჩამორჩებოდა. რკპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის ანგარიშში (1922 წლის მარტი — 1923 წლის მარტი) აღნიშნულია, რომ ბოლო დრომდე საქართველოში ქალთა შორის მუშაობას ჯეროვან ყურადღებას არ უთმობდნენ. ამიერკავკასიის რესპუბლიკებში ქალთა შორის მუშაობით პირველ ადგილზე მოდიოდა აზერბაიჯანი, მეორეზე — სომხეთი და მესამეზე — საქართველო.⁵⁵

ამ მხრივ განსაკუთრებით ჩამორჩებოდნენ მაზრები. პარტიული ორგანიზაციები ჯეროვან ყურადღებას არ უთმობდნენ ქალთა შორის მუშაობას. ამ დარგში მომუშავე ქალთა კადრებიც მცირე იყო, ნელა იზრდებოდა კომუნისტ ქალთა რიცხვი. იმ დროს ამიერკავკასიაში 18.696 კომუნისტი იყო, მათ შორის მხოლოდ 888 (4,7 პროცენტი) ქალი. ცალკეული რესპუბლიკების მიხედვით კი კომუნისტ ქალთა შემადგენლობა შემდეგ სურათს იძლეოდა: საქართველოში 11.052 კომუნისტი იყო, მათგან 472 (4,3 პროცენტი) ქალი, სომხეთში 1692 კომუნისტიდან ქალი იყო 68 (4 პროცენტი), აზერბაიჯანში 5.942 კომუნისტიდან 348 (6 პროცენტი) ქალი იყო. აღსანიშნავია, რომ რუსეთში იმ დროს კომუნისტთა შორის ქალები 7,6 პროცენტს შეადგენდნენ.⁵⁶

ჭრილობამ პარტიულ ორგანიზაციებს დაავალა ბოლომდე აღმოეფხვრათ უყურადღებობა ქალთა შორის მუშაობისადმი, რადგან ამაში ხედავდნენ წვრილბურჟუაზიული გადახრის გამოვლინებას, და ძირეულად გაეუმჯობესებინათ მისდამი ხელმძღვანელობა და დახმარება.⁵⁷

აღსანიშნავია, რომ წვრილბურჟუაზიული გადახრების საფრთხე ქალთა შორის მუშაობის დარგში მარტო ჩვენთან როდი არსებობდა. ეს იყო საერთო მოვლენა. შეიქმნა ქალთა განყოფილებების გაუქმების განწყობილება, „ბურჟუაზიული თანასწორობისა“ და წვრილბურჟუაზიული ფემინიზმის აღორძი-

55 Отчет Занавказского краевого комитета РКП(б), Тифлис, 1923 г., стр. 14.

56 Отчет Закавказского Краевого комитета РКП(б), Тифлис, 1923 г., стр. 93.

57 Резолюции и постановления II съезда Коммунистических организаций Закавказья, Тифлис, 1923 г., стр. 26.

ნებისადმი მისწრაფება, რომელიც პრაქტიკაში იმით გამოვლინდა, რომ „ბუჩუყუაზიული თანასწორობის“ მქადაგებლები მოითხოვდნენ უპარტიო ქალთა განყოფილებების, კოოპერატივებისა და სხვა ორგანიზაციების შექმნას. ამით ისინი ცდილობდნენ ქალთა ყურადღება ჩამოეცილებინათ საერთო კლასობრივი ბრძოლისაგან.

1922 წლის 8 დეკემბერს რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებამ იმსჯელა მოსკოვსა და ლენინგრადში „ბუჩუყუაზიული თანასწორობის“ იდეოლოგიური გაფორმების ცდების შესახებ.

ქალთა განყოფილების მუშაობის სალიკვიდაციო პერიოდს ბოლო მოუღო პარტიის XI ყრილობამ, რომელმაც მიუთითა, რომ „წვრილბუჩუყუაზიული გარემოცვის, უმუშევრობის, დეკლასირების საფრთხის ვითარებაში — ქალთა პროლეტარულ მასებს უალრესი ყურადღებით უნდა მივუღვეთ.

ამის გამო პროლეტარ და გლეხ ქალთა მასაში მუშაობის სპეციალური განყოფილებანი უნდა შევინარჩუნოთ, როგორც პარტიული კომიტეტების დამოუკიდებელი განყოფილებანი და გავაძლიეროთ კვალიფიციური მუშაკებით.⁵⁸

ზემდგომ პარტიულ ორგანოთა გადაწყვეტილების შესაბამისად კიდევ უფრო გაძლიერდა ქალთა შორის მუშაობა. 1922 წლიდან საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებას სათავეში ჩაუდგა კომუნისტი ოლია კიდაიში. განყოფილების საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ანა ილაშვილი, ზინაიდა კიპარისისი, სტეფა ულინსკაია, ლიუბოვ ემელიანოვა, ეკატერინე ეგოროვა, თამარ დუნაევა, მარიამ გუსევა და სხვები, რომლებიც თავდადებით იღვწოდნენ ამ კუთხის ქალთა გათვითცნობიერებისა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჩაბმისათვის, მაგრამ ისინი ძირითადად ქალაქის მუშა ქალებში ტრიალებდნენ.

1922 წლის 12-13 ივნისს გაიმართა ქალაქ ბათუმის უპარტიო ქალთა პირველი საქალაქო კონფერენცია, რომელსაც 69

⁵⁸ სკკპ ყრილობების, კონფერენციებისა და ცენტრალური კომიტეტის პლენუმების რეზოლუციებსა და გადაწყვეტილებებში, ნაწ. 1, 1954 წ. გვ. 835-836.

ქალი დაესწრო. კონფერენციაზე მოისმინეს მოხსენებები საერთაშორისო მდგომარეობის, აჭარის ასსრ შრომის, ჯანმრთელობის დაცვის, განათლების სახალხო კომისარიატების მუშაობის შესახებ.

ქ. ბათუმის მუშა ქალთა შორის მუშაობას საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ქალთა განყოფილება თავის ანგარიშში ასე ახასიათებს: ბათუმის ქალთა განყოფილება დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს უპარტიო მასებს შორის. მუშაობა მიმდინარეობს სისტემატურად, რეგულარულად. ქალთა განყოფილების ძირითადი ამოცანები ხორციელდება კომუჩარედების საშუალებით. რეგულარულად და ცოცხლად ეწყობა დელეგატთა კრებები, ათვალიერებენ საავადმყოფოებს და სხვ.⁵⁹ /

1922 წლის 6 მარტს გაიმართა უპარტიო ქალთა მეორე საოლქო კონფერენცია, რომელსაც 125 დელეგატი დაესწრო. კონფერენციაზე მოისმინეს მოხსენებები „საბჭოთა ხელისუფლება და ქალი“, ვოლგისპირეთის უპატრონო ბავშვთა დახმარების შესახებ, მიმდინარე მომენტსა და სხვა საკითხებზე.⁶⁰

1923 წლის 7 მარტს მოეწყო ქალთა მესამე საოლქო კონფერენცია, რომელსაც 193 დელეგატი დაესწრო. კონფერენციაზე ერთ-ერთი მთავარი საკითხი იყო მიწის საკითხი. ქალებმა მოიწონეს მიწის რეფორმა. კონფერენციის რეზოლუციაში ვკითხულობთ; „აჭარის... გლეხი ქალები პირობას დებენ, რომ აქტიურ მონაწილეობას მიიღებენ სოფლის მეურნეობის აღორძინებაში, რადგან მათ შეგნებული აქვთ, რომ ამაშია საბოლოო გამარჯვების საწინდარი. გაუმარჯოს მიწის რეფორმას, გაუმარჯოს საბჭოთა ხელისუფლებას.“⁶¹

საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილება ითვალისწინებდა აჭარის ქალთა შორის მუშაობის სპეციფიკას, რთულ პირობებს და განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა მის საქმიანობას. თა-

⁵⁹ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 505, ფ. 150.

⁶⁰ საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 122, ფ. 9.

⁶¹ იქვე, საქმე 241, ფ. 1.

ვის სამუშაო გეგმაში „გლეს ქალთა შორის მუშაობის შესახებ“ ცალკე იყო გამოყოფილი „აჭარის ქალთა შორის მუშაობის საკითხები“. ამასთან, განყოფილების მუშაკები სისტემატურად დადიოდნენ აჭარაში და პრაქტიკულად ეხმარებოდნენ ქალთა განყოფილების მუშაკებს. აჭარის ხშირი სტუმრები იყვნენ ქართველი მოღვაწე ქალები — მარიამ ორახელაშვილი, ვარო ჯაფარიძე და სხვები.

1925 წელს აჭარას ესტუმრა რკპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშა და გლეს ქალთა განყოფილების გამგე კ. ნიკოლაევა. მან დაათვალიერა ქალთა კლუბი, ფაბრიკა-ქარხნები, გაეცნო მშრომელ ქალთა შრომისა და ცხოვრების პირობებს.⁶²

იმავე წლის 8 მარტის დღესასწაულში მონაწილეობა მიიღო რუსეთის კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ქალთა განყოფილების წარმომადგენელმა, რომელიც მოსკოვის მუშა ქალების სახელით მიესალმა ბათუმის მუშა ქალებს და მიულოცა ქალთა დღესასწაული.⁶³ თავის მხრივ, ბათუმის მუშა ქალებმა მისალმება გაუგზავნეს მოსკოვის მუშა ქალებს. მისალმებაში ნათქვამია, რომ აჭარის ქალები მოსკოვის მუშა ქალებთან ერთად დადგნენ წითელ დროშასთან და მამაკაცების მხარდამხარ აშენებენ ახალ ცხოვრებას, რომ ისინი ქალთა განთავისუფლების მაგალითს უჩვენებენ აღმოსავლეთის ქალებს.⁶⁴

აჭარის ქალებს ესალმებოდნენ სხვა მოძმე რესპუბლიკების წარმომადგენლებიც. 1925 წლის 11 სექტემბერს ჩაქვის ქალთა კრებას დაესწრო უკრაინის კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშა და გლეს ქალთა განყოფილების წარმომადგენელი. ჩაქვის მუშა ქალებმა მისალმება გაუგზავნეს უკრაინის მშრომელ ქალებს.⁶⁵

საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეს ქალთა განყოფილება იყენებდა ქალთა დღესასწაულებს, როგორც ქალთა მასების აღზრდისა და დარაზმვის საუკეთესო

62 უფრნალი „ჩვენი გზა“, 1925 წ., № 16-17.

63 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 662, ფ. 2.

64 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 667, ფ. 16.

65 იქვე, საქმე 658, ფ. 20.

საშუალებას. ბათუმში ქალთა დღესასწაული ფართოდ აღინიშნა 1922 წლის 8 მარტს. ქალაქის ქალებმა გაიარეს რევოლუციის მოედანზე. მოეწყო მიტინგი, რომელშიც მონაწილეობდნენ საბჭოთა და პარტიული სკოლის მოსწავლეები, საბავშვო ბაღის აღსაზრდელები, ვოლგისპირეთის ბავშვები.

გაზეთმა „უწყებებმა“ სპეციალური გვერდი მიუძღვნა ქალთა დღესასწაულს. მოწინავე წერილში ნათქვამი იყო, რომ „განთავისუფლებული აჭარის მშრომელი ქალები უნდა ჩაებან აღმოსავლეთის ქალთა მოძრაობის ფერხულში და შეებრძოლონ ასწლობით დამკვიდრებულ პატრიარქალური ტრადიციების ნაშთებს“.⁶⁶

1923 წელს 8 მარტი პირველად აღინიშნა ქობულეთსა და ჩაქვში, 1926 წელს — ხულოში. საერთოდ აჭარელმა ქალებმა 8 მარტის დღესასწაულში პირველად მიიღეს მონაწილეობა. 1924 წელს. ამ დღეს პირველად გაიგონეს მაჰმადიანი ჭართეელი ქალის ხმა: „აჭარელი ქალები მივესალმებით იმ 8 მარტს, რომელმაც მივიწყებულ და დაბეჩავებულ ფუხარა ქალებს მოგვანიჭა უფლება — გავმხდარიყავით თანასწორუფლებიანი მოქალაქენი, გვეყოფა რაც ვარსებობდით ყიდვა-გაყიდვისათვის, გვეყოფა, რაც დაცინვა და უუფლებობა ავიტანეთ! საბჭოთა ხელისუფლება ჩვენ გვანიჭებს თავისუფლებას და ფართო საზოგადოებრივი მუშაობის საშუალებას — ამოვუდგეთ გვერდში ჩვენს დებს, ქალაქის მუშა ქალებს, რომლებიც აქ მოსულან ჩვენთან ერთად საზეიმოდ, და მათი საშუალებით ეს წითელი დროშა გადავიტანოთ იქ, სადაც აღმოსავლეთელი ქალი ჯერ კიდევ განიცდის ჩაგვრა-მონობას“.⁶⁷

მაგრამ აჭარელი ქალი ძალიან ნელი ტემპით ებმებოდა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. აღსანიშნავია, რომ მაჰმადიან ქალთა შორის მუშაობა ევალებოდა პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტთან არსებულ მუსლიმანურ სექციასაც. მაჰმადიან ქალებს პირველად გაესაუბრნენ მხოლოდ 1922 წლის 3 მაისს. საუბარს დაესწრო 4 მუსლიმანი ქალი. საუბრის თემა იყო აღმოსავლეთის ქალთა მდგომარეობა. 6 მაისს საუბარზე სამი

66 გაზეთი „უწყებები“, 1922 წ., № 28.

67 8 მარტი და აჭარელი ქალი, 1926 წ., ბათუმი, გვ. 10.

ქალი გამოცხადდა. განწყობილება უკეთესი იყო. საუბრები მოეწყო 10, 12, 14, 16 მაისს, მაგრამ მაჰმადიან ქალთა შორის მუშაობა ჩეროვნად ვერ გაიშალა. ეს ნაწილობრივ იმიტაც აიხსნება, რომ თვითონ მუსლიმანური სექციის ზოგიერთი წევრი ქალთა განთავისუფლების წინააღმდეგ იბრძოდა. ისინი თავიანთ ცოლებს უკრძალავდნენ კრებებსა და კონფერენციებზე სიარულს.

ქალთა შორის შედარებით უკეთ მუშაობდნენ ბერძნული და სომხური სექციები. ბერძნულმა სექციამ 1922 წლის დამდეგს გამოყო ქალთა შორის ორგანიზატორი აქტივისტი ქალი, რევოლუციონერის ოჯახში აღზრდილი, ამჟამად პერსონალური პენსიონერი ერმოფილია ვენედიკოვა.

აჭარის ქალთა შორის მუშაობას ისიც აბრკოლებდა, რომ არ გვყოფნიდა კადრები, ხოლო ქალთა განყოფილების მუშაობა უმრავლესობამ ქართული ენა არ იცოდა. ამიტომ აჭარის საოლქო კომიტეტმა საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალურ კომიტეტს სთხოვა ქალთა განყოფილების გამგედ შეერჩიათ ქართული ენის მცოდნე.

ეს მოთხოვნა საფუძვლიანი იყო, რადგან საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში ქალთა შორის მუშაობა რესპუბლიკის მასშტაბით მყარ ნიადაგზე ვერ დადგა. საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების ანგარიშში აღნიშნულია, რომ „საბჭოთა ხელისუფლების 4 წლის მანძილზე აჭარის ქალთა შორის მუშაობა სუსტად წარმოებდა, მხოლოდ 1924 წლის ივლისიდან შეძლეს მუშაობის გაშლა.“⁶⁸

საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის რეკომენდაციით აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებას სათავეში ჩაუდგა ძველი ბოლშევიკი, რევოლუციური მუშაობაში გამოცდილი, ამჟამად პერსონალური პენსიონერი ალექსი თალაკვაძე. იგი ენერგიულად შეუდგა მუშაობას, ქალთა განყოფილების გარშემო შემოიკრიბა აქტი-

68 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1. საქმე 1323, ფ. 318.

ვისტი ქართველი ქალები, უწინარეს ყოვლისა მაზრებში მუშაობის გაშლის მიზნით. მდგომარეობა არსებითად შეიცვალა მას შემდეგ, რაც შეიქმნა ქალთა პირველი მასობრივი ორგანიზაციები — აჭარის ქალთა კომიტეტი და ქალთა კლუბი.

აჭარის ქალთა ბათუმისა და ქოროხის მაზრის კომიტეტი შეიქმნა 1924 წლის 18 ივლისს. ამის თაობაზე აჭარის ასსრ სახკომსაბჭომ საწარმო-დაწესებულებებში დაგზავნა სპეციალური ცირკულარი № 23, რომლითაც ყველა საბჭოთა დაწესებულებას აუწყებდა, რომ დაარსდა ქალთა კომიტეტი, როგორც აჭარის ქალთა მოძრაობის ერთ-ერთი ცენტრალური ორგანიზაცია და იდეური ხელმძღვანელი, რომ მისი მუშაობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ თანამშრომლობასა და თანაგრძნობას გაუწევს მას ყველა საბჭოთა დაწესებულება, რომლებიც ვალდებული არიან განამტკიცონ მისი ავტორიტეტი, მოეპყრან მას სიფრთხილით და სხვ. ამასთან ცირკულარი ავალებს უწყების, დაწესებულების ხელმძღვანელს, ქალის საჩივარი განიხილოს რიგგარეშე, უსწრაფესად დააკმაყოფილოს მისი სამართლიანი მოთხოვნა. ცირკულარი თავდება სიტყვებით: „მცირეოდენი გადახრაც ჩვენ მიერ ნაჩვენები გზიდან სასტიკად იქნება დასჯილი, აგრეთვე პასუხისგებაში მიეცემა თანამდებობის პირი, უწყების მეთაური, უკეთუ დადასტურდება ფაქტი ქალთა კომიტეტისადმი გულგრილობისა და უყურადღებობისა“.⁶⁹

ეს მართლაც საქმიანი ცირკულარი მთიწონა მუშათა მოძრაობის გამოჩენილმა მოღვაწემ კლარა ცეტკინმა, რომელიც 1924 წლის ოქტომბერში ესტუმრა აჭარას. იგი დიდად გაახარა ქალთა შორის მუშაობის პირველმა შედეგებმა, განსაკუთრებით ადგილობრივი მთავრობის ზრუნვამ ქალთა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად და აღნიშნა, რომ აღმოსავლეთში ქალებისადმი დამოკიდებულების ფონზე ეს ცირკულარი გამოხატავს მთელ რევოლუციას ქალისადმი სახელმწიფოს დამოკიდებულებაში.⁷⁰

⁶⁹ საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, ოლქი 1, საქმე 458, ფ. 1.

⁷⁰ К. Цеткин, На освобождавшем Кавказе. Москва, 1935 г., стр. 124.

ქალთა კომიტეტი თავის საქმიანობაში ხელმძღვანელობდა სპეციალური დებულებით, რომელიც განსაზღვრავდა აჭარის ქალთა კომიტეტის მიზნებსა და ამოცანებს. მასში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ქალთა კომიტეტი არის კავშირი ქალთა განყოფილებისა მშრომელ ქალთა მასებთან და ახორციელებს ქალთა განყოფილების ამოცანებს ქალთა განთავისუფლების საქმეში. მისი მოვალეობა იყო კლუბებისა და კუთხეების შექმნა, მათთან წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაცო სკოლების, საწარმოო არტელების ჩამოყალიბება, ქალის ჩაბმა საწარმოო შრომაში, სადღეღვატო კრებების საქმიანობაში და სხვ.

ქალთა კომიტეტს ირჩევდნენ კლუბისა და გლეხ ქალთა კუთხის გარშემო შემოკრებილ ქალთა საერთო კრებაზე 3-7 წევრის შემადგენლობით. მის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ალთუნ შაშიკაშვილი, ლამიე აბაშიძე. ულფეთ ქიქავა, აიშე ვარშანიძე. მასი ბაკურიძე, ზეკირე შამილაძე, აიშე, კარალიძე. ნაზიკო ჩიჯავაძე. საბრიე წულუკიძე, საქინე ხუსტინ-ოღლი, სადიე შერიფ კიზი, ფატმა და ფადიე აბაიოვები და სხვ.

კომიტეტის შექმნის მეორე დღესვე, 19 ივლისს მოეწყო აჭარის ქალთა კომიტეტის სხდომა, რომელმაც მოისმინა აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების გამგის ალვანი თალაკვაძის მოხსენება ქალთა კომიტეტის მნიშვნელობის შესახებ. აქვე აირჩიეს ქალთა კომიტეტის პრეზიდიუმი.⁷¹

20 ივლისს ქალთა კომიტეტმა სახკომსაბჭოსთან შეთანხმებით მოაწყო ხალხმრავალი კრება მამაკაცების მონაწილეობით, რადგან სწორედ მამაკაცები უკრძალავდნენ ქალებს კრებებზე სიარულს. სწავლა-განათლებას.

ქალთა კომიტეტი კრებებს აწყობდა არა მარტო ქალაქში, არამედ ახლომახლო სოფლებშიც, მატერიალურად ეხმარებოდა მათ, უმუშევარ ქალებს აწყობდა სამუშაოზე, აქტიურად იბრძოდა ქალების მოტაცებისა და მრავალცოლიანობის წინააღ-

⁷¹ საქართველოს კ. აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა, 1. საქმე 438, ფ. 3.

მდეგ, ქმნიდა ჭრა-კერვის, წერა-კითხვის უცოდინარობის სა-
ლიკვიდაციო სკოლებს, საწარმოო შრომას აჩვენდა ქალებს,
იბრძოდა ქალების კოოპერაციაში მიზიდვისათვის და სხვ.

ქალთა კომიტეტთან არსებობდა იურიდიული, საექიმო
დახმარების, ბავშვთა სექციები, აგრეთვე სააგიტაციო წრე,
რომელიც პროპაგანდისტ ქალთა კადრებს ამზადებდა მაზრე-
ბისათვის.

კომიტეტს რთულ პირობებში უხდებოდა მუშაობა, მაგ-
რამ პარტიისა და მთავრობის ყურადღებით, საბჭოთა და სამე-
ურნეო ორგანიზაციების მხარდაჭერით საქმე წინ მიდიოდა.
ქალები ჯერ თითო-თითოდ, მორცხვად და გაუბედავად, მაგრამ
თანდათანობით უფრო მტკიცედ და გაბედულად მოითხოვდნენ
თავიანთ ადგილს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ქალთა შორის მუშაობამ თანდათანობით ქალაქიდან სოფე-
ლშიც გადაინაცვლა. დღის წესრიგში დადგა ქალთა სამაზრო
კომიტეტების შექმნის საკითხი. 1925 წლის 23 მაისს ქალთა
კომიტეტის სხდომამ მოისმინა მოხსენება ქალთა მდგომარეო-
ბის შესახებ აჭარის სოფლებში და წინადადება წამოაყენა მაზ-
რებში ქალთა კომიტეტების შექმნის თაობაზე. აჭარისტანის
ცაქის პრეზიდიუმმა 1925 წლის 10 ივლისს სპეციალურად
იმსჯელა ამ საკითხზე და დაადგინა ქალთა სამაზრო კომიტეტე-
ბის შექმნა.

აჭარის ქალთა შორის მუშაობას განსაკუთრებული ყურა-
დღება დაუთმო საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტ-
ის 1925 წლის 23-24 სექტემბრის პლენუმმა, რომელმაც მოის-
მინა მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების გამგის ანა დანელიას
მოხსენება. პლენუმმა გააანალიზა განყოფილების საქმიანობის
ავ-კარგი, აღნიშნა, რომ ბოლოხანებში მუშაობა გამოეცოცხლ-
და, მაგრამ კვლავ ბევრია ნაკლოვანება და მათ აღმოსაფხვრე-
ლად დასახა ქმედითი ღონისძიებანი. პლენუმმა კომუჩრედები-
საგან მოითხოვა ძირეულად გაეუმჯობესებინათ ხელმძღვანე-
ლობა ქალთა შორის მუშაობისადმი, საზოგადოებრივ ცხოვ-
რებაში ჩაებათ მუშა, გლეხი, მოსამსახურე, აგრეთვე დიასახ-
ლისი ქალები, განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო მაჰმა-
დიან ქალთა საზოგადოებრივ წარმოებასა და პოლიტიკურ

ცხოვრებაში ჩაბმის, აგრეთვე ბავშვთა უპატრონობის, პროსტიტუციის წინააღმდეგ ბრძოლის საკითხებს.⁷²

პლენუმის დადგენილების საფუძველზე ქალთა შორის მუშაობა არსებითად გაუმჯობესდა. 1925 წლის შემოდგომაზე ყველა მაზრაში შეიქმნა ქალთა კომიტეტი. 15 აგვისტოს ხულოში მოწვეულ იქნა ქალთა საორგანიზაციო კრება, რომელსაც დაესწრო 17 ხულოელი ქალი. მათ აირჩიეს ქალთა კომიტეტი, რომელსაც თავმჯდომარეობდა ამ რაიონის პირველი აქტივისტი ქალი მუხთერ ბოლქვაძე. ქობულეთის ქალთა კომიტეტს ხელმძღვანელობდა ნაზიკო ჩიჯავაძე, ქედისას — ფადიმე ბასილაძე. ქალთა კომიტეტების შექმნით მტკიცე საფუძველი ჩაეყარა ქალთა შორის მუშაობას სოფლადაც.

ხულოს ქალთა კომიტეტმა იმავეითვე ჩამოაყალიბა ქალთა კუთხეები სხვადასხვა სოფელში, ხოლო 1926 წლის 11 ივლისს — ცენტრალური კუთხე: რომელიც აერთიანებდა სოფლად არსებულ კუთხეებს.

აღსანიშნავია, რომ კლუბები და კუთხეები მალე ისე მომძლავრდნენ, რომ ქალთა კომიტეტების ბევრ ფუნქციას ისინი ასრულებდნენ. თანდათანობით ქალთა შორის მუშაობის მთელი სიმძიმე მათ დააწვათ.

1926 წლის 10 მარტს მოეწყო აჭარის ქალთა კომიტეტისა და კლუბის გამგეობის წევრთა სხდომა, რომელმაც დაადგინა კომიტეტის ფუნქციები გადასცემოდა აჭარის ასსრ ცაკთან შექმნილ ქალთა ყოფა-ცხოვრების გამაუმჯობესებელ კომისიას. ქალთა კომიტეტის ანგარიშში აღინიშნა, რომ მართალია, ქალთა კომიტეტმა თითქმის ორ წელიწადს იარსება, მაგრამ ამ მოკლე დროში მან გოლიათური ნაბიჯი გადადგა აჭარის ქალთა განთავისუფლების გზაზე. სწორედ ამ ბუდიდან წამოფრინდნენ პირველი მერცხლები — პირველი კომუნისტები, პირველი დეპუტატები, საზოგადოებრივი მოღვაწეები, ქეშმარიტად თავისუფალი ქალები, რომლებმაც აქტიური როლი შეასრულეს თავისი ბედის მოზიარეთა განთავისუფლებასა და ახალი ცხოვრების შექმნაში.

⁷² საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 495, ფ. 21, საქმე 659, ფ. 63.

აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმმა 1924 წლის 17 მარტის სხდომაზე მოისმინა ქალთა კომიტეტის მუშაობის შედეგები და დაადგინა აჭარის ასსრ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან შექმნილიყო ქალთა ყოფა-ცხოვრების გამაუმჯობესებელი კომისია.

სსრ კავშირის ცაკის პრეზიდიუმმა 1925 წლის 20 აგვისტოს განიხილა მოკავშირე და ავტონომიურ რესპუბლიკებში, აგრეთვე ავტონომიური ოლქების აღმასკომებთან მშრომელ ქალთა შრომისა და ყოფაცხოვრების გამაუმჯობესებელი კომისიის შექმნის საკითხი და რესპუბლიკებს დაუგზავნა სპეციალური ცირკულარი, რომელშიც აღნიშნა, რომ სსრ კავშირის საბჭოების მე-3 ყრილობის დადგენილებათა განხორციელება, საბჭოების საქმიანობაში ქალთა ჩაბმა, მშრომელ ქალთა, განსაკუთრებით აღმოსავლეთის ქალთა ყოფაცხოვრების გაუმჯობესებისა და ფაქტობრივი განთავისუფლებისათვის ბრძოლა მოითხოვდა ქალთა შორის მუშაობისადმი ერთიან ხელმძღვანელობას. ქალთა კომისიები მოწოდებული იყვნენ ეზრუნათ ქალთა როგორც შრომის, ისე ყოფაცხოვრების გაუმჯობესებისათვის.

ცირკულარი განსაზღვრავდა ქალთა კომისიების ამოცანებს, უფლებასა და მოვალეობას. კომისიას ევალებოდა ზრუნვა მშრომელ ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების ყველა ღონისძიების განხორციელებისათვის, აღმოსავლეთის ქალთა ფაქტიური განთავისუფლებისათვის ბრძოლა, კულტურულ-საგანმანათლებლო და ეკონომიური ხასიათის დაწესებულებათა შექმნა, ამასთან მას თვალყური უნდა ედევნებინა იმ დაწესებულებათა საქმიანობისათვის, რომლებიც მშრომელ ქალთა ინტერესებს ემსახურებოდნენ. მასვე უნდა შეეზღუდავებინა მშრომელი ქალის ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების საკანონმდებლო წინადადებანი.

კომისიის ხარჯებს შეადგენდა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი სახსრები, აგრეთვე კომისიის გამგებლობაში მყოფი სხვადასხვა დაწესებულების სპეციალური ფონდები და ნებაყოფლობითი შემოწირულებანი.

კომისია ანგარიშს აბარებდა პრეზიდიუმს.⁷³

აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა მთავრობის ამ დირექტივამდე ზოგიერთი მოკავშირე რესპუბლიკის ცენტრალურ აღმასკომთან უკვე არსებობდა მშრომელ ქალთა ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების კომისიები. საქართველოში იგი შეიქმნა 1922 წლის 30 სექტემბერს. მის შემადგენლობაში შედიოდნენ საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის, პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების, კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის, განათლების, ჯანმრთელობისა და შრომის სახალხო კომისარიატების წარმომადგენლები. ამ კომისიის მოვალეობას შეადგენდა ქალთა ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის ხელის შეწყობა.

კომისიას 1925-1926 წლამდე თავისი მუშაობის სახსრები არ გააჩნდა და მუშაობაც სუსტი იყო.⁷⁴

აჭარის ასსრ ცაკთან მშრომელ ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების კომისია შეიქმნა 1926 წლის 26 მარტს. ამასთან გაუქმდა 1924 წლის ივლისში შექმნილი აჭარის ქალთა კომიტეტი და მისი შტატი და ბიუჯეტი გადაეცა ქალთა კომისიას, რომლის პასუხისმგებელ პდოვნად დაინიშნა ნინო აბულაძე. კომისიას ხელმძღვანელობდა აჭარის ცაკის თავმჯდომარე.

კომისიამ იმთავითვე ფართოდ გააჩაღა მუშაობა. თავის 1926 წლის 17 აპრილის სხდომაზე კომისიამ დაადგინა გაეხსნათ ბუფეტები პარტიულ კომიტეტთან, სახკომსაბჭოსთან, შინაგან, ფინანსთა, მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატებთან, ქ. ბათუმის აღმასკომთან, ტელეგრაფთან, უზენაეს სასამართლოსთან და ა. შ. კომისია სამუშაოზე აწყობდა უმუშევარ ქალებს, ეხმარებოდა ღარიბებს, სამედიცინო დახმარებას უწევდა ქალებს, თავისი ხარჯით სამშობლოში აბრუნებდა ბათუმში ჩამოსულ უმუშევარ ქალებს. მარტო 1928 წელს სამუშაოზე მოეწყო 150 ქალი, საექიმო დახმარება გაეწია 200 ქალს.

73 საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდირა-607, აღწერა 1, საქმე 380, ფ. 1-4.

74 სსრ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტორგნი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 2690, ფ. 89.

კომისია განმარტავდა საბჭოთა კანონებს, ქმნიდა დედ-
თა და ბავშვთა კონსულტაციებს. ქალთა კომისიის ინიციატივით
აჭარის ასსრ ჯანდაცვის სამინისტროსთან შეიქმნა პროსტიტუ-
ციასთან მეტეზოლი ბიურო; აჭარის ქალთა წარმოებაში ჩაბმის
მიზნით ხსნიდა ჭრა-კერვის სკოლებს, სახელოსნოებს, საწარ-
მოო კვალიფიკაციის ასამაღლებელ კურსებს.

ქალთა კომისია განსაკუთრებით ზრუნავდა ქალთა საყო-
ფაცხოვერბო პირობების გაუმჯობესებისათვის, იბრძოდა წარ-
სულის მავნე გადმონაშთების — ყალიბის,⁷⁵ მრავალცოლიანო-
ბის, ძალად გათხოვების წინააღმდეგ. საყოფაცხოვერბო დანა-
შაულობათა წინააღმდეგ ბრძოლა განსაკუთრებით გააძლიე-
რეს სრულიად საქართველოს საბჭოების ცაკის IV მოწვევის
მესამე სესიის (1928 წლის იანვარი) შემდეგ.

აჭარაში, მართალია, შარიათის სასამართლოები ლიკვიდი-
რებულ იქნა 1924 წლის 1 მაისიდან, მაგრამ პრაქტიკულად
გადმონაშთების წინააღმდეგ ბრძოლა ძალიან ძნელი იყო.
სწორედ ამიტომ საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილე-
ბით სესია ბათუმში გაიმართა.

აჭარის მშრომელები სრულიად საქართველოს ცაკ-ის წევ-
რებს შეხვდნენ ქობულეთში. ქობულეთელი გლეხობის სახე-
ლით სესიის მონაწილეებს მიესალმა ქობულეთის თემსაბჭოს
თავმჯდომარე მერიემ ოქროპირიძე. სესიაზე სიტყვებით გამო-
ვიდნენ: ანა ილაშვილი, პეტროვა, მუთებერ ვარშანიძე, ეფიზე
კორძაია.

ერთ-ერთ რეზოლუციაში აღნიშნულია, რომ სესია ითვა-
ლისწინებს აჭარის ქალთა სპეციფიკურ მდგომარეობას, მისი
სათანადო მომზადებისა და განვითარების აუცილებლობას და
აჭარის მთავრობას ავალებს მიიღოს ზომები ქალთა კუთხე-
ებისა და კლუბების ქსელის გაფართოების, პოლიტიკური მუ-
შაობის გაძლიერებისა და აჭარის ქალთა საბჭოებში და სა-
ზოგადოებრივ წარმოებაში მეტი რაოდენობით ჩაბმისათვის.⁷⁶

75 სასყიდელი, ჩასაც საქმრო აძლევს საცოლის მშობლებს (გავრცე-
ლებულია აღმოსავლეთის ზოგიერთ ხალხში).

76 საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი
რ-284, აღწერა 2, საქმე 80, ფ. 8.

სესიის მონაწილეებმა მოისმინეს მოხსენება ოჯახისა და ქორწინების შესახებ. მოხსენებელმა განმარტა, თუ როგორ ებრძვის საბჭოთა კანონმდებლობა საყოფაცხოვრებო დანაშაულს. სისხლის სამართლის კოდექსით ყალიბი ისჯებოდა ორ წლამდე თავისუფლების აღკვეთით, გამოსყიდვის ხარჯების კონფისკაციით, ქალის ძალად გათხოვება — ორ წლამდე თავისუფლების აღკვეთით, მცირეწლოვანთა დაქორწინება — 3 წლამდე თავისუფლების აღკვეთით. მრავალწლოვანობა ჩვენთან ისჯებოდა 1 წლამდე თავისუფლების აღკვეთით.⁷⁷

სესიაზე მიღებული კანონები ძალაში შევიდა 1928 წლის პირველი მაისიდან,⁷⁸ ხოლო 1930 წლის იანვარში სრულიად საქართველოს ცაკ-მა სსრ კავშირის ცაკ-ის 1929 წლის 28 დეკემბრის დადგენილების საფუძველზე დაავალა ავტონომიური რესპუბლიკების, საოლქო და სამაზრო აღმასკომებს სასოფლო-საბჭოებთან შეექმნათ ქალთა ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების სექციები, რომელთა ამოცანა იყო ძველი გადმონაშთების წინააღმდეგ ბრძოლა.⁷⁹

ამ დირექტივებზე დაყრდნობით აჭარის ქალთა კომისია აქტიურად ერეოდა ქალთა საყოფაცხოვრებო საკითხების მოგვარებაში. ამასთან კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის გაშლით, კლუბების, კურსების, ჭრა-კერვის სკოლების, სახელოსნოების შექმნით ცდილობდა გაეზარდა მშრომელ ქალთა პოლიტიკური და შრომითი აქტიურობა. აღსანიშნავია, რომ ამ საქმეში მას კმედიტად ეხმარებოდა საქართველოს სსრ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან არსებული ქალთა კომისია. აჭარის ქალთა კომისიის საქმიანობის ცალკეული საკითხი სისტემატურად განიხილებოდა საქართველოს სსრ ცაკ-თან არსებულ მშრომელ ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების კომისიის სხდომაზე. 1929 წლის 8 დეკემბერს განიხილეს ხულოსა და ქედაში წინდებისა და აბრეშუმის საქ-

77 აზერბაიჯანში კანონმდებლობა ითვალისწინებდა ხუთ წლამდე თავისუფლების აღკვეთას. მრავალწლოვანობა ჩვენში ისე გაერყელებული არ იყო, როგორც აზერბაიჯანში, ამიტომ სასჯელიც უფრო მცირე იყო.

78 საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-607, აღწერა 1, საქმე 2548, ფ. 32.

79 იქვე, რ-284, აღწერა 5, საქმე 20, ფ. 1.

სოფი სკოლის გახსნის საკითხი, 1930 წლის 25 აპრილს — აჭარის ქალთა კლუბებისა და კუთხეების საქმიანობა და დაადგინეს გლეხ ქალთა კუთხეები შექმნილიყო ხულოში, ალმეში, უჩამბაში, რიყეთში, ქედაში, მერისში, ზუნდაგში, ქობულეთში, ხუცუბანში, ჩაქვში და ა. შ. კუთხეები უნდა შექმნილიყო უწინარეს ყოვლისა ჭრა-კერვის სკოლებთან.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს სსრ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან არსებული კომისია ყველაზე მეტ სახსრებს აჭარის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის ქალთა კომისიას აძლევდა. 1926 წელს აჭარას გამოუყვეს 2.000 მანეთი, აფხაზეთს — 1.000, ქუთაისს — 500 მანეთი და ა. შ.

სსრ კავშირის, ამიერკავკასიისა და საქართველოს ცაკთან არსებული ქალთა კომისიის წარმომადგენლები ხშირად ჩამოდიოდნენ აჭარაში და ადგილზე ეცნობოდნენ ქალთა შორის მუშაობის საკითხებს. 1930 წლის 17 მარტს გაიმარჯა აჭარის ცაკის ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გამაუმჯობესებელი კომისიის სხდომა, რომელსაც დაესწრნენ სსრ კავშირის ცაკ-თან არსებული ქალთა კომისიის პასუხისმგებელი მდივანი და ამიერკავკასიის ცაკთან არსებული ქალთა კომისიის პასუხისმგებელი მდივანი. ნინო აბულაძის ინფორმაციის შემდეგ სხდომაზე აჭარის ქალთა კომისიის საქმიანობის შესახებ მოხსენებით გამოვიდა სსრ კავშირის ცაკ-თან არსებული ქალთა კომისიის წარმომადგენელი. მომხსენებელმა გააანალიზა ქალთა შორის მუშაობის მიღწევები, ნაკლოვანებები და მოითხოვა მუშაობის გაძლიერება საბჭოს წევრ ქალთა შორის, ქალების საბჭოების საქმიანობაში ჩაბმა, ქალთა კლუბის შენობის გაფართოება და სხვ.⁸⁰

1929 წლის მეორე ნახევარში ქალთა კომისია გადაკეთდა მუშა და გლეხ ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების კომიტეტად. 1930 წლის 23 მაისს სსრ კავშირის ცაკ-ის პრეზიდიუმმა დაამტკიცა მუშა და გლეხ ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გამაუმჯობესებელი კომიტეტის დებულება.⁸¹

80 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 370, ფ. 51-52.

81 საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-607, აღწერა 1, საქმე 2288, ფ. 144.

1930 წლის 14 ოქტომბერს აჭარცაყის სხდომაზე დამტკიცდა აჭარის ასსრ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან არსებული მუშა და გლეხ ქალთა შრომისა და ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესების კომიტეტის დებულება და გაუქმდა 1927 წლის 22 ოქტომბრის დადგენილებით დამტკიცებული დებულება მშრომელ ქალთა შრომისა და ყოფაცხოვრების გამაუმჯობესებელი კომისიის შესახებ.

დებულებაში აღნიშნული იყო, რომ კომიტეტმა უნდა უხელმძღვანელოს ქალთა შრომას, ჩააბას ისინი წარმოებაში, სოციალისტურ შეჯიბრებაში, ხელი შეუწყოს მათს კულტურულ ზრდას, ყოფა-ცხოვრების გაუმჯობესებას. ამასთან იგი მოვალე იყო თვალყური ედევნებინა მრეწველობაში ქალთა ჩაბმის გეგმის განხორციელებისათვის, ხელი შეეწყოს საწარმოო კვალიფიკაციის ამაღლებისათვის, ქალთა ჩაბმისათვის სოფლის მეურნეობის სოციალისტურ გარდაქმნაში, ებრძოლა ბავშვთა უპატრონობის, საყოფაცხოვრებო დანაშაულის წინააღმდეგ.⁸²

ქალთა კომიტეტები შეიქმნა რაისაბჭოს აღმასკომებთანაც და დიდი როლი შეასრულეს ამ ამოცანათა განხორციელებაში.

ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის 1932 წლის 28 სექტემბრის დადგენილებით საქართველოს სსრ ცაკ-ის საორგანიზაციო განყოფილებასთან, აგრეთვე ავტონომიური რესპუბლიკების, თბილისის, ქუთაისის, ბათუმის, სოხუმისა და ფოთის საქალაქო საბჭოების აღმასკომებთან შეიქმნა ქალთა სექტორები, ხოლო რაიონულ აღმასკომებთან გამოიყო სპეციალური ინსტრუქტორები ქალთა შორის მუშაობის დარგში.⁸³

ქალთა სექტორი აჭარის ასსრ ცაკ-თან შეიქმნა 1933 წლის იანვარში. სექტორის გამგედ დაინიშნა გული კაიკაცოშვილი, ინსტრუქტორად — ზექიე ხინიკაძე.

სექტორმა შემდგომ გააძლიერა ქალთა შორის მუშაობა, ხელი შეუწყო ქალთა კულტურულ-საგანმანათლებლო დონის

82 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი 4, აღწერა 1, საქმე 362, ფ. 20-29.

83 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 3, საქმე 221 ფ. 1.

ამაღლებას, შრომისა და ყოფა-ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას.

სექტორმა 1936 წლამდე იარსება. სექტორის გაუქმების შემდეგ ქალთა შორის მუშაობა ევალებოდა ცაკთან არსებული საორგანიზაციო განყოფილების გამგის მოადგილეს ქალთა შორის მუშაობის დარგში.

ქალთა შორის მუშაობის ნაცადი ფორმა იყო ქალთა კლუბი. თბილისში მაჰმადიან ქალთა კლუბი შეიქმნა 1922 წლის 8 მარტს. განსაკუთრებით დიდი გამოცდილება შეიძინა ქ. ბაქოს, ალი ბაირამოვას სახელობის კლუბმა. ამიერკავკასიის ქალთა განყოფილებების გამგეების მე-4 თათბირზე (1924 წლის 12 მაისი) აზერბაიჯანის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ქალთა განყოფილების გამგემ იშკოვამ, თათბირის მონაწილეებს გააცნო ამ კლუბის საქმიანობა და აღნიშნა, რომ კლუბი აერთიანებდა 550 მუსლიმან ქალს, კლუბის საქმიანობას ხელმძღვანელობდა გამგეობა 22 წევრით, მათ შორის 12 კომუნისტი ქალი იყო. კლუბთან არსებობდა კულტსაგანმანათლებლო და მხატვრული, პროფტექნიკური, საწარმოო, ჯანდაცვის, აღმზრდელობითი სექციები და დრამატული, ლიტერატურული, ბალეტის, პოლიტკოდნის წრეები.

ბათუმში ქალთა კლუბის შექმნის საკითხი დაისვა 1922 წლის 8 თებერვალს, ხოლო გაიხსნა 1923 წლის 8 მარტს,⁸⁴ მაგრამ ფაქტობრივად მუშაობას შეუდგა 1924 წლის 18 ივნისს. მისი საზეიმო გახსნაც ამ დღეს მოეწყო. მიმზიდველად გაფორმებულ შენობაზე (ამჟამად ლიბკნეხტისა და ტელმანის ქუჩების კუთხეში მდებარე საცხოვრებელი სახლი) გაკრული იყო დიდი პლაკატი — უჩადრო ქართველი ქალი ამომავალი მზისაკენ მიუთითებდა ხელებშებორკილ მაჰმადიან ქართველ ქალს. აქვე იყო წარწერა: „კმარა სიბნელე. გაეწიოთ სინათლისაკენ, მივცეთ ქალს თავისუფალი გზა ცოდნისაკენ“.⁸⁵

საზეიმო სხდომა, რომელსაც 70 ქალი ესწრებოდა, გახსნა პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილების გამგემ ალვასი თალაკვაძემ. მისასალმებელი

⁸⁴ საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1. საქმე 244, ფ. 3-4.

⁸⁵ Газета «Трудовой Батуми», 1924 г., 23 июля.

სიტყვით გამოვიდნენ საქართველოს კ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშათა და გლეხ ქალთა განყოფილების, საქართველოს კ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის, აჭარის ასსრ სახკომსაბჭოსა და კომკავშირის საოლქო კომიტეტის წარმომადგენლები. დასასრულ, დამსწრეთ უჩვენეს ახალი სპექტაკლი.

კლუბს ჰქონდა თავისი წესდება, რომელიც განსაზღვრავდა მის მიზნებსა და ამოცანებს, სახავდა მოქმედების პროგრამას. კლუბის მიზანია, — ნათქვამია წესდებაში, — აჭარელ ქალებში განავითაროს საწარმოო, საზოგადოებრივი და კულტურული ჩვევები, ხელი შეუწყოს მათ ეკონომიურ დამოუკიდებლობას, ქვეყნის აღმშენებლობაში ჩააბას ისინი და ა. შ.

კლუბის პირველი გამგე იყო ალთუნ შაშიკაშვილი, რომელსაც მძიმე პირობებში უზღებოდა მუშაობა. თავდაპირველად კლუბს მხოლოდ ოთხი წევრი ჰყავდა. დოკუმენტები ცხადყოფს, რომ აჭარის ქალებს ძალიან აინტერესებდათ კლუბი და მისი საქმიანობა, მაგრამ მათ სურვილსა და მისწრაფებას ბევრი რამ ეღობებოდა წინ. ამიტომ იყო, რომ ისინი პირველ ხანებში მორცხვად და გაუბედავად მოდიოდნენ, მაგრამ მალე წევრად გახდომა ისურვეს, წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო და კრა-კერვის შემსწავლელი სკოლების გახსნა მოითხოვეს. მათი აქტიური ხელის შეწყობითა და მონაწილეობით კლუბი პოპულარულ ორგანიზაციად გადაიქცა. მის საქმიანობას მაღალი შეფასება მისცა საერთაშორისო პროლეტარული მოძრაობის გამოჩენილმა მოღვაწემ კლარა ცეტკინმა, რომელიც ახლადგახსნილ კლუბს ეწვია 1924 წლის ოქტომბერში. „ქალთა კლუბი, — წერდა იგი, — მაჰმადიანი პროპაგანდისტი ქალებისათვის შეხვედრების, კავშირისა და თათბირის ადგილია. ახალგაზრდებისათვის იგი არის პოლიტიკური სკოლა. კლუბის წევრებს აქ შეუძლიათ შეიძინონ ელემენტარული ცოდნა, წერა-კითხვიდან დაწყებული კომუნიზმის დებულებათა გაგებამდე, წინდების ამონეშვიდან — ოსტატურ ქარგვამდე. ამასთან ყველა მაჰმადიანი ქალისათვის კლუბი არის თავშესაფარი, სადაც შეიძლება მიხვიდე რჩევისა და დახმარებისათვის, განსაკუთრებით ქორწინებისა და ოჯახური ურთიერთობის სხვადასხვა საკითხზე. აქ ძვე-

ლი სამართალი და ადამთი მკვეთრად ეჭახება განმათავისუფლებელ საბჭოთა კანონმდებლობას“.⁸⁶

კლუბის მუშაობა კიდევ უფრო გამოცოცხლდა 1925 წელს. 12 მაისს კლუბთან შეიქმნა იურიდიული, საექიმო დაზმარების, ბავშვთა ღრამატული სექციები, აგრეთვე ქრა-კერვის სკოლა, რომელშიც 35 ქალი გაერთიანდა, და წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო სკოლა, სადაც ამდენივე ქალი სწავლობდა. იმავე წლის 28 მაისს საზეიმო ვითარებაში გაიხსნა ამბულატორია. მას ექიმი ქალი რაისა შიშლო-საბაშვილი ხელმძღვანელობდა. ამბულატორია იმდენად პოპულარული გახდა, რომ მარტო ერთ თვეში იგი 200 ქალს მოემსახურა. სისტემატურად ეწყობოდა ლექცია-საუბრები ქალისა და ბავშვის ჰიგიენაზე. გამოცდილების გაზიარების მიზნით კლუბის ხელმძღვანელობა სისტემატურად ესწრებოდა სხვა რესპუბლიკების ქალთა მოძრაობის ღონისძიებებს. კლუბის გამგე ალთუნ შაშიკაშვილი 1925 წლის 12-15 მაისს დაესწრო ბაქოში ალი ბაირამოვას სახელობის კლუბში მოწვეულ ამიერკავკასიის მუსლიმან ქალთა კლუბის გამგეების პირველ კონფერენციას.

საქართველოს კომპარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1925 წლის ოქტომბრის პლენუმმა იმსჯელა მუშა და გლეხ ქალთა შორის მუშაობის შესახებ და აღნიშნა, რომ მნიშვნელოვნად გაიზარდა ქალების პოლიტიკური შეგნება და მათი აქტიურობა საბჭოთა მშენებლობაში, მაგრამ ამასთან ისიც აღინიშნა, რომ სოფლად მუშაობა სუსტია, და თავის დადგენილებაში მიუთითა: იმ რაიონებში, სადაც ტრადიციები უფლებას არ აძლევს მუსულმან ქალს მამაკაცთან ერთად მონაწილეობა მიიღოს საერთო ორგანიზაციაში, ამ რაიონების პარტიულმა ორგანიზაციებმა მუსლიმან ქალთა შორის მუშაობა უნდა აწარმოონ ქალთა კლუბების საშუალებით, ამასთან პროპაგანდა უნდა გაუწიონ აღმოსავლეთის ქალთა განმათავისუფლებელ საბჭოთა კანონებს არა მარტო ქალთა, არამედ მუსულმან მამაკაცთა შორისაც“.⁸⁷

86 К. Цеткин. На освобожденном Кавказе. Москва 1935 г., стр. 126.

87 სკკ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 1723, ფ. 112.

კლუბის გახსნის წლისთავთან დაკავშირებით გაზეთი „ფუხარა“ აღნიშნავდა: დღეს შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ კლუბმა და კომიტეტმა (ლაპარაკია აჭარის ქალთა კომიტეტზე — მ. გ.) გაამართლა ის იმედები, რასაც მასზე ამყარებდნენ. თუ კი წინათ კლუბს და კომიტეტს ეკვის თვალთუყურობდნენ, დღეს ეს უნდობლობა გაიფანტა. კომიტეტი და კლუბი ყველა აჭარელი ქალის საყვარელ დაწესებულებად იქცა“.⁵⁸

1925 წლის 17 ივლისიდან კლუბი ქალთა ცენტრალურ კლუბად გადაკეთდა. იგი ხელმძღვანელობდა რესპუბლიკაში შექმნილ კლუბებსა და კუთხეების საქმიანობას. იმავე წლის ნოემბერში მარიამ ორახელაშვილის სახელობის კლუბი გაიხსნა ქობულეთში. კლუბის გამგედ აირჩიეს ქობულეთელი ნაზიკო ჩიჭავაძე, კლუბის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ნადეჟდა ასათიანი, სიდო დადიანი და სხვ.

1926 წლის 6 მარტს ქალთა ცენტრალური კლუბის საერთო კრებამ დაადგინა მაზრებში შექმნილიყო ფუხარა ქალთა კუთხეები, მაგრამ ეს დადგენილება მხოლოდ 1927 წლის სექტემბერში განხორციელდა. ქალთა კუთხეები შეიქმნა ხულოში, ალმეში, ცხმორისსა და ორცვაში. გარდა ამისა ქალთა სამი კუთხე ჩამოყალიბდა ქობულეთში, აგრეთვე გოროდოკსა და ჩაქვის თემში.

1925 წელს ცენტრალურ კლუბთან შეიქმნა დელეგატ ქალთა კრება, რომელიც მანამდე მხოლოდ ბათუმსა და ჩაქვში არსებობდა.

1926 წელს კლუბთან დაარსდა ბიბლიოთეკა, ბავშვთა ოთახი, მუსიკალური სკოლა და საბავშვო ბაღი.

ალთუნ შამიკაშვილის შემდეგ კლუბის საქმიანობას ხელმძღვანელობდნენ ლამიე ბეჟანიძე, ნაზიკო ჩიჭავაძე, სადეთ ხხაიძე და ბოლოს ზაქირე შამილაძე, რომელიც 7 წელიწადს განაგებდა კლუბს და ენერგიასა და შრომას არ იშურებდა ქალთა შორის მუშაობის გაუმჯობესებისა და ქალთა გათვითცნობიერებისათვის. მათ აქტიურად ეხმარებოდნენ ნინო აბუ-

ლადე, გული ბარამიძე, მინირე აბაშიძე, აიშე ქიქავა, ნარიე შერვაშიძე, ფიზე ზეინალ ზადე, ზეკიე დიასამიძე, ლლფეთ ქიქავა, ბედრიე კომახიძე, გულიზარ დიასამიძე, ზეკიე ხინიკაძე, ქსენია სვანიძე, ოლია ბერაია, მეხფულე დიასამიძე, ქსენია სულაქველიძე, ქევსერ თხილაიშვილი და სხვ.

აჭარის ქალთა კადრების ზრდამ ქალთა სამოქმედო ასპარეზი კიდევ უფრო გაათავართოვა. კლუბის გამგეობის წევრები სოფელ-სოფელ დადიოდნენ, ეხმარებოდნენ დიასახლისებს, ესაუბრებოდნენ მათ განათლების საჭიროებაზე, აცნობდნენ საბჭოთა ხელისუფლების კანონებს ქალთა შესახებ, ჭეყენის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ელემენტარულ საკითხებს, უხსნიდნენ ჩადრის მავნეობას და ა. შ.

მაგრამ ცხოვრება მეტს მოითხოვდა. წერა-კითხვის ცოდნა აღარ კმაროდა. საზოგადოების სამეურნეო და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ქალთა აქტიური მონაწილეობისათვის საჭირო იყო საერთო პოლიტიკური და პროფტექნიკური განათლებაც. ამ მიზნით 1929 წელს კლუბთან შეიქმნა ორწლიანი პროფესიული კურსები, სადაც აჭარელი ქალები ზოგადსაგანმანათლებლო ცოდნასთან ერთად პროფესიულ განათლებასაც იძენდნენ. ამ კურსებზე ასწავლიდნენ შვეიცარიის უმაღლესგანათლებამიღებული ანა ქავთარაძე, ამჟამად საქართველოს დამსახურებული მასწავლებლები: თ. მაჭუტაძე და მ. დოლიძე, აღმზრდელებად მუშაობდნენ მ. ბახტაძე, ო. ელენტი, პ. კომახიძე, დ. მდინარაძე და სხვ.

თავდაპირველად კურსებზე იყო ორი ჯგუფი, რომლებიც 55 გოგონას აერთიანებდა, მაგრამ ეს კურსები ვეღარ აკმაყოფილებდა მოთხოვნილებას. ამასთან, დიდად გაიზარდა სწავლის მსურველთა რაოდენობა. ამიტომ იგი გამოეყო კლუბს და მის ბაზაზე შეიქმნა ზედაგოგიური ტექნიკუმი.

კლუბის გამგეობა ქალთა სამეურნეო ცხოვრებაში ჩაბმის მიზნით აწყობდა ხალჩებისა და წინდების საქსოვ სახელოსნოებს. წინდის საქსოვი სახელოსნო მუშაობდა ხულოში, მუხთერ ბოლქვაძის სახლში, ხალჩებისა — დიდაჭარაში და ა. შ.

კლუბის საქმიანობას მაღალი შეფასება მისცა აჭარის პარტიული ორგანიზაციის მე-11 კონფერენციამ (1928 წლის თებერვალ-მარტი), რომელმაც აღნიშნა, რომ „ქალთა კლუბი

აჭარელ ქალთა შორის კულტურულ-მასობრივი მუშაობის სა-
უკეთესო კერა გახდა. კლუბში გაერთიანებულია 172 წევრი.
ყოველდღიურად კლუბში დადის წევრთა 25-30 პროცენტი.
ამბულატორია გაიარა 29.648 ქალმა. კლუბთან მუშაობს 8
წრე, რომლებშიც გაერთიანებულია 133 ქალი. კლუბთან არ-
სებობს აგრეთვე საბავშვო ბაღი კლუბის წევრთა ბავშვებისა-
თვის. მასში 44 ბავშვი სწავლობს.⁸⁹

კლუბმა 1935 წლის დეკემბრამდე იარსება და თავისი არ-
სებობის 11 წლის მანძილზე ათასობით აჭარელი ქალი გამოი-
ყვანა ახალი ცხოვრების გზაზე, აზიარა ახალ ცხოვრებას, გაზა-
რდა მათი როლი და ავტორიტეტი სოციალისტურ მშენებლო-
ბაში.

საზოგადოებრივ წარმოებაში აჭარის ქალთა ჩაბმაში გან-
საკუთრებულ როლს ასრულებდა ჭრა-კერვის სკოლები. ქალე-
ბი აქ ხელსაქმესთან ერთად წერა-კითხვასაც სწავლობდნენ.
იმისათვის, რომ შეეყვრათ, ზომა უნდა აეღოთ, ხოლო ზომის
ჩასაწერად ელემენტარული ცოდნა უნდა ჰქონოდათ. აჭარის
ქალები, განსაკუთრებით ახალგაზრდები, იმთავითვე დაინტე-
რესდნენ ჭრა-კერვისა და წერა-კითხვის სწავლით. პარტიის
აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფი-
ლებას უამრავი განცხადება მოსდიოდა თხოვნით — გაეხსნათ
ჭრა-კერვის სკოლები და გაეგზავნათ მასწავლებელი ქალი.
მაგრამ მამაკაცები და ხნიერი დედაკაცები სწავლის წინააღმ-
დეგო აცხენენ. ხულოში მომუშავე ქალთა ორგანიზატორი აგრა-
ფინა თალაკვაძე თავის 1924 წლის ანგარიშში ქალთა განყოფი-
ლებებისადმი აღნიშნავს: „ნაწილი ქალებისა თვითონაა სწავლის
წინააღმდეგი, რადგან ქალის სწავლას რჩული კრძალავს, მაგ-
რამ არიან ისეთებიც, რომლებსაც ჭრა-კერვისა და წერა-კით-
ხვის შესწავლის დიდი სურვილი აქვთ, მაგრამ მათ ეშინიათ
მამაკაცებისა. შეუგნებელ მამაკაცებს არ უნდათ, რომ მათმა
ქალიშვილებმა ისწავლონ. სამწუხაროდ, პირველ ხანებში ასე-
თი აზრისა იყო ზოგიერთი ხელმძღვანელი მუშაკი და კომუნის-
ტიკ კი“.⁹⁰

89 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1,
აღწერა 1. საქმე 1073, ფ. 78.

90 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1,
აღწერა 1, საქმე 451, ფ. 18.

პირველი ჭრა-კერვის სკოლა ხულოში გაიხსნა 1924 წლის სექტემბერში, ქედში — ოქტომბერში, აქარის ქალთა კლუბთან — 1924 წლის შემოდგომაზე. მალე ჭრა-კერვის სკოლები შეიქმნა ვლეს ქალთა კუთხეებთან და იმდენად პოპულარული გახდა, რომ ახალგაზრდა ქალები დაჟინებით მოითხოვდნენ ამ სკოლების გახსნას.

1926 წელში გაზეთ „ფუხარაში“ გამოქვეყნდა წერილი „მოგვეცით ჭრა-კერვის მასწავლებელი“, რომელშიც ავტორი წერდა: „დიდაქარის ქალიშვილებს დიდი სურვილი გვაქვს გავიდეთ ხალხში, გავიგოთ ქვეყნის ამბავი, ვისწავლოთ რამე... ამის ერთადერთი საშუალებაა ჭრა-კერვის სკოლები, სადაც ჭრა-კერვასთან ერთად ვისწავლით წერა-კითხვასაც, გავიგებთ ახალ რამეს, მივეჩვევით ადამიანურ ცხოვრებას. ამიტომ დიდაქარის ქალიშვილები ვითხოვთ ჭრა-კერვის მასწავლებელს“.⁹¹

ჭრა-კერვის სკოლადამთავრებული ბევრი ახალგაზრდა, პირდაპირ კომკავშირში და კოლმეურნეობაში შედიოდა. ერთ-მა გლეხმა ქალმა, რომელმაც ჭრა-კერვის სკოლა დაამთავრა, თავისი ქმარი თვითონვე მიიყვანა ქედის პარტიულ კომიტეტში და ითხოვა — მიეღოთ იგი პარტიაში.⁹²

აქარის ასსრ სახკომსაბჭომ 1926 წლის 2 იანვარს სპეციალურად იმსჯელა ჭრა-კერვის სკოლების მდგომარეობის შესახებ და განათლების სახალხო კომისარიატს დაავალა შემდგომ გაეფართოებინა ჭრა-კერვის სკოლების ქსელი და ხარჯთაღრიცხვა წარმოედგინათ სახკომსაბჭოს სხდომაზე განსახილველად.⁹³

აქარის საბჭოების VII ყრილობამ (1927 წ. მარტი) ბაზგასმით აღნიშნა ჭრა-კერვის სკოლების როლი და მნიშვნელობა ქალთა გათვითცნობიერებასა და გამოფხიზლებაში და განათლების სახალხო კომისარიატს დაავალა მაქსიმუმამდე გაედიდებინა მათი რიცხვი.⁹⁴

⁹¹ გაზეთი „ფუხარა“, 1926 წ., № 224.

⁹² გაზეთი „ფუხარა“, 1928 წ., № 168.

⁹³ აქარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 102, ფ. 34.

⁹⁴ იქვე, საქმე 237, ფ. 6.

პარტიისა და მთავრობის ზრუნვით ჭრა-კერვის სკოლების რიცხვი სისტემატურად იზრდებოდა. 1931 წლისათვის აჭარაში იყო 34 სკოლა, რომლებშიც ხუთასი ქალი გაერთიანდა. მაგრამ მუშაობა ჭირდა იმის გამო, რომ მასწავლებელ ქალთა კადრები არ ჰყოფნიდათ, არ ჰქონდათ ბინები, ქსოვილი და ა. შ. ამასთან ჭრა-კერვა ისწავლებოდა არა ერთიანი მეთოდით, დაბალი იყო ჭრა-კერვის მასწავლებელთა საერთო განათლების დონეც. ეს გაითვალისწინა განათლების სახალხო კომისარიატმა და, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქალთა კლუბთან შეიქმნა ორწლიანი პროფსკოლა, რომელშიც 1932-1933 წლებში 67 ქალი სწავლობდა. პროფსკოლადამთავრებულები იგზავნებოდნენ ჭრა-კერვის სკოლების მასწავლებლებად. კარგი მასწავლებლის სახელი დაიმსახურეს ამ სკოლადამთავრებულებმა ფერიდე ქათამაძემ, მერი ბაუტუაძემ, ზექიე ყულეჯიშვილმა და სხვ.

პარტიის აჭარის საოლქო ორგანიზაციის XV კონფერენციაზე აღინიშნა ჭრა-კერვის სკოლების დიდი როლი აჭარის ქალების სოციალისტურ მშენებლობაში ჩაბმის საქმეში. მანვე დაავალა პარტიულ კომიტეტებსა და რაიონულ აღმასკომებს გაეძლიერებინათ ყურადღება ქალთა შორის მუშაობის ამ ფორმისადმი, შესაფერისი კადრებითა და ბინით უზრუნველყოთ სკოლები და ხელი შეეწყოთ მათი ნორმალური მუშაობისათვის.⁹⁵

ქალთა მოთხოვნების შესაბამისად, წლითიწლობით იზრდებოდა სკოლების რიცხვი. 1935 წელს შეიქმნა ჭრა-კერვის ასამდე სკოლა, რომელშიც 1.500 ქალი გაერთიანდა.

ჭრა-კერვის სკოლები სოფლიდან სოფელში გადადიოდა და მოსახლეობაში კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობასაც ეწეოდა. იგი სოფლის კულტურის თავისებური ცენტრი იყო. აწყობდა წითელ კუთხეებს, საუბრებს, ხმამაღალ კითხვას, უშვებდა კედლის გაზეთებს და ა. შ.

პარტიული კომიტეტები სისტემატურად განიხილავდნენ ჭრა-კერვის სკოლების მუშაობის საკითხებს და საბავდნენ მათი მუშაობის შემდგომი გაუმჯობესების ღონისძიებებს. 1936

⁹⁵ საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი. ფონდი 1, აღწერა 3, საქმე 414, ფ. 92-93.

წლის 31 აგვისტოს პარტიის ბათუმის რაიკომის ბიურომ იმსჯელა კრა-კერვის სკოლების მდგომარეობის საკითხებზე და დამატებითი სკოლები შექმნა სარფში, გონიოში, ჩიქუნეთში, ქოქოლეთში, თხილნარში, აგარაში, დოლოგანში, უჩხიტსა და კირნათში. სასოფლო საბჭოებს დაევაღათ სკოლების შესაფერისი ბინით უზრუნველყოფა და სწავლაში ღიასახლისი ქალების ჩაბმა.⁸

კრა-კერვის სკოლამ ათასობით ქალი დააყენა ახალი ცხოვრების გზაზე.

აჭარის პარტიულმა ორგანიზაციამ გაითვალისწინა რა ამ კუთხის განვითარების სპეციფიკური თავისებურებანი, მოხერხებულად გამოიყენა ქალთა შორის მუშაობის მრავალფეროვანი ფორმები, მეთოდები, საშუალებანი და წარმატებით გადაწყვიტა აჭარის ქალების საზოგადოებრივ წარმოებასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაბმის ურთულესი და უმნიშვნელოვანესი ამოცანა.

8. აჭარის ქალთა ჩაბმა საზოგადოებრივ წარმოებასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში. კლასობრივი ბრძოლის განვითარება და მტრული გამოსვლების ლიკვიდაცია

აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების დროისათვის საბჭოთა ქვეყნის საშინაო მდგომარეობა რთული იყო. საბჭოთა ეკონომიკა დაბალ დონეზე იდგა. რუსეთის ისედაც ჩამორჩენილი სახალხო მეურნეობა გააჩანაგა იმპერიალისტურმა ომმა და უცხოეთის სამხედრო ინტერვენციამ. დაინგრა ფაბრიკა-ქარხნები, რკინიგზის ტრანსპორტი. მსხვილი მრეწველობის პროდუქცია 1920 წელს ომამდელ დონესთან შედარებით თითქმის შეიძვერ შემცირდა; საწარმოთა უმრავლესობა სათბობისა და ნედლეულის უქონლობის გამო არ მუშაობდა. ინდუსტრიული მუშების რიცხვი 1913 წელთან შედარებით ერთიორად შემცირდა.

⁹⁶ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 6719, ფ. 215.

გაჩანაგდა სოფლის მეურნეობაც. არ გეყოფნიდა პური და სხვა ყველაზე აუცილებელი პროდუქტები. სამრეწველო ცენტრები შიმშილობდნენ. დაიწყო დისკუსიები სოციალისტური მშენებლობის საკითხებზე, მასების საზოგადოებრივ წარმოებაში ჩაბმის საშუალებებზე, მასებისადმი ხელმძღვანელობისა და მასებთან კავშირის მეთოდებზე.

პარტიის წინაშე იდგა რთული ამოცანები — ბოლო მოელო პოლიტიკური კრიზისისათვის, სამხედრო კომუნიზმი შეეცვალა ახალი ეკონომიური პოლიტიკით და შეემუშავებინა სოციალიზმის აშენების სწორი გზები. ეს საკითხები წარმატებით გადაწყვიტა პარტიის X ყრილობამ (1921 წ. 8-16 მარტი). სწორედ ყრილობის დამთავრების ორი დღის შემდეგ, 18 მარტს, დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება აჭარაში.

საქართველოს და, კერძოდ, აჭარას სამხედრო კომუნიზმი არ გაუვლია. საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების დღიდანვე აჭარაში დაიწყო მშვიდობიანი მშენებლობა, ახალი ეკონომიური პოლიტიკის განხორციელება, მაგრამ მდგომარეობა ძალიან მძიმე იყო.⁹⁷ ცარიზმის პოლიტიკა ეროვნული განაპირა მხარეების მოსახლეობას ერთობ ავიწროებდა. მეფის რუსეთი ყოველი ღონისძიებით ცდილობდა სიბნელესა და უმეცრებაში ჰყოლოდა აზიისა და კავკასიის ხალხები, ხელს აძლევდა აქ შემორჩენილი პატრიარქალურ-ფეოდალური ურთიერთობა და ეკონომიური ჩამორჩენილობა.

იმპერიალისტურმა ომმა და უცხოეთის ოკუპაციამ თავისი დიდი ღაწინა საქართველოს და, კერძოდ, აჭარას, რომელიც ამ დროს ინგლისელებისა და თურქების სათარეშო მოედნად იქცა.

მრავალჭირნახული აჭარის მოსახლეობა საქართველოსთან დაბრუნებას მოითხოვდა. 1920 წლის 23 მარტს გაზეთ „სამუსლიმანო საქართველოს“ ფურცლებზე სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის თავმჯდომარემ მემედ აბაშიძემ საქვეყნოდ განაცხადა: „ჩვენი ერთადერთი გზა, ერ-

97 გრ. ჭიჭეიშვილი, აჭარის მრეწველობა სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში (1921-1925 წ.წ.), შ. რუსთაველის სახელობის ბაუშის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1964, XI, გვ. 68.

თადერთი ბედნიერება საქართველოსთან ერთობაშია... აი რა გვიხსნის ჩვენ“.⁹⁸

უცხოეთის ოკუპაციამ, ხელიდან-ხელში გადასვლამ მთლიანად მოშალა ამ კუთხის სამეურნეო ცხოვრება. ქარხნების უდიდესი უმრავლესობა პროდუქციას არ იძლეოდა.

კიდევ უფრო უარეს მდგომარეობაში იყო სოფელი. წვრილგლეხური, ერთპიროვნული მეურნეობა, მეურნეობის გაძლოლის უცოდინარობა, მიწის დამუშავების ძველთაძველი, პრიმიტიული წესები და მეთოდები უკან ეწეოდა ოკუპანტთა ხელში გაჩანაგებულ სოფელს.

საჭირო იყო მოშლილი და დანგრეული სახალხო მეურნეობის აღდგენა და განვითარება. 1921 წლის მარტის დამლევს შეიქმნა სახალხო მეურნეობის საბჭო, რომელმაც იმავედღე დაიწყო ფაბრიკა-ქარხნებისა და უპატრონოდ დარჩენილი ქონების აღწერა-პატრონობა. აჭარის რევკომმა 6 აპრილს გამოსცა დეკრეტი მიწის ნაციონალიზაციის შესახებ, რომლის საფუძველზე მიწა მშრომელი ხალხის საკუთრებად გამოცხადდა.

1921 წლის 3 ივლისს გაიმართა საქართველოს კ(ბ) ბათუმის საოლქო ორგანიზაციის პირველი კონფერენცია, რომელმაც გააანალიზა აჭარაში შექმნილი პოლიტიკური და ეკონომიური მდგომარეობა და დასაბა საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცებისა და ეკონომიური მშენებლობის გაშლის პირველი ღონისძიებანი.

1923 წლის დასაწყისიდან სამრეწველო საწარმოთა მუშაობაში დაიწყო ახალი პერიოდი. საწარმოთა ცხოვრება დაეფუძნა სოციალისტურ საწყისებს, საფუძველი ჩაეყარა გეგმიან მეურნეობას,⁹⁹ მაგრამ, ერთგვარი წინსვლის მიუხედავად, სამრეწველო წარმოების დონე ძალიან დაბალი იყო. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 1923-1924 წლებში აჭარის სამრეწველო პრო-

98 მეგედ აბაშიძე, ჩჩეული ნაწერები, თბილისი, 1967 წ., გვ. 48.

99 ლ. დავითაძე, საბჭოთა ხელისუფლების პირველი ნაბიჯები აჭარაში (კრებულიდან „საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვება აჭარაში“), 1953 წ., გვ. 113.

დუქცია 1902 წლის პროდუქციის 4,4 პროცენტს შეადგენდა.¹⁰⁰ ფაქტობრივად 1926 წლამდე აჭარის მრეწველობა ძალიან ნელი ტემპით ვითარდებოდა. არ იყო საბრუნავე ფონდები, ნედლეული მასალა, ჩარხები მოძველებული კონსტრუქციისა იყო. ამიტომ შრომის ნაყოფიერება ნელი ტემპით იზრდებოდა.

მრეწველობის განვითარებას განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო რკპ (ბ) XIV ყრილობის შემდეგ. სახალხო მეურნეობის აღდგენის ურთულესი ამოცანების გადაჭრის შემდეგ, დღის წესრიგში დადგა სახალხო მეურნეობის სოციალისტური რეკონსტრუქცია თანამედროვე ტექნიკის ბაზაზე. საჭირო იყო სოციალისტური ეკონომიკის საფუძველთა საფუძვლის — მძიმე ინდუსტრიის განვითარება, ხოლო მის ბაზაზე მთელი სახალხო მეურნეობის გარდაქმნა. „სოციალიზმის ერთადერთი მატერიალური საფუძველი შეიძლება იყოს მსხვილი მანქანური წარმოება, რომელსაც ძალუძს მიწათმოქმედების გარდაქმნაც“.¹⁰¹ — წერდა ვ. ი. ლენინი.

კომუნისტური პარტია ი. სტალინის ხელმძღვანელობით იმთავითვე შეუდგა ვ. ი. ლენინის ამ ანდერძის პრაქტიკულად განხორციელებას. სწრაფი ტემპით დაიწყო ძველი ქარხნების, შახტების, წარმოების საშუალებათა მწარმოებელი საწარმოების რეკონსტრუქცია და ახლის შენება. უამისოდ შეუძლებელი იყო აღმოგვეფხვრა შეუსაბამობა მსოფლიოში ყველაზე მოწინავე პოლიტიკურ ხელისუფლებასა და ქვეყნის სუსტ მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას შორის.

ახალ საწარმოთა მშენებლობის საკითხი დღის წესრიგში დადგა აჭარაშიც. დაიწყო ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის, აჭარისწყლის ელექტროსადგურისა და სხვა საწარმოთა მშენებლობა.

მრეწველობის განვითარებაზე კეთილნაყოფიერი გავლენა მოახდინა კერძო სექტორის წილის შემცირებამ. 1923-1924 წლებში კერძო სექტორის წილი სახალხო მეურნეობაში 18,6 პროცენტს შეადგენდა, 1926-1927 წლებში — 8,9 პროცენტს. 1927-1928 წლებში საბოლოოდ ტყავის ქარხნები აქ-

100 ა. თხილაიშვილი, აყვავებული აჭრა (ტრებელიდან „ლენინური ეროვნული პოლიტიკის ზეიმი“), ბათუმი, 1962 წ., გვ. 245.

101 ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 32, გვ. 584.

არმრეწველობას გადაეცა და როგორც აჭარის საბჭოების მე-2 ყრილობაზე (1929 წლის აპრილი) აღინიშნა ამ დროისათვის მრეწველობაში კერძო სექტორი ძირითადად მოისპო.¹⁰²

სერიოზული ცვლილებები მოხდა სოფლის მეურნეობაში. 1924-1925 წლებში აჭარის სოფლის მეურნეობა ომამდელი წარმოების 76 პროცენტს იძლეოდა.¹⁰³

სახალხო მეურნეობის აღდგენა და განვითარება შეუძლებელი იყო ქალთა მონაწილეობის გარეშე. ამიტომაც ქალების წარმოებაში ჩაბმა საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო ორგანიზაციის განსაკუთრებული საზრუნავი იყო.

1922 წლის დეკემბრის დამლევისათვის აჭარის სამრეწველო საწარმოებში 91 ქალი მუშაობდა, ხოლო 2704 უმუშევრიდან 704 ქალი იყო.¹⁰⁴ მუშა ქალების უდიდესი უმრავლესობა უკრაინელები, რუსები და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები იყვნენ, მცირე იყო ქართველ ქალთა რიცხვი.

საწარმოებში, სადაც ქალები მუშაობდნენ, საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილება სისტემატურად იწვევდა უპარტიო ქალთა კრებებს, სადაც განიხილავდნენ მშრომელ ქალთა საჭირობოროტო საკითხებს, მათს მდგომარეობას. სწავლობდნენ მათი შრომისა და ყოფა-ცხოვრების პირობებს. განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ქ. ბათუმისა და ჩაქვის სადელეგატო კრებები.

ქალთა წარმოებაში ჩაბმის მიზნით ეწყობოდა უპარტიო ქალთა კრებები. 1925 წლის 18 მაისს საზოგადოებრივი კვების კავშირის მუშა ქალების, აგრეთვე მკერავთა კავშირის ქალების კრებებზე მოისმინეს მოხსენებები თემაზე: „მუშა ქალი წარმოებასა და პროფკავშირებში“. 1925 წლის 19 მაისს ჩაქვის დელეგატთა კრებამ განიხილა მუშა ქალების მდგომარეობის საკითხი და ამხილა ამ დარგში არსებული ნაკლოვანებები, რომ აღმინიჭტრაცია ხელფასის გაცემის ვადებს არღვევდა, ცუდი იყო მუშა ქალთა საცხოვრებელი პირობები და ა. შ.

102 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 1073, ფ. 116. აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 327, ფ. 29.

103 გაზეთი „ფუნარა“, 126 წ., № 85.

104 აჭარის ასსრ სტატისტიკური კრებული (1917-1923 წ. წ.), 1924 წ., გვ. 253.

ქალთა განყოფილება სისტემატურად აწეობდა ორგანიზატორი ქალების ექსკურსიებს საწარმოთა ვასაცნობად. ერთ-ერთი ასეთი ექსკურსიის დროს, 1925 წლის შემოდგომაზე, დაათვალიერეს თამბაქოს ფაბრიკა, ბიდონების ქარხანა და ბავშვთა სახლი.

მრეწველობაში ადგილობრივი ქალების ჩაბმა ძნელი საქმე იყო. მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილებების გამგეების სრულიად საქართველოს X თათბირმა თავის რეზოლუციაში „საქართველოში ქალთა შორის მუშაობის შედეგების შესახებ“, რომელიც დაამტკიცა საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის სამდივნომ 1928 წლის 23 სექტემბერს, აღნიშნა, რომ მრეწველობის ზრდასთან ერთად იზრდება მკვიდრი მოსახლეობის ქალთა ჩაოღენობა საფეიქრო მრეწველობაში. მრეწველობის სხვა დარგებში კი ქალები სუსტად მონაწილეობენ და მოითხოვა აჭარის ქალები ჩაებათ თამბაქოს წარმოებაში.¹⁰⁵

ეროვნულ უმცირესობათა და აღმოსავლეთის ქალთა შორის მომუშავეთა სრულიად საკავშირო IV თათბირმა (1928 წ. 5-12 დეკემბერი) გააანალიზა ეროვნულ უმცირესობათა ქალების წარმოებაში ჩაბმის მდგომარეობა და აღნიშნა, რომ ამ საქმის მოგვარებას უმთავრესად აზრკოლევს: ეროვნულ უმცირესობის ქალთა კულტურის დაბალი დონე და ყოფაცხოვრების განსაკუთრებული პირობები, საწარმოო კვალიფიკაციის უქონლობა, პროფკავშირის, შრომის სახალხო კომისიარიატისა და სამეურნეო ორგანოების მხრივ ამ საქმისადმი უყურადღებობა და აგრეთვე ის, რომ ზოგჯერ სამეურნეო ხელმძღვანელები თვითონ ეწინააღმდეგებიან ქალთა შრომის გამოყენებას.

აჭარის პარტიული ორგანიზაცია ცდილობდა მუსლიმანი ქალები მრეწველობაში ჩაება უწინარეს ყოვლისა არტელების, სახელოსნოების შექმნის გზით. აჭარის ასსრ ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან არსებული მშრომელ ქალთა შრომისა და ყოფაცხოვრების გამაუმჯობესებელი კომისია ამ მიზ-

105 მუშა ქალთა შრომა და ყოფაცხოვრება პარტიულ, პროფესიონალურ და საბჭოთა დაწესებულებათა ღირებულების კრებული, თბილისი, 1929 წ., გვ. 10.

ნით ქმნიდა საწარმოებს. ასე, მაგალითად, ნოხების საქსოვი სახელოსნო მუშაობდა ხულოში, ქედაში და ვაიოში. მოწინავე მუშა ქალები იყვნენ: ელმას ცეცხლაძე, სედრეთ და უმიან ბოლქვაძეები, ბესიოე დიდმანიძე და სხვები.

სახალხო მეურნეობის განვითარების კვალობაზე იზრდებოდა მუშათა რიცხვი და მათ შორის ქალთა რაოდენობაც. ქართველი ქალების გვერდით შრომობდნენ ბერძენი, სომეხი, უკრაინელი და რუსი ქალები, რომლებსაც თავისი წვლილი შეჰქონდათ აჭარის მრეწველობის განვითარებაში.

ქალთა შრომა განსაკუთრებით ფართოდ იყო გამოყენებული სოფლის მეურნეობაში.

აგრარული რეფორმის შედეგად აჭარაში ყველა მსხვილ მიწათმფლობელს 4 ათას ჰექტარზე მეტი მიწა ჩამოერთვა, აგარაკთა მეპატრონეებს — 470 ჰექტარი, მაგრამ მიწა ყველა მშრომელს მაინც არ ჰქონდა. ამასთან, არ ჰყავდათ პირუტყვი, არ ჰქონდათ სასოფლო-სამეურნეო იარაღები. მეურნეთა 7 პროცენტს მიწა სრულებით არ გააჩნდა, 13 პროცენტს ნათესები არ ჰქონდა, ხოლო 16,2 პროცენტს გამწევი ძალა არ ჰყავდა.¹⁰⁶

მართალია, მიწის ექსპლოატაცია გაუმჯობესდა, მაგრამ ერთპიროვნული მეურნეობა გასაქანს არ იძლეოდა. საჭირო იყო წვრილ, ერთპიროვნულ მეურნეობათა მსხვილი სოციალისტური მეურნეობის რელსებზე გადაყვანა. „მხოლოდ კოლექტიური მეურნეობის შემწეობით შეიძლება არამცთუ სოციალისტური სოფლის შენება, არამედ, საერთოდ ჩვენი ქვეყნის ფუხარა და საშუალო გლეხების ნივთიერი და კულტურული მდგომარეობის გაუმჯობესება“, — წერდა გაზეთი „ფუხარა“.¹⁰⁷

მშრომელი გლეხობის აღზრდაში დიდი როლი შეასრულეს გლეხთა ურთიერთდამხმარე კომიტეტებმა და ღარიბთა ჯგუფებმა. პარტია სწორედ მათი საშუალებით უკავშირდებოდა მასებს. ამასთან, ისინი იბრძოდნენ მოჯამაგირეებისა და ღარიბი გლეხობის შეკავშირების, კოოპერაციის განვითარებისათვის.

106 ა. ბაუჟაძე, აჭარის მშრომელთა ბრძოლა საკოლმეურნეო წყობილების გარეკებისათვის, ბათუმი, 1962 წ., გვ. 69-70.

107 გაზეთი „ფუხარა“, 1926 წ., № 16.

კოოპერაცია არის სოციალისტური გარდაქმნის მძლავრა ბერკეტი, გლეხობის სამეურნეო და კულტურულ-პოლიტიკური აღზრდის და საერთოდ სოციალისტურ მშენებლობაში ჩაბმის ერთადერთი სწორი გზა.

რკპ (ბ) XIII ყრილობამ გაითვალისწინა მშრომელ ქალთა მნიშვნელობა კოოპერაციის მშენებლობაში და თავის რეზოლუციაში განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო მშრომელ ქალთა ფართო კოოპერირების აუცილებლობას და მომზადებულ ქალთა მოთხოვნებთან კოოპერაციის მიახლოების საჭიროებას.¹⁰⁸

სოციალიზმის მშენებელი ხალხის თავდადებულმა შრომამ მალე იჩინა თავი. 1927 წლის დამლევისათვის ჩვენი ქვეყნის მრეწველობა და სოფლის მეურნეობა ომამდელ დონეზე მეტ პროდუქციას იძლეოდა. სოციალისტური სექტორის წილმა მრეწველობაში 1927 წლის დამლევისათვის 86 პროცენტი შეადგინა, ხოლო, კერძო სექტორის წილი 14 პროცენტამდე შემცირდა. საბჭოთა ხალხმა დიდი წარმატებები მოიპოვა სოფლის მეურნეობაშიც. მაგრამ საერთოდ იგი სერიოზულად ჩამორჩებოდა სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის ტემპებს. 1927 წლისათვის ჩვენში გლეხურმა მეურნეობამ ძირითადად ამოწურა ნაყოფიერების შემდგომი გადიდების შესაძლებლობა.

სოციალიზმის მშენებლობის ინტერესები მოითხოვდა სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენის ლიკვიდაციას. რკპ (ბ) XV ყრილობამ (1927 წლის 2-19 დეკემბერი) მიიღო გადაწყვეტილება სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის შესახებ. მთელ ფრონტზე გაჩაღდა სოციალიზმის შეტევისათვის მზადება. ყრილობამ მიიღო დირექტივები სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმის შედგენის შესახებ. ეს ყრილობა ისტორიაში შევიდა, როგორც სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციისა და მთელ ფრონტზე სოციალიზმის შეტევის მომზადების ყრილობა.

ამ ღონისძიებათა შესაბამისად საკოლმეურნეო მშენებლობა დაიწყო აჭარაშიც. მაგრამ მუშაობას ართულებდა ერ-

თანე სისტემატური ორგანიზაციული ხელმძღვანელობის უქონლობა. 1928 წელს შეიქმნა საქოლმეურნეოცენტრი და აქედან მოკიდებული საქოლმეურნეო მშენებლობას ორგანიზებული და გეგმიანი ხასიათი მიეცა.¹⁰⁹

კოლმეურნეობაში შედიოდნენ უღარიბესი გლეხები, მოჭამაგირეები, მაგრამ სოფლად მუშაობა მოისუსტებდა. განსაკუთრებით ჩამორჩებოდა საქოლმეურნეო მოძრაობაში ქალთა ჩაბმის საქმე. საქართველოში 1928 წლის 1 აპრილსათვის სასოფლო-სამეურნეო კომუნებში გაერთიანებული იყო 164 ქალი, სასოფლო-სამეურნეო ამხანაგობაში — 250, სამანქანო ამხანაგობაში — 31. 1928 წლის 1 დეკემბრისათვის საქართველოში იყო 594 კოლმეურნეობა, ცხრა ქალთა კოლმეურნეობა, რომლებშიც გაერთიანებული იყო 136 გლეხი ქალი, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის წევრთა შორის 5.157 (5,2 პროცენტი) ქალი იყო.¹¹⁰

ამ მხრივ კიდევ უფრო სავალალო მდგომარეობა იყო აჭარაში. ქალები ნელი ტემპით ებმებოდნენ საქოლმეურნეო მოძრაობაში, მაშინ როცა თვალსაჩინო ეკონომიურ როლს ასრულებდნენ სოფლის მეურნეობაში. მთელი შინაური მეურნეობა (ოჯახი, ბავშვების აღზრდა, ბოსტანი, საქონლის მოვლა. თესვა, მარგვლა, მოსავლის აღება, შენახვა, თამბაქოს დამზადება და სხვ.) ქალზე იყო დამოკიდებული.¹¹¹

საქართველოს კპ(ბ) აჭარის XI საოლქო კონფერენციაზე (1928 წლის თებერვალი-მარტი) აღინიშნა, რომ 1927 წელს ღარიბთა ჯგუფებში გაერთიანებულთა 97,7 პროცენტს — მამაკაცები, ხოლო 2,3 პროცენტს დედაკაცები შეადგენენ.

კონფერენციამ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია სოფელს და მოითხოვა სადელეგატო კრებების საქმიანობის გარდაქმნა სოფლის წინაშე დასახული ამოცანების შესაბამისად, საბჭოებში ქალთა გააქტიურება და სხვ.

109 ა. ბაუჟაძე, აჭარის მშრომელთა ბრძოლა საქოლმეურნეო წყობილების გამარჯვებისათვის, ბათუმი, 1962 წ., გვ. 75.

110 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 3843, ფ. 54-55.

111 გაზეთი „ფუხარა“, 1928 წ., № 95.

აჭარის ქალები თანდათანობით პოლიტიკური ცხოვრების სარბიელზეც გამოვიდნენ. საბჭოების არჩევნებში განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ქ. ბათუმის მშრომელი ქალები და დიასახლისები. სოფლად კი ქალთა პოლიტიკური აქტიურობა სუსტი იყო. აღსანიშნავია, რომ 1926 წლამდე სოფლად მცხოვრები ქალი ფაქტობრივად სუსტად მონაწილეობდა არჩევნებში. ამ წელს გაზეთი „ფუხარა“ წერდა: „ხანუმებაც გამოვიდნენ სოფლის საქმეებში მონაწილეობის მისაღებად. ეს უდიდესი მოვლენაა იმ მოვლენათა შორის, რომელსაც კი ადგილი ჰქონია აჭარისტანის სინამდვილეში“.¹¹²

1926 წელს არჩევნებში მონაწილეობდა მხოლოდ 1634 ამომრჩეველი ქალი, მაგრამ ესეც უდიდესი ნაბიჯი იყო მათი პოლიტიკური ცხოვრების გზაზე. ხულოში არჩევნებში მონაწილეობდა 15 ქალი, ქედაში — 8, აჭარისწყლის მაზრაში — 41, ქობულეთში — 330, ბათუმის რაიონში — 490 და ბათუმში — 750.

მთლიანად საქართველოში არჩევნებში მონაწილეობდა 77.825 ქალი — ამომრჩეველ ქალთა 31,9 პროცენტი, მაგრამ ზოგან მეტად და ზოგან ნაკლებად. რაჭაში, მაგალითად. ყოველი 100 ქალიდან არჩევნებში მონაწილეობდა 51, აჭარაში კი მხოლოდ 5.¹¹³

საქართველოში (ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ოლქის ჩათვლელად) სასოფლო საბჭოებში არჩეულთა შორის ქალები 8,2 პროცენტს შეადგენდნენ, აფხაზეთში — 11, სამხრეთ ოსეთში — 9, აჭარაში — 5,1 პროცენტს, მაგრამ ეს მცირე პროცენტიც იმაზე მიუთითებდა, რომ აჭარელი ქალი გამოფხიზლდა. ამიტომ ამას დიდი შეფასება მისცა აჭარის ასსრ საბჭოების VI ყრილობამ (1926 წლის მარტი), რომელმაც თავის რეზოლუციაში ჩაწერა: ყრილობა სიამოვნებით ეგებება აჭარელი ქალის გამოფხიზლებას, აჭარელ ქალთა მონაწილეობის ზრდას საბჭოებში და ავალებს მთავრობას ყოველმხრივ უზრუნველყოს აჭარელ ქალთა უფლებრივი და კულტურული-

112 გაზეთი „ფუხარა“, 1926 წ., № 40.

113 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტაქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 2203, ფ. 43.

მდგომარეობის გაუმჯობესება, მათი მონაწილეობა საბჭოთა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მუშაობაში.¹¹⁴

ქალთა აქტიურობა კიდევ უფრო გაიზარდა 1928 წელს. არჩევნებისათვის მზადების პერიოდში აჭარის აქტივისტი ქალები: ალვასი თალაკვაძე, ანიკო დანელია, ალთუნ შაშიკაშვილი, ნინო აბულაძე, ლამიე აბაშიძე, მასი ბაკურიძე, ზაქირე შამილაძე, ქსენია სვანიძე, თამარ საბახტარიშვილი, ქსენია სულაქველიძე, ელენე უჯმაჯურიძე, აიშე ქიქავა, ლუბა ნაკაიძე, ფატი ოქროპირიძე, ნაზიკო ჩიჯავაძე, ნადია ბეჟანიძე, ფადიმე ბასილაძე, მუხთერ ბოლქვაძე, გულიზარ დიასამიძე, მერიემ დუმბაძე, მარო ტოტოჩაია და მრავალი სხვა სოფელ-სოფელ დადიოდნენ და აწყობდნენ კრებებს.

ქალთა შორის მუშაობა განსაკუთრებით ძნელი იყო მაღალმთიანი რაიონების სოფლებში. საქართველოს სსრ დამსახურებული მასწავლებელი ლ. ჩხიკვიშვილი თავის მოგონებაში მოგვითხრობს ხულოს რაიონში პირველი კომუნისტი ქალის მუხთერ ბოლქვაძის საქმიანობაზე და აღნიშნავს, რომ იგი ძალიან ენერგიული, საქმიანი და გაბედული ქალი იყო. მას მოკვლითაც კი ემუქრებოდნენ, მაგრამ ხელი ვერ ააღებინეს ქალთა შორის მუშაობაზე. რთული პირობების მიუხედავად, მათმა ენერგიამ და დაუზარელმა შრომამ სასურველი ნაყოფი გამოიღო. აჭარელი ქალები თანდათანობით შეეჩვივნენ საზოგადო საქმეებზე ლაპარაკს. ქედის თემში ქალებმა კრებაზე გააკრიტიკეს მეაბრეშუმეობის დარგისადმი არასაკმაო ხელმძღვანელობა, მოითხოვეს თუთის ხეების გაშენება, კოოპერატივის პირველი მოთხოვნილების საგნებით მომარაგება, ჩიყვის ექიმი. ცხმორისელმა ქალებმა გაილაშქრეს მრავალცოლიანობის წინააღმდეგ, მოითხოვეს მისი აღკვეთა, აგრეთვე ჭრადკერვისა და წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო სკოლების გახსნა.

ხულოელი ქალები მოითხოვდნენ გზებისა და ხიდების შეკეთებას, შრომის სკოლის გახსნას, ყალიძის წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერებას.

¹¹⁴ აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 144, ფ. 16.

1928 წლის 10 თებერვალს ქვემო ჯოჯოს ქალთა კრებაზე მოხსენება თემაზე „ქალი და არჩევნები“ წაიკითხა ლამიე ბე-
ჟანიძემ (აბაშიძე). კრებამ დაადგინა, რომ „მამაკაცების მხრივ
ხელშეშლის მიუხედავად, აქტიურ მონაწილეობას მივიღებთ
არჩევნებში და საერთოდ ქალთა მუშაობაში. ამასთან, ვითხოვთ
კრა-კერვისა და წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო
სკოლის გახსნას“.¹¹⁵

აღსანიშნავია, რომ ამ წელს მაღალმთიან რაიონებში ქა-
ლები მამაკაცებთან ერთად მონაწილეობდნენ არჩევნებში, თუ-
მცა ამომრჩეველ ქალთათვის (სვანეთში, აჭარაში, ახალციხე-
ში, ბორჩალოსა და სხვა რაიონებში) დაშვებული იყო ცალკე
პუნქტების შექმნა.¹¹⁶

1928-29 წლებში საბჭოების არჩევნების დროს ხულოში
იყო 116 საარჩევნო უბანი, 69 მამაკაცთა და 57 ქალთა, ქედა-
ში — 32 კაცთა და ამდენივე ქალთა უბანი, ქობულეთში — 27
კაცთა, 27 ქალთა და 10 საერთო, ბათუმის რაიონში — 61
მამაკაცთა და ამდენივე ქალთა საარჩევნო უბანი.¹¹⁷

1928 წლის 30 ოქტომბერს ბათუმის თეატრში გაიმართა
ქალაქის საბჭოს აღმასკომის მუშაეების, ფაბრიკა-ქარხნების
ადგილკომების წევრთა გაერთიანებული სხდომა, რომელმაც
შოისმინა ფ. მახარაძის მოხსენება „არჩევნები და ჩვენი ამო-
ცანები“. მომხსენებელმა ყურადღება გაამახვილა ქალთა პო-
ლიტიკური აქტიურობის ზრდის მნიშვნელობაზე სამეურნეო
ამოცანების გადაჭრის საქმეში.¹¹⁸

1928 წლიდან მუშაობა კიდევ უფრო გამოცოცხლდა,
ქალები უფრო აქტიურად მონაწილეობდნენ საარჩევნო კამპა-
ნიაში, საბჭოების საქმიანობაში, საკოლმეურნეო მოძრაობაში.
სოფლის სოციალისტურ გარდაქმნაში ჩაებნენ არა მარტო
ქობულეთისა და ბათუმის, არამედ მაღალმთიანი რაიონების
ქალებიც.

115 საქართველოს კ. აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1,
აღწერა 1, საქმე 842. ფ. 7.

116 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე
274, ფ. 12.

117 იქვე, საქმე 281, ფ. 8.

118 გაზეთი „ფუნარა“, 1928 წ., № 253.

გაიზარდა კომუნისტ და კომკავშირელ ქალთა რიცხვიც. 1921 წლის აპრილისათვის აჭარაში 250 კომუნისტიდან 14 ქალი იყო,¹¹⁹ 1922 წელს — 879—დან 25.¹²⁰ 1924 წელს, ლენინური გაწვევისას აჭარაში პარტიაში მიიღეს 451 კაცი, მათ შორის 20 ქალი,¹²¹ 1926 წლის ბოლოსათვის კომუნისტ ქალთა რიცხვი 81-მდე გაიზარდა.¹²² ხულოში 1926 წლის 30 სექტემბერს პარტიის წევრობის კანდიდატებად მიიღეს მუხთერ და ემინე ბოლქვაძეები.¹²³

გოგონები შედიოდნენ კომკავშირის რიგებში. 1923 წლის 1 იანვრისათვის 704 კომკავშირელიდან 32 გოგონა იყო,¹²⁴ 1924 წლის დასაწყისისათვის — 34.¹²⁵ პირველი კომკავშირელები იყვნენ ბესირე ხარაზი, ფადიკო ჩიჯავაძე, ქევსერ თხილაიშვილი, ნინო ლომჯარია, მარიკა ქორიძე, სადეთ ჩხაიძე, ნაზიკო გოგიტიძე, ენია მღებრიშვილი, ელენე ჯაყელი, გოგონა ჭანუყვაძე და სხვები. 1929 წელს 750 კომკავშირელი გოგონა იყო (მთელი შემადგენლობის 13 პროცენტი), მათ შორის 120 აჭარელი.¹²⁶

ფაქტები ცხადყოფს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების წლებში ძირეული ცვლილებები მოხდა ამ კუთხის ეკონომიურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. ამ ცვლილებების ზრდის კვალობაზე დაიწყო ბრძოლა ჩადრის წინააღმდეგაც. მაგრამ მედრესე-მეჭთებესა და ჩადრის წინააღმდეგ ბრძოლა 1928 წლის დამლევს და 1929 წლის დასაწყისში უხეში ხასიათი მიიღო.

საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმმა 1928 წლის 30 მაისს იმსჯელა ჩადრის ახდის საკითხზე.

119 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 58, ფ. 38.

120 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის პარტარქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 158, ფ. 41.

121 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 494, ფ. 25.

122 იქვე, საქმე 1031, ფ. 14.

123 იქვე, საქმე 843, ფ. 36.

124 იქვე, საქმე 158, ფ. 8.

125 იქვე, საქმე 463, ფ. 4-5.

126 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1935 წ., № 128.

და დროულად ჩათვალა ჩადრის ახდის კამპანიის დაწყება სოფლად და ქალაქად.¹²⁷

ამავე საკითხს შეეხო აგრეთვე ქ. ბათუმის პარტიული აქტივის კრება 1928 წლის 5 ივნისს. ხოლო საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის 1928 წლის IV პლენუმის დადგენილებით 12 ივნისიდან დაიწყო ჩადრის ახდის სამზადისი, ჩადრის ახდის კამპანია უნდა დაეწყოთ ქობულეთის რაიონიდან, მაგრამ რატომღაც ხულოდან დაიწყეს.

1928 წლის 9 ივლისს ხულოს სამაზრო კომიტეტის მესამე პლენუმმა განიხილა ჩადრის ახდის საკითხი და საჭიროდ ცნო ჩადრის ახდის აუცილებლობა. 20 ივლისს მოეწყო მიტინგი. საზეიმოდ მორთულ კლუბში პირველი გამოვიდა ხოზრევანძის ქალი, რომელმაც ჭაიხადა ჩადრი. მას მიჰბაძეს დანარჩენებმაც.¹²⁸ აღსანიშნავია, რომ ამ მიტინგზე 150-მდე ქალმა მოიხადა ჩადრი, მაგრამ გარდა 7 ქალისა შინ დაბრუნებისთანავე დაიხურეს.¹²⁹

მიტინგის მეორე დღესვე მოიწვიეს სამაზრო კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომა, რომელსაც დაესწრნენ თემებზე მიმავრებული ამხანაგები, აქვე პარტიიდან და კომკავშირიდან გარიცხეს ისინი, რომელთა ცოლები მიტინგზე არ გამოცხადდნენ.

17 სექტემბერს ხულოს სამაზრო კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომაზე მოისმინეს ქალთა ორგანიზატორის, მარო ალანას მოხსენება ჩადრის ახდის თაობაზე და დაადგინეს 1 ოქტომბრიდან თემების მიხედვით შეემოწმებინათ ჩადრის ახდის მდგომარეობა. მთელ რიგ სოფლებში გაიმართა ჩადრახდელ ქალთა კრებები.

1928 წლის 12 დეკემბერს ხულოში მოეწყო ჩადრახდელ ქალთა პირველი კონფერენცია, რომელსაც დაეწრო 40 ქალი და 120 მამაკაცი. აქვე იყვნენ საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საო-

127 ს.კკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 3234, ფ. 72.

128 გაზეთი „ფუხარა“, 1928 წ., № 76.

129 ს.კკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 3424, ფ. 1.

ლქო კომიტეტის ქალთა განყოფილების მუშაკები ალთუნ შაში-კაშვილი და ქსენია სვანიძე. კონფერენციაზე გამოვიდა ლუთბიე ბოლქვაძე. „ჩადრი მონობის ნაყოფიაო“, — წამოიძახა და იგი პრეზიდენტისაკენ ისროლა. მას მიჰბაძეს ლუბა კონცე-ლიძემ, მოხუცმა ქალმა ფერიდე ბერიძემ, ხოკედენ დუმბაძემ და სხვ.¹³⁴

ხიხაძირში ქალთა უბნის საარჩევნო კრებაზე საბჭოების არჩევნებისათვის მზადების საკითხზე მოხსენება გააკეთა ინუს ბერიძემ, თანამოხსენება — ალი გაბაიძემ. მათ აუხსნეს ქალებს ჩადრის მავნეობა და მოუწოდეს მოეხადათ იგი. მაჰმადიანი მამაკაცის სიტყვას ამ საქმეში დიდი ძალა ჰქონდა. ფაქიზ გაბაიძემ, ასიე კაკაბაძემ, ნარიფე გაბაიძემ იქვე მოიხადეს ჩადრი.¹³¹

ინუს ბერიძე იყო ფურტიოელი გლეხი, რომელიც ახალი ცხოვრებისათვის აქტიურად იბრძოდა. თავისი 60 წლის მეუღლე ფერიდე ბერიძე გარეთ უჩადროდ გამოიყვანა. მისი ქალები სუფრას ემსახურებოდნენ და სტუმრებთან ერთად სხდებოდნენ, წერდა გაზეთი „ფუხარა“ (1928 წ., № 289).

ქალთა მიტინგი ქედში მოეწყო 1928 წლის 31 ივლისს, ხოლო 18 დეკემბერს გაიმართა ქედის მაზრის ჩადრახდილ ქალთა პირველი კონფერენცია. დამსწრეთ მოისმინეს მოხსენება თემაზე „ქალი და არჩევნები“. კამათში გამოვიდა აქტივისტი ქალი მერიემ ნაკაშიძე, რომელმაც მოითხოვა დეკრეტის გამოცემა ჩადრის ახდის თაობაზე. ელმას აბულაძემ მოიხადა ჩადრი და კონფერენციის პრეზიდენტს გადასცა, თანაც დასძინა: დროა აილაგმოს ხოჯები და მოლები, მოისპოს მედრესეები, ეს ხელს შეუწყობს ქალთა განთავისუფლებასო. მის ამ სიტყვებს მქუხარე ტაშით შეხედნენ ქალები. მასწავლებელმა ქალმა ნადია ბეჟანიძემ გაბედულად განაცხადა, რომ ქალები არჩევნებში აქტიურ მონაწილეობას მიიღებენ, თუ ზოგიერთი ფანატიკოსი მამაკაცი ზელს არ შეუშლისო.

130 საქართველოს კბ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა II, საქმე 1180, ფ. 29-30.

131 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი 4-4, აღწერა 1, საქმე 290, ფ. 129.

150 ჩადრახდილი ხულოელი ქალის სახელით კონფერენციას მიესალმა მუხთერ ბოლქვაძე: „დღეს ჩვენი აჭარელი ქალების მზე ამოვიდა, მონობას ბოლო ედება და განთავისუფლებული ქალები ჩადრს იხდიან. დღეს ეს შეიძლება ბევრს სირცხვილადაც მიაჩნია, მაგრამ სირცხვილია ჩადრის ტარება და არა უჩადროდ სიარული“.¹³²

16 აგვისტოს ქალთა მიტინგი მოეწყო ქობულეთში. ცუდი ამინდის მიუხედავად, მიტინგს 600-მდე ქალი დაესწრო. ჩადრი მოიხადა 300-მდე ქალმა. მგზნებარე სიტყვებით გამოვიდნენ მერიემ ოქროპირიძე, ფადიმე ჭიჭავაძე და ფერიდე ნიჟარაძე, მიტინგის მონაწილეებს წაუკითხეს პარტიის გურიის კომიტეტის მისასალმებელი დეპეშა: „გურიის მშრომელ ქალთა სახელით მსურვალე რევოლუციური სალაში ძველი ადათებისაგან განთავისუფლებულ, კულტურის გზაზე დამდგარ აჭარის მშრომელ ქალს. ჩადრის ახდის კამპანია იმას მოწმობს, რომ თქვენ გადადგით დიდმნიშვნელოვანი ნაბიჯი სოციალიზმისაკენ. ძირს ჩადრი, გაუმარჯოს ქალთა განთავისუფლების საქმეს!“¹³³

17 აგვისტოს მიტინგი გაიმართა აჭარისწყლის მაზრაში. მიტინგს 180-ზე მეტი ქალი დაესწრო. ჩადრში გახვეულმა ქალმა თემზე ხალვაშმა მიტინგის მონაწილეებს მიმართა: „აჭარელო ქალებო! დღემდე მზის სინათლეს მოკლებული ვიყავი, დღეს ვიხდი ჩადრს. ძირს ჩადრი, გაუმარჯოს აჭარელი ქალის განთავისუფლების საქმეს!“ მას მიჰბაძა აიშე ზავარაძემ, ეფიზე კორძაიამ. ზერა ჭიჭინაძემ, მერიემ ტოლონიძემ, ემინე ვარშანიძემ. „გონიოდან, ორთაბათომიდან, აჭარისწყლიდან — ყოველი სოფლის წარმომადგენლები გამოდიოდნენ, ჩადრს იხდიდნენ, თავისუფლებას შეხაროდნენ... მოკლე იყო მათი სიტყვები, ლაპარაკს შეუჩვევლი ხმა კანკალებდა, ხალხის უნახავი თვალები მორცხვით იხრებოდა ძირს, მაგრამ გაბედულ სიტყვას — „ძირს ჩადრი“, „გაუმარჯოს კომუნისტურ პარტიას“ — ისინი დიდი პათოსით ამბობდნენ“, — წერდა გაზეთი „ფუხარა“.¹³⁴

132 გაზეთი „ფუხარა“, 1928 წ., № 169.

133 გაზეთი „ფუხარა“, 1928, № 191

134 გაზეთი „ფუხარა“, 1928 წ., № 191.

კმარა ამდენი გაჭირვება, კმარა ამდენი ხნის მონობა, ჩვენც ხალხი ვართ, ჩვენც ადამიანური ცხოვრება გვინდა! — აი მოკლედ ის, რის გარშემოც ლაპარაკობდნენ მრავალჭირნახული მაჰმადიანი ქართველი ქალები.

1928 წლის 16 ნოემბერს ქალაქ ბათუმის თეატრში გაიმართა ქალთა განყოფილების შექმნის 10 წლისთავისადმი მიძღვნილი საზეიმო კრება. კრებაზე მოხსენება გააკეთა საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის ქალთა განყოფილების გამგემ თამარ შერმადინმა. მისასალმებელი სიტყვებით გამოვიდნენ „ქალთა შრომის“ დირექტორი აიშე ჭიქავა, მუშა ქალი პოპოვა. კრებამ დაადგინა, რომ აჭარის ქალები „აქტიურად შეებმებიან შავზნელი წარსულის ნაშთს — ჩადრს და გაათავისუფლებენ ქალებს მონობის ამ სამარცხვინო უღლისაგან“.¹³⁵

საზეიმო სხდომამ მისალმება გაუგზავნა კომინტერნს: „აჭარის მუშა და გლეხ ქალთა საზეიმო კრება, — ნათქვამია მისალმებაში, — მხურვალე, პროლეტარულ სალამს უძღვნის რევოლუციური მოძრაობის შტაბს — კომინტერნს და ქალთა მსოფლიო მოძრაობის ბელადს ამხ. კლარა-ცეტკინს“.¹³⁶

ქალთა მიტინგებმა, კონფერენციებმა, კრებებმა ცხადყო, რომ ძირეული გარდატეხა მოხდა აჭარის კულტურულ ცხოვრებაში, განსაკუთრებით ქალთა შეგნებაში. ქალები მოითხოვდნენ ჩადრის კანონით აკრძალვას. ეს მათ საშუალებას მისცემდა გაემართლებინათ თავი მამაკაცების წინაშე, რომლებიც ხელს უშლიდნენ ქალთა განთავისუფლების საქმეს.

საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმმა 1928 წლის 24 აგვისტოს აღნიშნა გარკვეული გარდატეხა აჭარის მოსახლეობაში ჩადრის ახდის სასარგებლოდ და დაადგინა — ეს პროცესი დაემთავრებინათ ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის მეთერთმეტე წლისთავისათვის. ამ საქმის ერთბაშად მოგვარების მიზნით 1-დან 7 ოქტომბრამდე გამოცხადდა ჩადრის ახდის ერთკვირეული, გამოიყო სპეციალური კომისია საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივ-

¹³⁵ საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 1180, ფ. 29.

¹³⁶ იქვე, ფ. 30.

ნის, აჭარის ასსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისა და სახკომსაბჭოს თავმჯდომარეების მონაწილეობით. აქვე გადაწყდა 15 ოქტომბერს მოწვეულიყო აჭარის ქალთა ყრილობა, ქალთა მასების განწყობილების გასაგებად.¹³⁷

10 სექტემბერს პრეზიდიუმმა კვლავ განიხილა ჩადრის ახდის მიმდინარეობის საკითხი, აღნიშნა ამ დარგში მოპოვებული წარმატებები და კომუნისტებსა და კომკავშირელებს დაავალა დაუყოვნებლივ მოეხადათ ჩადრი თავიანთი ოჯახის წევრებისათვის.¹³⁸

ადგილობრივი საბჭოების არჩევნებისათვის მზადებაც დაიწყო. 1928 წლის 20 ოქტომბერს ბათუმის თეატრში გაიხსნა საქალაქო საბჭოს, ფაბრიკა-ქარხნების ადგილკომების წევრთა გაერთიანებული სხდომა. საბჭოების არჩევნებისათვის მზადების შესახებ მოხსენება წაიკითხა საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარემ ფ. მასხარაძემ. მომხსენებელი შეეხო ჩადრის ახდის საკითხსაც და აღნიშნა, რომ მარტო დეკრეტით ამის მოგვარება შეუძლებელია. კანონმდებლობაც უნდა გამოვიყენოთ, — დასძინა მან, — მაგრამ თავის დროზე, სათანადო ნიადაგის მომზადების შემდეგ.¹³⁹

საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო ორგანიზაციის X კონფერენციაზე (1928 წლის ნოემბერი) ქალთა განყოფილების გამგემ თამარ შერმადინმა აღნიშნა, რომ მამაკაცთა შორის მუშაობა სუსტია. მამაკაცები საჯაროდ ბევრს ლაპარაკობენ ჩადრის ახდის სასარგებლოდ, შინ კი ბევრს უზის ჩადრიანი ქალი.¹⁴⁰

კონფერენციამ აიღო არასწორი პოლიტიკური კურსი. საოლქო პარტიული ორგანიზაციის ეს მცდარი გადაწყვეტილებანი მოიწონა საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმმა 1928 წლის 20 დეკემბერს და იუსტიციის სახალხო კომისარიატს დააეალა სამ კვირაში მოემზადებინა კანონი

137 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 3131, ფ. 62.

138 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 1067, ფ. 110.

139 ვახუთი „ფუხარა“, 1928 წ., № 253.

140 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 1073, ფ. 20-21.

ჩადრის ახდის თაობაზე და დაეგზავნა ადგილებზე განსახილველად.¹⁴¹

აჭარაში ჩადრის წინააღმდეგ ბრძოლა დაუკავშირეს საარჩევნო კამპანიას. საარჩევნო კრებების დროს ზოგიერთი ხელმძღვანელი უხეშად არღვევდა პარტიული ცხოვრების ნორმებს, მაღალმთიანი სოფლებიდან ქალები ძალად მიჰყავდათ კრებებზე, მოხუცები და ავადმყოფებიც კი. სოფელ ვაშლოვანში (ხულოს რაიონი) ავადმყოფი ქალები მარხილებით მოიყვანეს კრებაზე.

სოციალიზმის მტრებმა მოხერხებულად გამოიყენეს ხელმძღვანელთა სერიოზული შეცდომები, მოსახლეობის ერთი ნაწილის განწყობილება, ეკონომიური სიძნელები და შეძლეს თავის გავლენაში მოექციათ უწინარეს ყოვლისა ქალები. პროვოკატორთა წაქეზებით 1929 წლის 6 იანვარს დიდაჭარაში მოეწყო ქალთა გამოსვლა საბჭოთა სკოლის წინააღმდეგ. 7 იანვარს, დღის 2 საათზე, პაქსაძეების სკოლის ეზოში თავი მოიყარა რამდენიმე ათეულმა ქალმა. მათ დაარბიეს სკოლა და დაემუქრნენ მასწავლებელ მდინარაძეს, რომელმაც ფანჯრიდან გადახტომით უშველა თავს.¹⁴² ლურტაში იმხანად ჩადრახდილი იყო მხოლოდ აიშე მგელაძე და აიშე ღორჯომელაძე, რომლებიც მეზობლების შიშით გარეთ ვერ გამოდიოდნენ.

მედრესე-მექთებს დახურვის წინააღმდეგ აღდგნენ ხოჯები და გლეხებს მოუწოდეს: „საბჭოთა ხელისუფლებამ გადაწყვიტა რელიგია მოგვისპოს, იბრძოლეთ სარწმუნოებისათვის და ვინც ამ საქმეს თავს შესწირავს, მისთვის სამოთხის კარები ღიაა“.¹⁴³

სასულიერო პირები განსაკუთრებით წინ აღუდგნენ გოგონების სწავლებას. ისინი მშობლებს ესაუბრებოდნენ სკოლე-

141 დ. დიასამიძე, აჭარის პარტიული ორგანიზაცია კულტურული რევოლუციის ლენინური იდეის განხორციელებისათვის ბრძოლაში, თბილისი, 1964 წ., გვ. 98-99.

142 დ. დიასამიძე, აჭარის პარტიული ორგანიზაცია კულტურული რევოლუციის ლენინური იდეის განხორციელებისათვის ბრძოლაში, თბილისი, 1964 წ., გვ. 111.

143 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 3424, ფ. 17.

ბის მავნეობაზე და ურჩევდნენ იქ სასწავლებლად არ მიეყვანათ ბავშვები.

ჩვენი კლასობრივი მტრები გააბოროტა აჭარის ცხოვრებაში მომხდარმა ძირეულმა ცვლილებებმა, წინააღმდეგობა კიდევ უფრო გამწვავდა სოფლის სოციალისტურ გარდაქმნასთან დაკავშირებით. კლასობრივმა ბრძოლამ თავისი გამოხატულება პოვა იდეოლოგიურ ფრონტზეც. გააფთრებული ბრძოლა გაჩაღდა მასებზე გავლენის შენარჩუნებისათვის. სოციალიზმის მტრები განსაკუთრებულ იმედებს ამყარებდნენ ჩამორჩენილ ქალებზე. ამის თაობაზე საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის ქალთა განყოფილებამ სპეციალურად აღნიშნა 1929 წლის მიმართვაში ქალთა განყოფილებებისადმი: „სოფლის სოციალისტური გარდაქმნისას ჩვენ ვაწყდებით კულაკობის წინააღმდეგობას, კულაკობისა, რომელიც ფართო აგიტაციას ეწევა კოლექტივიზაციის წინააღმდეგ. სწორედ ამ აგიტაციას ისინი ეწევიან ქალთა მასებში და უკანასკნელნი, როგორც ნაკლებ ჩაბმული ღარიბთა შორის მუშაობაში, მალე ექცევიან კულაკთა გავლენის ქვეშ“.¹⁴⁴

ჩადრის ახდის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაშვებულმა შეცდომებმა კიდევ უფრო გაზარდა მოსახლეობის უკმაყოფილება.

ამის მიუხედავად, 1929 წლის 22 იანვარს საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივანმა საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტს დეპეშით შეატყობინა: „ჩადრის ნებაყოფლობითი ახდა საკმაოდ ფართო ხასიათსღებულობს. ნიადაგი ჩადრის ახდის დეკრეტის გამოსაცემად მომზადებულია.

აჭარაში უკვე დახურულია 147 მედრესე და მექთებე. მოსახლეობა სიხარულით ეგებება სავალდებულო სწავლების შემოღებას და გამოაქვს დადგენილება მედრესე-მექთებეების შენობების სკოლებისათვის გამოყენების შესახებ“.¹⁴⁵

აღსანიშნავია, რომ ასეთ არასწორ და გადაჭარბებულ ცნობებს იძლეოდნენ ადგილებიდანაც არჩევნებში მოსახლეო-

144 სკკ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 3432, ფ. 109.

145 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 1073, ფ. 20-21.

ბის აქტიურობის შესახებ. უჩამბაში საბჭოების არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველ ქალთა 15 პროცენტმა, ოქმში კი მათი რაოდენობა 60-70 პროცენტამდე გაზარდეს. ფაქტობრივად აჭარაში არჩევნებში საშუალოდ ამომრჩეველ ქალთა მხოლოდ 13 პროცენტი მონაწილეობდა.

ქალთა უდიდეს უმრავლესობას ჩადრი სძულდა. ისინი ხშირად ლაპარაკობდნენ ჩადრის ახდის თაობაზე კანონის გამოცემის შესახებ, შეკრებებზე, მიტინგებზე, კონფერენციებზე და იხდიდნენ კიდეც, მაგრამ სახლში დაბრუნებისთანავე იხურავდნენ ქმრისა და მეზობლების შიშით. ჩაქვში ვინმე გორგილაძე სასტიკად ილაშქრებდა გოგონების სწავლა-განათლების წინააღმდეგ. იგი დაუნდობლად ებრძოდა მასწავლებელ ქალებს და სიკვდილით ემუქრებოდა მათ, თუ თავს არ დაანებებდნენ მასწავლებლობას. არა ერთი და ორი აჭარელი გოგონა ჩამოუცილებია მას სკოლისაგან. მან მხეცურად აწამა და მოკლა კომკავშირელი ქალი უნგიაძე. აჭარის ასსრ უმაღლესმა სასამართლომ მას დახვრეტა მიუსაჯა.

მაჰმადიან ქალთა მდგომარეობის, აგრეთვე ჩადრის ახდის თაობაზე ქალთა განწყობილების შესწავლის მიზნით საქართველოს კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმმა (1929 წლის 24 იანვარი) გადაწყვიტა 1929 წლის თებერვალს ბათუმში მოეწვია სრულიად საქართველოს მაჰმადიან ქალთა I ყრილობა. აქვე გამოიყო ყრილობის მოსამზადებელი კომისია, დამტკიცდა დღის წესრიგი და წარმომადგენლობის ნორმები: აჭარიდან ყრილობას 300 დელეგატი უნდა დასწრებოდა, ახალციხიდან — 12, ახალქალაქიდან — 3, ბორჩალოდან — 10, იორმუნღალოდან (კახეთი) — 3, თბილისიდან — 10, მახარაძიდან — 2 დელეგატი ქალი.¹⁴⁵

მ თებერვალს ყრილობა გახსნა და საქართველოს კომუნისტური პარტიისა და მთავრობის სახელით დელეგატებს მიესალმა ფილიპე მახარაძე. გამოჩენილმა მოღვაწემ ხაზგასმით აღნიშნა ის უდიდესი გარდატეხა, რაც საბჭოთა ეპოქაში მოხდა ქალის ცხოვრებაში. ქალები თვითონვე დარწმუნდნენ ქველი

145 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 3158, ფ. 139.

ადათ-წესებისა და ჩვეულებების მავნეობაში, — ამბობდა ის, — ეს კი გააადვილებს ძველი გადმონაშთების წინააღმდეგ ბრძოლას.

ფ. მახარაძის შესავალი სიტყვის შემდეგ ყრილობამ დაამტკიცა დღის წესრიგი: საერთაშორისო მდგომარეობა, საქართველოს მუშა და გლეხ ქალთა მდგომარეობა, ყოფა-ცხოვრების საკითხები, ბრძოლა მავნე ზნე-ჩვეულებისა და ადათების წინააღმდეგ და ქალთა მონაწილეობა საბჭოების არჩევნებში.

ყრილობას მიესალმა რკპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის, აზერბაიჯანის, თბილისის, სომხეთის, ქუთაისის, ბათუმის მაზრის, გურიის ქალთა, აგრეთვე საქართველოს კომპარტიის და კომკავშირის საოლქო კომიტეტების, აჭარის მთავრობის წარმომადგენლები.

პირველი სხდომის დასასრულს რამდენიმე ქალმა სცენაზევე აიხადა ჩადრი, იქვე გადაასხეს ნავთი და წაუკიდეს ცეცხლი, რასაც მქუხარე ტაშით და ვაშას ძახილით შეეგება დარბაზი.

9 თებერვალს, დღის სხდომაზე, რომელსაც ვარო ჯაფარიძე თავმჯდომარეობდა, საერთაშორისო მდგომარეობის შესახებ მოხსენება წაიკითხა ფილიპე მახარაძემ. მან დაწვრილებით დაახასიათა სსრ კავშირის საშინაო და საგარეო ვითარება.

მოხსენების გამო გამართულ კამათში ორატორები ლაპარაკობდნენ ქალთა შორის მუშაობის სირთულეზე. მათვე დააყენეს ბევრი საჭირბოროტო საკითხი. დელეგატების ერთ ნაწილს აინტერესებდა გაეგო ჩადრის ახდა ნებაყოფლობით მოხდებოდა, თუ ძალდატანებით. ფილიპე მახარაძემ განმარტა, რომ საბჭოთა ხელისუფლება ვერ შეურიგდება ჩადრს, მაგრამ იგი მოისპობა არა ძალდატანებით, არამედ სწავლა-განათლებისა და აღზრდის კვალობაზე. ჩადრზე თვითონ ხალხმა უნდა განაცხადოს უარი.

დელეგატთა კითხვებზე ამომწურავი პასუხი გასცა ფ. მახარაძემ თავის საბოლოო სიტყვაში.

სალამოს სხდომაზე მოისმინეს ვარო ჯაფარიძის მოხსენება მუშა და გლეხ ქალთა მდგომარეობის შესახებ საქართველოში. მან ილაპარაკა ქალთა როლზე მრეწველობის, სოფლის მეურნეობის, კულტურის განვითარებაში. მომხსენებელმა აღნიშნა,

რომ 1927 წელს საქართველოს მრეწველობაში მუშაობდა — 3.384, ხოლო 1928 წელს — 6.089 ქალი. საერთოდ კი წარმოებაში დასაქმებულია 36.400 ქალი, მათგან 17 ათასი ქართველი, 4.900 სომეხი, 9.600 რუსი, 168 მაჰმადიანი ქართველი და ა. შ.

მანვე დაასახელა ქალის წარმოებაში ჩაბმის ხელშემშლელი პირობები: კვალიფიკაციის უქონლობა, გაუნათლებლობა, ძველი ყოფა-ცხოვრების გადმონაშთები და სხვ. ამავდროულად მიზეზების გამო აჭარაში ქალი სუსტად მონაწილეობდა საბჭოების არჩევნებში, საქართველოში 1928 წლის არჩევნებში მონაწილეობდა ამომრჩეველ ქალთა 37 პროცენტი, ხოლო აჭარაში — 13 პროცენტი.

განსაკუთრებით ჩამორჩეობდა წერა-კითხვის სწავლება ქალთა შორის. საქართველოს მაზრებს შორის წერა-კითხვის მცოდნეობით პირველი ადგილი ეჭირა გურიის ქალებს (47,6 პროცენტი), მეორე — რაჭას (47,5 პროცენტი). ახალციხის მაზრაში ქალების 7 პროცენტმა იცოდა წერა-კითხვა, აჭარაში კი — მხოლოდ 3,9 პროცენტმა.¹⁴⁷

საღამოს სხდომაზე სცენაზე ავიდა ქობულეთის რაიონის სოფელ ალამბრის მცხოვრები, 55 წლის სემე მოწყობილი. „ძირს ჩადრი, დაწვით იგი!“ — თქვა და თავსაბურავი ძირს დააგდო. მის მაგალითს მიჰბადეს სხვებმაც. სცენაზე დაენტო კოცონი, რომლის ალში ჩადრთან ერთად იწვოდა ქალების ბნელი წარსული.

10 თებერვალს ყრილობის დელეგატთა პატივსაცემად მოეწყო მიტინგი, სადაც სიტყვა წარმოთქვა ფილიპე მახარაძემ. ორატორი ორატორს სცვლიდა, ქალები ზედიზედ იხდიდნენ ჩადრს. იქაც გაჩაღდა დიდი კოცონი. ღამესავე შავ ჩადრს წითელი ალი ნთქავდა.

ყრილობამ მიიღო დადგენილება ჩადრის ახდის თაობაზე და დიდი როლი შეასრულა მაჰმადიან ქალთა განთავისუფლების საქმეში. ამ ყრილობის თაობაზე ფილიპე მახარაძე წერ-

¹⁴⁷ სრულიად საქართველოს აჭარელ და თურქ ქალთა ყრილობა, სტენოგრაფიული ანგარიში, 1929 წ., გვ. 55.

და: „აქედან იშლება ახალი ფურცელი მათ (მაჰმადინ ქალთა—მ. გ.) ისტორიაში, უკან რჩება დამონება, შეურაცხყოფა, დამცირება, ტანჯვა, წამება, წინ იშლება თავისუფალი ადამიანური ცხოვრება მუშათა საზოგადოებრივ ასპარეზზე, შემოქმედებითი მუშაობა სოციალიზმის მშენებლობაში“.¹⁴⁸

ყრილობის დამთავრებისთანავე, 11 თებერვალს ამიერკავკასიის შრომის სახალხო კომისარიატმა მიიღო დადგენილება ჩადრახდილ მაჰმადიან ქალთათვის შრომითი დახმარების აღმოჩენის თაობაზე და დაავალა ამიერკავკასიის ფედერაციაში შემავალი რესპუბლიკების შრომის სახალხო კომისარიატებს, გაეძლიერებინათ ბრძოლა ქალთა უმუშევრობის წინააღმდეგ, სამუშაოზე მოეწყოთ პირველ რიგში ჩადრახდილი მაჰმადიანი ქალები, შეექმნათ მოსამზადებელი და გადასამზადებელი კურსები და ქირეულად გაეუმჯობესებინათ ჩადრახდილი ქალების შრომისა და ყოფა-ცხოვრების პირობები.¹⁴⁹

ყრილობის შემდეგ კიდევ უფრო გააქტიურდნენ ქალები, გაძლიერდა ბრძოლა ჩადრის ახლისათვის, მაგრამ წარმატებებით თავბრუდახვეულმა ზოგიერთმა ხელმძღვანელმა უხეშად დაარღვია პარტიის მითითებანი, და კარგად დაწყებული საქმე სასურველი შედეგებით როდი დამთავრდა.

შეცდომები მოხერხებულად გამოიყენეს კონტრრევოლუციურმა ძალებმა და 1929 წლის მარტში ხულოში მღელვარება მოაწყვეს. ამის თაობაზე ი. სტალინი მამია ორახელაშვილს დეპეშით სწერდა: „როგორც ჩანს, თქვენ შეცდომა დაუშვიტ. ჩადრის ახლისას ძალადობა გამოგიჩენიატ, ან ყოველ შემთხვევაში, მოსახლეობა შეგვიწირვებიატ. ასეთი პოლიტიკა არ არის ჩვენი პოლიტიკა. იგი არსებითად მცდარია. წინადადებას გაძლევტ ჯარი არ გამოიყენოტ, არავითარ სროლასა და დახვრეტას არ მიმართოტ. მოელაპარაკეტ ეგრეთწოდებულ აჯანყებულებს და განუმარტეტ მათ, რომ მომავალში რელიგი-

148 გაზეტი „კომუნისტი“, 1929 წ., 14 თებერვალი.

149 მუშა ქალის შრომა და ყოფაცხოვრება (დირექტივების კრებული) თბილისი, 1929 წ., გვ. 100-101.

ის მიმართ, და, კერძოდ, ჩადრის ახდისას არავითარი ძალდატანება არ იქნება“...¹⁵⁰

ადგილობრივმა ხელმძღვანელობამ ამ დირექტივის საფუძველზე დაუყოვნებლივ მიიღო ზომები მღელვარების მშვიდობიანი გზით აღსაკვეთად და ხალხის მხარდაჭერით მდგომარეობა უმაღლესე გამოსწორდა.

1929 წლის 20 მარტს საქართველოს კპ (ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმმა მოისმინა ფ. მახარაძის ცნობა ხულოს მაზრაში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ, ხოლო საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტისა და ცენტრალური საკონტროლო კომისიის გაერთიანებულმა პლენუმმა (1929 წლის 5-8 აპრილი) ღრმად გააანალიზა აჭარის ეკონომიური და პოლიტიკური ვითარება.

პლენუმმა აღნიშნა, რომ გამოსვლების უშუალო მიზეზი იყო ჩადრის ახდითა და მედრესე-მექთებეების დახურვით გამოწვეული უკმაყოფილება. ამასთან, ეს უკმაყოფილება იზრდებოდა ეკონომიურ საფუძველზეც.

გამოსვლებს ხელმძღვანელობდნენ მეტწილად ბეგები, კულაკურ-ბანდიტური ელემენტები, რომლებმაც გლეხობის ერთი ნაწილის უკმაყოფილება მოხერხებულად გამოიყენეს საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. ამ სტიქიურმა გამოსვლებმა, მეორე საფეხურზე მიიღო კონტრევოლუციურ-ბანდიტური ელემენტების შეიარაღებული აჯანყების გარკვეული სახე. ამ დროისათვის მას ჩამოშორდა მშვიდობიანი მოსახლეობის დიდი ნაწილი.

პლენუმმა გააუქმა საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის გადაწყვეტილება, აჭარაში ჩადრის ახდის თაობაზე დეკრეტის მომზადების შესახებ, და პარტიულ ორგანიზაციებს დაავალა რელიგიისა და ჩადრის წინააღმდეგ ებრძოლათ დარწმუნების მეთოდით, ფრთხილად, მოთმინებით, შეგნებულობის ზრდითა და არა შიშველი ლოზუნგებითა და ადმინისტრირებით.

საქართველოს კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის მუშა და

¹⁵⁰ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, ნაწ. II, საქმე 3157, ფ. 34.

გლეს ქალთა განყოფილებას დაეველა ახალი პირობების შესაბამისად შეემუშავებინა წინადადებანი აჭარის ქალთა საზოგადოებრივ წარმოებასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩასაბმელად, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცია კულტურულ-საგანმანათლებლო და ეკონომიური ხასიათის ღონისძიებების განხორციელებისათვის. ამ საქმისათვის გამოიყო სპეციალური სახსრებიც.¹⁵¹

ანტისაბჭოთა გამოსვლების შედეგები და მათი აღმოფხვრის ღონისძიებანი ღრმად გააანალიზა საქართველოს კპ (ბ) VI ყრილობამ (1929 წლის ივლისი). ფ. მახარაძემ თავის მოხსენებაში „საქართველოს სახალხო მეურნეობის განვითარების ხუთწლიანი გეგმის შესახებ“ აღნიშნა, რომ „აჭარაში ჩვენვე მივეცით შესაძლებლობა კულაკებს თავისი ღოზუნგების გარშემო დაერაზმათ ღარიბი და საშუალო გლეხები... აგრეთვე ქალები. უვარგისმა ჩინოვნიკებმა გადაწყვიტეს ერთ დღეში გაეძროთ ჩადრი, ერთ დღეში გაენთავისუფლებინათ აჭარელი ქალი“.¹⁵²

ამავე საკითხს ერთხელ კიდევ შეეხო პარტიის აჭარის საოლქო ორგანიზაციის XII კონფერენცია (1929 წლის ივნისი), რომელმაც განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ქალთა შორის მუშაობას, მათ ჩაბმას წარმოებაში, არტელებსა და სახელოსნოებში, კოლმეურნეობებში, საბჭოების საქმიანობაში, კრა-კერვის სკოლების შექმნას და ა. შ. „ეს იქნება საუკეთესო საშუალება, — აღინიშნა კონფერენციაზე, — რათა აჭარელმა ქალმა თვითონ გაინთავისუფლოს თავი ძველი ყოფისაგან, ჩადრისაგან“.¹⁵³

საერთოდ, ამ კონფერენციის მნიშვნელობა ისიცაა, რომ

151 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, ნაწ. 11, საქმე-3157. ფურც. 146-147.

152 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, ნაწ. 11, საქმე 3151, ფ. 295-296.

153 სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 3633, ფ. 10.

მან საფუძველი დაუდო ლოზუნგის — „პირით სოფლისავენ“ განხორციელებას. 1929 წლის მეორე ნახევრიდან ჩვენს ქვეყანაში დაიწყო სოციალიზმის შეტევა მთელ ფრონტზე. აჭარის მშრომელი ქალები აქტიურად ჩაებნენ სახალხო მეურნეობის შემდგომი განვითარების, სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის აღმავლობისა და სოფლის მეურნეობის სოციალისტური გარდაქმნისათვის ბრძოლაში.

თავი მეორე

აპარის ქალები სოციალიზმის გამარჯვებისათვის ბრძოლაში (1929-1937 წლები)

1. ქალთა როლი აპარის ასსრ მრეწველობის განვითარებაში

1929 წელი იყო დიადი გარდატეხის წელი საბჭოთა კავშირის სახალხო მეურნეობის განვითარებაში. მრეწველობა გიგანტური ნაბიჯებით მიიწევდა წინ. სოციალისტური ინდუსტრიალიზაციის წარმატებებმა მოამზადეს ნიადაგი სოფლის მეურნეობის მთლიანი კოლექტივიზაციისა და სოციალიზმის მთელ ფრონტზე შემდგომი შეტევისათვის.

1929 წლის მეორე ნახევრიდან დაიწყო მასობრივი საკოლმეურნეო მოძრაობა, საშუალო გლეხებმა პირი იბრუნეს კოლმეურნეობებისაკენ. კოლექტივიზაცია გადაიქცა ღარიბი და საშუალო გლეხების ფართო მოძრაობად. მთლიან კოლექტივიზაციაზე გადასვლა იყო სოციალიზმის მშენებლობის ახალი ეტაპი, რამაც მოსვენება დაუკარგა სოციალიზმის მტრებს ქვეყნის შიგნით და გარეთ. ისინი ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რათა ხელი შეეშალათ მშვიდობიანი მშენებლობისათვის. მემარჯვენეები სიტყვით აღიარებდნენ სსრ კავშირში სოციალიზმის აშენების შესაძლებლობას, ფაქტობრივად კი ილაშქრებდნენ ქვეყნის ინდუსტრიალიზაციისა და კოლექტივიზაციის წინააღმდეგ.

საბჭოთა ხალხი, კომუნისტური პარტია, შეურიგებლად ებრძოდა ტროცკისტებსა და მემარჯვენე ოპორტუნიისტებს და განუხრელად ახორციელებდა პარტიის გადაწყვეტილებებს ინდუსტრიალიზაციის ტემპების გაძლიერებისა და საკოლმეურნეო მშენებლობის გაშლისათვის.

ამ დიდ გზაზე დიდმნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენდა სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმა, რომელიც რკპ (ბ) XVI პარტიულმა კონფერენციამ (1929 წ. აპრილი) დაამტკიცა. „ხუთწლიანი გეგმა, — ნათქვამია კონფერენციის მიერ მიღებულ შიშართვაში, სსრ კავშირის მუშებისა და მშრომელი გლეხებისადმი. — ეს არის მუშათა კლასის ბრძოლის გეგმა კაპიტალისტური ელემენტების დაძლევისათვის, მასების ხელახალი აღზრდის გეგმა, სოციალისტური საზოგადოებისათვის ფუნდამენტის შექმნის გეგმა“.¹

საკავშირო ხუთწლიანი გეგმის ნაწილს შეადგენდა საქართველოს სახალხო მეურნეობის განვითარების პირველი ხუთწლიანი გეგმა, რომელშიც გათვალისწინებული იყო მრეწველობის განვითარების უფრო მაღალი ტემპები.

კიდევ უფრო სწრაფი ტემპით უნდა განვითარებულიყო მრეწველობა აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაშიც. ამასთან, უნდა განვითარებულიყო მრეწველობის ახალი დარგები, ხოლო საკავშირო დაქვემდებარების საწარმოები (ბათუმის ნავთობგადასამუშავებელი ქარხანა) კიდევ უფრო სწრაფად გააღიღებდნენ თავიანთ ხვედრით წილს ავტონომიური რესპუბლიკების მრეწველობაში.²

ინდუსტრიალიზაციის ტემპის გაძლიერებისა და ინდივიდუალური გლეხური მეურნეობის მსხვილ განსაზოგადოებულ სოფლის მეურნეობაზე გადასვლის ამოცანები პარტიული ორგანიზაციების წინაშე მთელი სიმწვავეთ აყენებს ქალთა შორის მუშაობის გაძლიერების საკითხს, ქალთა შრომის გამოყენებას მრეწველობასა და გლეხთა საწარმოო კოოპერაციაში.³

ამ პერიოდში მოხდა ძირეული გარდატეხა გლეხობის ძირითად მასაში; შესუსტდა კულაკობის გავლენა და გაიზარდა პარტიისა და მთავრობის ავტორიტეტი, ძირეული გარდატეხა მოხდა აჭარის ქალთა ცხოვრებაშიც. ისინი ებმებოდნენ წარმოებაში, მუშაობენ პასუხსააგებ პარტიულ, საბჭოთა და სამეურნეო

1 სკვპ რეზოლუციებსა და გადაწყვეტილებებში ნაშ. II, გვ. 619.

2 Резолюции VI съезда КП(б) Грузии, Тифлис, 1929 г., стр. 23-24.

3 Там же, стр. 10.

სამუშაოზე. ასეთ ვითარებაში საჭირო იყო კულტურულ-აღმზრდევლობითი მუშაობის კიდევ უფრო გაძლიერება, განსაკუთრებით მუშებსა და მუშა ქალებს შორის, კადრების თეორიული ცოდნის ამაღლებისათვის ზრუნვა, მოქამაგირე და ღარიბი ქალების დაწინაურება. ქალთა განყოფილებასა და მუშა და გლეხ ქალთა შრომისა და ყოფაცხოვრების გაუმჯობესების კომისიას დაევალა გაეფართოებინა და განემტკიცებინა ქალთა შორის მუშაობის ძირითადი ფორმები.

პარტიის საოლქო ორგანიზაციის სისტემატური ხელმძღვანელობით, ქალთა განყოფილებისა და ქალთა მდგომარეობის გამაუმჯობესებელი კომისიის ყოველდღიური ზრუნვით, 1930 წლისათვის მოისპო ქალთა უმუშევრობა. აჭარის საბჭოების IX ყრილობაზე (1930 წლის მარტი) აღინიშნა, რომ აჭარაში უმუშევრობა ლიკვიდირებულა.⁴

ქალები მეტწილად მუშაობდნენ საფეიქრო და კვების მრეწველობაში, ქიმიურ ქარხანაში, მრეწველობის სხვა დარგებში მხოლოდ თითო-ორი ქალი იყო ჩაბმული. მრეწველობაში მათს ჩაბმას კვალიფიკაციისა და განათლების უქონლობასთან ერთად ისიც აბრკოლებდა, რომ ზოგიერთი ხელმძღვანელი სამეურნეო მუშაკი შტატის შემცირების საბაბით სწორედ ქალებს ათავისუფლებდა სამუშაოდან.

აჭარის პროფკავშირული ორგანიზაციის X საოლქო კონფერენციაზე 1931 წლის 5 მაისს საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის ქალთა განყოფილების გამგემ ვ. მელიაკოვამ გააკრიტიკა პროფკავშირული ორგანიზაციები, რომლებიც ჯეროვნად არ ზრუნავდნენ ქალთა წარმოებაში ჩაბმისათვის. ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის ლაბორატორიაში, ლაბორანტის თანაშემწედ მუშაობდა ლუთბიე ჭიჭინაძე, რომელიც პირნათლად ასრულებდა მოვალეობას, მაგრამ გამგემ აიძულა იგი დაეტოვებინა სამუშაო. ხისდამამუშავებელ ჩარხზე მუშაობდა აჭარელი ქალი და საუკეთესო მუშაკად ითვლებოდა, მაგრამ იგი გაათავისუფლეს სამუშაოდან და მის ადგილზე დანიშნეს მამაკაცი, რომელსაც მან ასწავლა მუშაობა.

⁴ აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი. ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 340, ფ. 54.

ქალთა უმიზეზოდ განთავისუფლების ტენდენცია დაგმო აჭარის ასსრ ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა თავის 1931 წლის 6 აპრილის სხდომაზე. აქვე შრომის სახალხო კომისარიატის რწმუნებულს და ადგილობრივ პროფკავშირულ ორგანიზაციებს დაევალათ ქმედითად ებრძოლათ სამეურნეო ორგანოების ასეთი გადახრის წინააღმდეგ ქალთა შრომის გამოყენების დარღვევას.⁵

იმავე წლის 16 ნოემბერს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომა მოეწყო ნავთობგადასამუშავებელი ქარხნის კლუბში. სხდომაზე იმსჯელეს ქალის წარმოებაში ჩაბმის საკითხზე და აღნიშნეს, რომ ბოლო ხანებში ქალთა შრომა ქარხანაში სწრაფი ტემპით იზრდება. 1931 წლის იანვარში 99 ქალი მუშაობდა, ნოემბერში კი — 284. ეს კია, რომ ადგილობრივი მოსახლეობიდან მხოლოდ 12 ქალი (4 პროცენტი) მუშაობდა.⁶ მთლიანად აჭარაში 1931 წლის 1 იანვრისათვის 165 საწარმოში 7.622 მუშა-მოსამსახურე იყო, მათ შორის 1308 ქალი. 1931 წლის 1 სექტემბრისათვის მუშა-მოსამსახურე ქალთა რიცხვი 1735-მდე გაიზარდა.⁷

ქალები მეტწილად დასაქმებული იყვნენ შინამრეწველობაში. ისინი ქსოვდნენ წინდებს, ნოხებს. წინდებისა და ნოხების საქსოვი სახელოსნოები არსებობდა ხულოსა და ქედაში. 1930 წლის 16 ივლისს საქართველოს კპ(ბ) ხულოს რაიკომის პრეზიდიუმის სხდომამ მოისმინა ხულოს წინდების სახელოსნოს გამგის თამარ სანაიას მოხსენება სახელოსნოს მუშაობის შესახებ. წარმატებებთან ერთად აღნიშნა ნაკლოვანებები. აჭარელი ქალები საკმაოდ არ იყვნენ შემოკრებილი მის ირგვლივ, ირღვეოდა შრომის პირობები, მუშაობდნენ მცირე-წლოვანი ბავშვებიც კი. ამასთან არ ქონდათ საჭირო ინვენტარი და ნედლეული.

სახელოსნოებისა და არტელების რიცხვი საგრძნობლად გაიზარდა ბათუმში. 1930 წელს შეიქმნა წინდების სახელოსნო,

5 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა, 1, საქმე 488, ფ. 48.

6 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 150, ფ. 8.

7 იქვე, საქმე 511, ფ. 19-20.

ქსოვდნენ თავსაფრებსაც. 1933 წელს ეს საწარმო გაფართოვდა და დაემატა საგალანტერიო და ფარდების საამქროები. წინდების სახელოსნო გადაკეთდა სატრიკოტაჟო-საგალანტერიო ფაბრიკად. მას თავისი არსებობის მანძილზე ხელმძღვანელობდა აქტიური მუშაკი ქალი ბედრიე კომახიძე.

1938 წელს ბავშვთა კომისიის გაუქმებასთან დაკავშირებით მისდამი დაქვემდებარებული ყველა საწარმო გადავიდა ადგილობრივი მრეწველობის გამგებლობაში და მის ბაზაზე შეიქმნა საწარმოო კომბინატი, 1939 წლიდან კი გადაკეთდა სატრიკოტაჟო ფაბრიკად. 1943 წელს მას შეუერთდა სამკერვალო სახელოსნოც და გადაკეთდა სატრიკოტაჟო-სამკერვალო ფაბრიკად. რომელმაც 1950 წლამდე იარსება.

აჭარის სარეწაო კავშირი, რომელიც 1930 წლის მაისში შეიქმნა, 1931 წლისათვის 42 სხვადასხვა საწარმოსა და ორ სატრიკოტაჟო სკოლას აერთიანებდა. მათში გაერთიანებული იყო 3.015 მუშა-მოსამსახურე. მათ შორის 107 აჭარელი ქალი. ქედის სატრიკოტაჟო სკოლაში — 12, ხულოს სკოლაში კი 13 აჭარელი გოგონა სწავლობდა. ქედის რაიონის ვაიოს წინდების საქსოვ სახელოსნოში მუშაობდა 9 ქალი. ბათუმში გაიხსნა წინდების სახელოსნო, სადაც 17 ქალი იყო, ხულოს წინდების სახელოსნოში მუშაობდა 20 ქალი ადგილობრივი მოსახლეობიდან, ამდენივე ქობულეთის ჭრა-კერვის არტელში. აქვე წინდების საქსოვ სკოლა-ფაბრიკაში მუშაობდა 40 ქალი, ხოლო ბათუმის მკერავთა არტელში გაერთიანებული იყო 25 ქალი.

მუშა-ქალები ენერგიის დაუშურებლად შრომობდნენ და გეგმებს გადაჭარბებით ასრულებდნენ. სარეწაო კოოპერაციის წინდების არტელ „ქალთა შრომაში“ 55 მუშა იყო, მათგან 52 ქალი. არტელმა სოცშეჯიბრებაში გამოიწვია მკერავთა არტელი „შვეინიკი“ და მახარაძის წინდების საქსოვი ფაბრიკა. ფართოდ გაიშალა ინდივიდუალური და კოლექტიური შეჯიბრება. „ქალთა შრომის“ 8 დამკვერელი ბრიგადა საწარმოო გეგმებს წარმატებით ასრულებდა. ორ თვეში არტელს უნდა დაემზადებინა 6.480 წყვილი წინდა, ფაქტობრივად კი 8.364 წყვილი გამოუშვა და გეგმა 128 პროცენტით შეასრულა.⁸

⁸ განეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1931 წ., № 271.

1931 წლის აპრილისათვის აჭარის სამრეწველო საწარმოებში მუშაობდა 724 ქალი, სოფლის მეურნეობაში — 2.583 (სეზონური მუშების ჩათვლით), ტრანსპორტზე — 229. სახელმწიფო და კოოპერაციულ დაწესებულებებში — 2.583 და მშენებლობაზე — 152, სულ — 6.271 ქალი. მშრომელ ქალთა რაოდენობის ზრდა საგრძნობია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1930 წლის 1 ოქტომბრისათვის ამ დარგებში დასაქმებული იყო მხოლოდ 2 ათასი ქალი. 1931 წლის მარტო მესამე კვარტალში სამრეწველო საწარმოში ჩაება 1.857 ქალი. მათ შორის იყვნენ დამკვერელები: მინირე ბეჟანიძე, ასიე ჩხაიძე, გიული კელენჯერიძე, მერიემ კომახიძე, ზერა ბერიძე, ანა ჩუპრუნი, ვარვარა ჩიგოგიძე, ვერა კოვზირიძე. და სხვ.

1932 წლის 1 იანვრისათვის აჭარაში მრეწველობის მუშაკთა 66,9 პროცენტს მამაკაცები შეადგენდნენ, ხოლო 33,1 პროცენტს — დედაკაცები.⁹

ეს წარმატება განაპირობა ქალთა კვალიფიკაციის ამაღლებისათვის ზრუნვამ, კადრების მომზადებამ, კვალიფიკაციის ასამაღლებელი კურსების რეგულარულად მოწყობამ. 1931 წელს სამკერვალო ფაბრიკამ 200 ქალი მოამზადა, აბრეშუმის საქსოვმა ფაბრიკამ — 100, ხულოს, ქედის, მარადიდის სახელოსნოებმა — 90, ქობულეთის წინდების სკოლამ — 40, კოოპერატიული კურსები დაამთავრა 150 ქალმა, სამრეწველო-ეკონომიური კურსები — 150, საფაბრიკო-საქარხნო სწავლება გაიარა — 31, მშენებლობის საკითხები შეისწავლა 100 ქალმა.¹⁰

ქალთა წარმოებაში ჩაბმის საკითხს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა ნავთობგადამამუშავებელ ქარხანასთან არსებული სადელეგატო კრება. კრებაზე განიხილავდნენ მუშა ქალების მდგომარეობის საკითხს და ზრუნავდნენ მათი საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებისათვის. 1932 წლის 1 ოქტომბრისათვის აქ მუშაობდა — 264, ხოლო 1933 წლის 1 იანვრისათვის — 340 ქალი. მათგან 330 ქალი ჩაბმული იყო

9 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 65ბ. ფ. 42.

10 სსკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 4800, ფ. 36.

სოცშეჯიბრებასა და დამკვრელობაში. მარტო ერთ კვარტალში დაჯილდოვდა 68 ქალი, მათ შორის ბევრი საკავშირო პრემიითაც დააჯილდოვეს.

ქალთა კადრების მომზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით ლაბორატორიასთან შეიქმნა კურსები. რომელშიც გაერთიანდა 40 ქალი, 12 ქალი სწავლობდა ნავთობის ტექნიკუმში, ხოლო 3 გაიგზავნა უმაღლეს სასწავლებელში.

სოცშეჯიბრება ფართოდ გაიშალა სამკერვალო, წინდებისა და აბრეშუმის საქსოვ ფაბრიკებში. კარგი შრომით გამოირჩეოდნენ: მერიემ კომახიძე, მერიემ ხაშიმიძე, ემინე მეგრელიძე, საბრიე ართმელაძე, თუნთულ ფესადოლო, ნიგარ კომახიძე, ეფიზე კორძაია, ზერა აბაშიძე, ნაიმე ბეჟანიძე, და სხვ.

მოწინავე მუშა ქალებს აწინაურებდნენ ბრიგადირებად და აგრეგატის უფროსებად. ლუთბიე ქიქინაძე სამკერვალო ფაბრიკაში მუშაობდა აგრეგატის ინსტრუქტორად. აგრეგატს 26 მუშა ქალი ემსახურებოდა. აბრეშუმის საქსოვი ფაბრიკის სამკერვო ინსტრუქტორი იყო ემინე მეგრელიძე. ამასთან იგი ხელმძღვანელობდა კომკავშირის პირველად ორგანიზაციას, ემინე ხალვაში — ჩაქვის ჩაის ფაბრიკის მოწინავე სამკერვო უფროსად მუშაობდა, ამასთან სადელეგატო ჯგუფს თავმჯდომარეობდა. აქტიური კომკავშირელი ბედრიე კომახიძე 1932 წლიდან სატრიკოტაჟო ფაბრიკის დირექტორი იყო, აიშე ქიქავა — წინდების ფაბრიკის დირექტორი. ერთიან ოჯახში მეგობრულად იღვწოდნენ სხვადასხვა ეროვნების დამკვრელი მუშა ქალები: ტატიანა მურუსიძე, რაისა თუმანიანი, მერიემ მახარაძე, ლილი ხურცილავა, აიშე მეგრელიძე, ნორა მოწყობილი, ფერიდე ჭინჭარაძე, ელენე პანინა, აიშე ანანიძე, მარია ნეფედოვა, ვალია აფანასევა, ნინო წულაძე, აიშე დათუნაშვილი, ჰორიე ხალალოლი და სხვები.

ქალაქელ მუშა ქალებს სამეურნეო საქმეებით არ ჩამორჩებოდნენ მაზრებში მომუშავენიც. აქტიურად შრომობდნენ ხულოს წინდის საქსოვი სახელოსნოს ქალები ელმას ცეცხლაძე, სედრეთ და უმიან ბოლქვაძეები, მარადიდის წინდის საქსოვი ფაბრიკის დირექტორი ბესირე დიდმანიძე (ფაბრიკა აერთიანებდა 19 მუშას, რომლებიც 13 დაზგას ემსახურებოდნენ)

და სხვ. დამკერელობა ფართოდ გაიშალა მშენებელ მუშა ქალთა შორისაც.

თუ საბჭოთა ხელისუფლების გამარჯვების დროისათვის აჭარაში თითო-ორი საწარმო იყო, ისიც კუსტარული ხასიათის, პრიმიტიული მოწყობილობით და უმნიშვნელო მუშახელით, I ხუთწლედის წლებში აჭარის მრეწველობა 24-ჯერ გაიზარდა, ხოლო მუშათა რიცხვი 1923 წელთან შედარებით 125 პროცენტით გადიდდა.

თუ აჭარაში 1931 წელში ქალთა რაოდენობა მრეწველობასა და საბჭოთა მეურნეობებში 1387 შეადგენდა, 1933 წელს ქალთა რიცხვი 6987-მდე გაიზარდა.

ხუთწლედში აშენდა ნავთობგადამამუშავებელი, ხის დასამუშავებელი ქარხნები, სამკერვალო ფაბრიკა, დაიწყო მანქანათსაშენი ქარხნის მშენებლობა. მრეწველობაში მუშაკთა რიცხვი მარტო 4 წლის განმავლობაში 161 პროცენტით გაიზარდა.

დამკერელი მუშა ქალი ლუბა ჩხარტიშვილი მოუწოდებდა ქალებს აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ ახალი საზოგადოების მშენებლობაში:

დაპკარით, ქალებო, დამკერელი მარჯვენა,
დაპკარით, გაუფანტაუთ ბნელსა და მტვერს
ამ გმირულ შეტევით ახალ დროს ვაშენებთ,
ვახსოვდეს — ამ დაკერით ვამარცხებთ მტერს.¹¹

მეტი ყურადღება ეთმობოდა ქალთა კულტურულ-საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესებას, კერძოდ სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულებათა ქსელის გაფართოებას.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე დღის წესრიგში დადგა ბავა-ბალების მშენებლობის საკითხი, პირველი საბავშვო ბაღი გაიხსნა 1921 წელს. 1924 წელს დაარსდა ბავშვთა სახლი, რომელშიც 52 ბავშვი მოთავსდა.¹²

1931-1932 წლებში აჭარაში იყო 14 საბავშვო ბაღი 942 ბავშვით (12 ქალაქად, 2 სოფლად) და ერთი ბავშვთა სახლი, 1932-33 წლებში საბავშვო ბაღების რიცხვი 17-მდე გაიზარ-

11 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1932 წ., № 233.

12 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-2, აღწერა 1, საქმე 1, ფ. 39.

და (14 ქალაქად და 3 სოფლად). არსებობდა აგრეთვე ორი ბავშვთა კერა და ორიც ბავშვთა სასლი (180 და 240 ბავშვით).¹³

აჭარის ასსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომაზე 1933 წლის 14 მაისს განიხილეს სკოლამდელი ასაკის აღზრდის დაწესებულებათა მუშაობის საკითხი და აჭარის ასსრ საგეგმო კომისიას დააეალეს განათლების სახალხო კომისარიატთან ერთად შეექმნათ ბავშვბაღები იმ საფაბრიკო, საქარსნო და საბჭოთა მეურნეობის რაიონებში, სადაც ქალთა შრომა ქარბობდა.¹⁴

იმავე წლის ივნისში ამ საქმისადმი ხელმძღვანელობის გასაუმჯობესებლად და საბოლოო ანგარიშში რესპუბლიკის მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში ქალთა შრომის ფართოდ გამოყენებისათვის აჭარის ასსრ ჯანსაზკომთან შეექმნა სპეციალური საბჭო, ხოლო 1935 წლის 29 დეკემბერს აჭარის ასსრ ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა საქართველოს სახკომსაბჭოს 1935 წლის 14 ოქტომბრის დადგენილების („საბავშვო ბაღების საქართველოს განსაზკომის გამგებლობაში გადაცემის შესახებ“) შესაბამისად მიიღო დადგენილება ყველა საბავშვო ბაღი გადასულიყო აჭარის ასსრ განათლების სახალხო კომისარიატისა და მისი ადგილობრივი ორგანოების გამგებლობაში.¹⁵

ბავშვთა ბაღებისა და ბავშვების რიცხვის ზრდას მოითხოვდა ქალთა წარმოებაში ჩბმის ინტერესებიც. 1934 წლის 19 იანვარს აჭარის ასსრ ცაკის პრეზიდიუმმა განახილა მრეწველობაში ქალთა შრომის გამოყენების შედეგები და დაამტკიცა 1934 წლის გეგმა. ამ გეგმით საზოგადოებრივ წარმოებაში უნდა ჩაბმულიყო 11.802 ქალი. აქედან სოფლის მეურნეობაში — 4 ათასი, კოოპერაციასა და სახელმწიფო ვაჭრობაში — 2.800, მსუბუქი მრეწველობის ორგანიზაციებში — 500, ჯანდაცვის სახალხო კომისარიატის ხაზით — 450, განათლების სახალხო კომისარიატის ხაზით — 400 და ა. შ.

13 ვაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1933 წ., № 64.

14 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი. ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 610, ფ. 69.

15 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 1, ფ. 790.

ამ გეგმის შესრულებისა და შრომის ნაყოფიერების ზრდის უზრუნველსაყოფად შემდგომ უნდა გაფართოებულიყო საბავშვო ბაღებისა და ბაგების ქსელი. ბავშვთა კერებში უნდა მოთავსებულიყო — 12.333, ხოლო ბავშვთა ბაღებში — 36.482 ბავშვი. ჯანმრთელობის სახალხო კომისარიატს დაევალა 1933 წელს გათვალისწინებული 64 ბაგის ნაცვლად გაეხსნა 102 ბაგა 3000-მდე საწოლით.¹⁶

საქართველოს კ(ბ) აჭარის საოლქო ორგანიზაციის ყოველდღიური ზრუნვით ქალთა აქტიურობა კიდევ უფრო თვალსაჩინო გახდა მეორე ხუთწლედის ბოლო წლებში. ბათუმის ნავთობგადასამუშავებელი ქარხნის სტახანოველთა შეკრებაზე (1935 წლის 25-26 იანვარი), რომელსაც 520 კაცი ესწრებოდა, ორატორები სიამაყით ლაპარაკობდნენ ქალთა შრომის როლზე, მოწინავე ნოვატორ ქალებზე. კომუნისტები: ვარვარა ჩიგოგიძე, ლიუბოვ ელენინა, მარიამ ჩერნოვა, აგრაფინა ზოშჩენკო და სხვები, აქტიურად მონაწილეობდნენ ქარხნის სამეურნეო საქმიანობაში.

1935 წელს აჭარის სამრეწველო საწარმოებმა გამოუშვეს 92-ჯერ მეტი პროდუქცია, ვიდრე 1921 წელს.¹⁷

1935 წლის პირველი სექტემბრისათვის აჭარის მრეწველობაში დასაქმებული იყო 2.372 ქალი.¹⁸

სსრ კავშირის საბჭოების VIII ყრილობაზე აღინიშნა, რომ აჭარის მრეწველობა 1937 წელს 106-ჯერ გაიზარდა 1921 წელთან შედარებით. ორი ხუთწლედის მანძილზე აჭარაში დიდად განვითარდა მრეწველობა, აჭარა ინდუსტრიული-აგარაული რესპუბლიკა გახდა. ამ საქმეში თავისი წვლილი შეიტანეს აჭარის ქალებმა, რომლებმაც უკუაგდეს ძველი ადამიანები, მამაკაცების მხარდამხარ დადგნენ და მათთან ერთად აქტიურად იღვწოდნენ მრეწველობის განვითარებისათვის.

16 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა, 1, საქმე 832, ფ. 3-5.

17 Очерки истории коммунистической партии Грузии, Тбилиси, 1963 г., стр. 146-147.

18 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 846, ფ. 35

2. აჭარის ქალები საკოლმეურნეო წყობილების გამარჯვებისათვის ბრძოლაში

აჭარის მშრომელი გლეხობის ეკონომიური აღორძინების ერთდერთი სწორი გზა იყო სოფლის სოციალისტური გარდაქმნა, წერილი ერთპიროვნული მეურნეობის მსხვილ, სოციალისტურ მეურნეობად გადაქცევა. უამისოდ სოფლის მოსახლეობა თავს ვერ დააღწევდა ძველი ცხოვრების მძიმე მემკვიდრეობას — სიღატაკეს, სიბნელესა და უმეცრებას.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საკოლმეურნეო მოძრაობა აჭარაში დაიწყო 1927 წლიდან. მაგრამ, თავდაპირველად იგი ნელი ტემპით მიმდინარეობდა. 1929-1930 წლებში აჭარის პარტიულმა ორგანიზაციებმა დიდი ორგანიზატორული მუშაობა გააჩაღეს ღარები და საშუალო გლეხობის დასარაზმად სოფლის სოციალისტური გარდაქმნისათვის. აჭარის გლეხობას მხარში ამოუდგნენ ქალაქის მუშები და მუშა ქალები, მათ მტკიცედ დაუჭირეს მხარი პარტიის მოწოდებას „პირით სოფლისა-კენ“. მათი მეთაურობით სოფლის პროლეტარები და ნახევრად პროლეტარები აქტიურად ებრძოდნენ სოფლის ბურჟუაზიას.

1929 წლის 12 ოქტომბერს ბათუმში მოეწყო აჭარის საშეფო საზოგადოების საბჭოს, ადგილობრივი ბიუროებისა და მაზრებში გასაგზავნი მუშათა ბრიგადების გაერთიანებული სხდომა. მომხსენებელმა ილაპარაკა პარტიის მიზნებზე სოფლად და მუშათა ბრიგადების ამოცანებზე. აღნიშნა, რომ სოფლის მოსახლეობის ჩამორჩენილობის ლიკვიდაციის, მისი კულტურის დონის ამაღლების, ღარები და საშუალო გლეხების დარაზმვისა და კულაკური გავლენისაგან მათი განთავისუფლების საქმეში განსაკუთრებული როლი უნდა შეასრულონ მუშებმა.

1930 წლის 5 იანვარს გაიმართა საქართველოს კ (ბ) ბათუმის ორგანიზაციის პარტიული აქტივის კრება, რომელმაც განიხილა სოფლად მუშაობის საკითხი და საქართველოს კ (ბ) ბათუმის საქალაქო კომიტეტის ამოცანები. აქტივზე აღინიშნა, რომ სოფელი მეტად ჩამორჩენილია, პარტიული გავლენა სუსტია, კლასობრივი მტრები ცდილობენ გამოიყენონ მოსახლეობის ჩამორჩენილობა, რელიგიური ფანატიზმი და ა. შ. აქტივმა

დაადგინა, რომ საჭიროა სოფლად გამწვავებულ კლასობრივ ბრძოლას დაუპირისპირდეს დარაზმული ძალა კომუნისტების, კომკავშირელების. მოჯამაგირეთა და საშუალო გლეხობის სახით, რომ ამ საქმეში გადამწყვეტი როლი უნდა შეასრულოს ბათუმის პარტიულმა ორგანიზაციამ. აქტივის რეზოლუციაში აღნიშნულია: „აქტივი ჰპირდება საქართველოს კპ(ბ) აჭარის სა-ოლქო კომიტეტს, რომ ლოზუნგი „პირით აჭარისტანის სოფლი-საკენ“ გადაიქცევა ქ. ბათუმის ყველა კომუნისტის, კომკავში-რელის საბრძოლო ლოზუნგად“.¹⁹

ქ. ბათუმის საწარმოთა კოლექტივებმა გადაწყვიტეს დარ-მარებოდნენ სოფელს. ბათუმის ნავთობგადასამუშავებელი ქა-რხნის კოლექტივი შეფობდა ხულოს რაიონის ხიხაძირის, დი-დაქარის, ღორჯომისა და წყლისაყრის სასოფლო საბჭოებში შემავალ სოფლებს, ბათუმის სამკერვალო ფაბრიკის მუშა ქა-ლები — ქობულეთის რაიონის სოფელ ზერაბოსლის მეფუტყ-რეობის კოლმეურნეობას, მათი დახმარებით კოლმეურნეობებ-ში მოეწყო სარემონტო ბრიგადები, გაიხსნა ქრა-კერვის სკო-ლები, ქონ-სამკითხველოებს გადასცეს ლიტერატურა, გამოუ-წერეს ჟურნალ-გაზეთები და ა. შ.

აღსანიშნავია, რომ ბათუმის პროლეტარიატი სისტემა-ტურად განამტკიცებდა კავშირს არა მარტო აჭარის, არამედ დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხის გლეხობასთანაც.

კოლექტიურ მეურნეობაში გაერთიანების გზაზე პირველი ნაბიჯი გადადგეს ქობულეთელმა ქალებმა. აჭარის ქალთა პირ-ველი კოლექტივი შეიქმნა 1930 წლის იანვარში სოფელ ფიჭ-ნარში (კომაროვკა). ეს იყო მებოსტნეთა კოლექტიური მეურ-ნეობა, რომელშიც 35 აჭარელი ქალი გაერთიანდა. „ეს კოლექ-ტივი, — წერდა გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, — პირველი მერცხალია აჭარელ მშრომელ ქალთა შეკავშირების საქმეში. აჭარის დანარჩენი სოფლების მშრომელმა ქალებმა უნდა მიჰ-ბადონ სოფელ კომაროვკის მაგალითს“.²⁰

მათს მაგალითს მალე მიჰბაძეს „ჭაობის“ ქალებმა, რომ-ლებმაც 1930 წლის 22 იანვარს მახარაძის უბნის კლუბში აჭა-რის ქალთა და კომკავშირელი აქტივისტების გაერთიანებულ

19 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1930 წ., № 16.

20 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1930 წ., № 34.

კრებაზე იმსჯელეს მეაბრეშუმეთა კოლექტივის შექმნის თაობაზე; აირჩიეს კოლექტივის გამგეობა 9 ქალის შემადგენლობით. მეაბრეშუმეთა კოლექტივში, რომელსაც „მოჯამაგირის ხმა“ ეწოდა, 45 ქალი ჩაეწერა.²¹

ქალები თანდათანობით რწმუნდებოდნენ, რომ კოლექტივი იყო მათი ცხოვრების გაუმჯობესების ერთადერთი გზა. აჭარის საბჭოების IX ყრილობაზე (1930 წლის მარტი) მოწინავე კოლმეურნე აიშე აბულაძემ განაცხადა, რომ სოფლის მშრომელ ქალთა განთავისუფლების ერთადერთი გზა არის მათი ჩაბმა კოლექტიურ მეურნეობათა მშენებლობაში.²²

კოლმეურნეობებში გაერთიანდნენ მაღალმთიანი რაიონების სოფლის მშრომელი ქალებიც. ქედის რაიონში ქალთა პირველი მეთამბაქოეობის კოლმეურნეობა შეიქმნა ზემო აგარაში 1931 წლის მარტში, რომელშიც 10 დიასახლისი გაერთიანდა. კოლექტივი უმთავრესად მეთამბაქოეობასა და მებოსტნეობას მისდევდა.

აღსანიშნავია, რომ კოლმეურნეობებში თავდაპირველად უმთავრესად დელეგატი ქალები, წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო და კრა-კერვის სკოლების მსმენელები შედიოდნენ.

საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა განყოფილება განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა ქალთა საკოლმეურნეო წარმოებაში ჩაბმას, მათ შორის მუშაობას, რადგან სოფლის სოციალისტური გარდაქმნის მტრები — კულაკები და სასულიერო პირები თავიანთი მზაკვრული ზრახვებისათვის იყენებდნენ ქალთა რელიგიურობას და ამხედრებდნენ მათ პარტიისა და მთავრობის სხვადასხვა ღონისძიების წინააღმდეგ.

სოფლის სოციალისტურ გარდაქმნაში ქალთა აქტიურ მონაწილეობას ხელს უშლიდნენ ჩამორჩენილი მამაკაცები. უფრო მეტიც, ზოგიერთი გამგეობის თავმჯდომარე პრაქტიკულად ხელს უშლიდა ქალების წამოწყებას კოლმეურნეობის შექმნის

²¹ გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1930 წ., № 42.

²² აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 1434, ფ. 30.

თაობაზე. როცა ვონიოში ქალთა ჯგუფი ჩამოყალიბდა, მათ გადაეცათ მიწის ნაკვეთი, რომელიც კულაკ ჯაფარიძეს ჩამოერთვა. მაგრამ კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ მიწა კვლავ კულაკს დაუბრუნა და ქალებს თამბაქოს ნერგიც არ მისცა. იგი ცდილობდა ამ გზით ხელი შეეშალა ქალთა საქმიანობისათვის და ქალთა კოლექტივი დაეშალა.²³

კოლექტივიზაციის ტემპზე ერთგვარი გავლენა იქონია საკოლმეურნეო მშენებლობაში დაშვებულმა შეცდომებმა. საქართველოს კბ (ბ) VII ყრილობაზე (1930 წ. 28 მაისი — 5 ივნისი) აღინიშნა, რომ საქართველოში დაამახინჯეს პარტიის პოლიტიკა საშუალო გლეხობის მიმართ, დაივიწყეს ნებაყოფლობის პრინციპი — ერთბაშად გადადიოდნენ ძირითად საწარმოო საშუალებათა განსაზოგადოების რთულ ფორმებზე. ასაზოგადოებდნენ საკარმიდამო და საბოსტნე ნაკვეთებს, წვრილფეხა პირუტყვს. კოლმეურნეობათა ფართო ინიციატივას ცვლიდა ზემოდან ბრძანება.

სათანადო ანგარიში ვერ გაუწიეს საქართველოს სხვადასხვა ჩამორჩენილი რაიონის თავისებურებებს, სწორად ვერ გაიგეს განკულაკების ლოზუნგიც, რომ კულაკების, როგორც კლასის, ლიკვიდაციის ამოცანა მთლიანი კოლექტივიზაციის განხორციელების განუყოფელი ნაწილი იყო.

მართალია, საკოლმეურნეო მშენებლობაში დაშვებულმა შეცდომებმა ერთგვარად შეაფერხა მუშაობა, მაგრამ ზემდგომი პარტიული ორგანოების მიერ მიღებულ ღონისძიებათა შედეგად საქმე თანდათანობით გამოსწორდა.

საკოლმეურნეო მოძრაობაში ქალთა შრომის სწორად გამოყენების შესახებ 1931 წლის 26 დეკემბერს იმსჯელა საქ. კბ(ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის პრეზიდიუმმა და პარტიულ ორგანიზაციებს დაავალა აქტივისტი ქალები დაეწინაურებინათ ხელმძღვანელ სამუშაოზე, დამკვრელებით განემტკიცებინათ გამგეობები, შემდგომ გაეფართოებინათ საბავშვო ბაგების ქსელი, ახალ მოთხოვნათა შესაბამისად გარდაექმნათ სადელეგატო კრებების საქმიანობა.

23 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1931 წ., № 236.

სახალხო მეურნეობაში ქალთა ჩაბმაში განსაკუთრებული როლი უნდა შეესრულებინათ სწორედ დელეგატთა კრებებს. ამიერკავკასიის ქალთა ორგანიზატორების I თათბირმა (1931 წ. 1 მარტი) დიდი ყურადღება დაუთმო დელეგატთა კრებებს, როგორც მუშა და გლეხ ქალთა შორის მუშაობის ძირითად ფორმას და პირველად პარტიულ ორგანიზაციებს დაავალა მუშაობა გარდაექმნათ რეკონსტრუქციის პერიოდის ამოცანების შესაბამისად. სადელეგატო კრებებს განსაკუთრებით უნდა ეზრუნათ რაიონის, სოფლის, კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების სამეურნეო ამოცანების შესრულებისათვის.

ამავე თათბირზე მოკავშირე რესპუბლიკათა ცენტრალური კომიტეტების სააგიტაციო-მასობრივ განყოფილებებს დაევალათ შეემუშავებინათ სადელეგატო კრებების სპეციალური სანიმუშო დიფერენცირებული გეგმა ტექნიკური კულტურების და მეცხოველეობის რაიონებისათვის.²⁴

1930 წლიდან პარტიული ორგანოების ქალთა განყოფილებები ხელახლა სააგიტაციო-მასობრივი მუშაობის განყოფილების სექტორებად გადაკეთდა. ზოგან ეს ქალთა შორის მუშაობისადმი ხელმძღვანელობის შესუსტების ნიშნად მიიჩნიეს. კპ(ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტმა მოაწყო ქალთა სექტორების გამგეების პირველი თათბირი და გააკრიტიკა პარტიული ორგანიზაციები, რომლებიც ჯეროვნად არ ზრუნავდნენ ქალთა კლასობრივი შეგნებულობის დონისა და შრომითი აქტიურობის ზრდისათვის. ზოგიერთმა სექტორმა დაივიწყა მთავარი მიზანი — ქალთა შორის მუშაობა წარემართა სოციალიზმის მშენებლობის საერთო ინტერესების სასარგებლოდ და ქალთა საყოფაცხოვრებო საკითხებით შემოიფარგლა.²⁵

პარტიული ორგანიზაციების ყოველდღიური მეცადინეობით ეს შეცდომები მალე გამოსწორდა და ქალთა შორის მუშაობა ფეხდაფეხ გაჰყვა სოციალიზმის მშენებლობის გრანდიოზულ ამოცანებს.

²⁴ პარტიის აპარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 3, საქმე 99, ფ. 10.

²⁵ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის საქართველოს ფილიალის პარტარქივი, ფონდი 14, აღწერა 1, საქმე 4142, ფ. 46.

საქართველოს კპ(ბ) აჭარის საოლქო კომიტეტის მუშა და გლეხ ქალთა სექტორმა განსაკუთრებით გაამახვილა ყურადღება დელეგატთა კრებების საქმიანობისადმი. სოფლად დელეგატთა კრებები შეიქმნა ქობულეთში, ქედაში, კერძოდ, მახუნცეთში. დელეგატი ქალები აქტიურად მონაწილეობდნენ საკოლმეურნეო მოძრაობაში, მათი მიზანმიმართული ბევრი ქალი ჩაება ახალი ცხოვრების მშენებლობაში.

საქართველოს კპ(ბ) აჭარის XV პარტიულმა კონფერენციამ (1934 წლის იანვარი) შეაჯამა პირველი ხუთწლედის შედეგები და აღნიშნა, რომ 1933 წლისათვის კოლმეურნეობებში გაერთიანებული იყო ღარიბ და საშუალო გლეხთა მეურნეობების 42 პროცენტი. სათესი ფართობი 1931 წლის 21.898 ჰექტარიდან 26.571 ჰექტარამდე გაიზარდა.²⁶ გაუმჯობესდა ქალთა შრომის გამოყენებაც. 1932 წლისათვის კოლმეურნეობებში გაერთიანებული იყო 731 ქალი, ანუ კოლმეურნეთა 12,1 პროცენტი. ხელმძღვანელ სამეურნეო სამუშაოზე დაწინაურებული იყო 7 ქალი.²⁷

სოფლის მეურნეობის სოციალისტური რეკონსტრუქციის ამოცანების განხორციელება შეუძლებელი იყო ქალთა კადრების მოუპზადებლად. ქობულეთსა და ბათუმის რაიონებში გაიხსნა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკუმები, რომლებიც საშუალო განათლების აგრონომებს ამზადებდნენ. ტექნიკუმდამთავრებული გოგონები აქტიურად მონაწილეობდნენ საკოლმეურნეო მოძრაობაში, კოლმეურნეობის სიკეთეზე ესაუბრებოდნენ ქალებს, ახალი შეგნება შეჰქონდათ ოჯახში, სოფელში. სისტემატურად ეწყობოდა მოსამზადებელი და გადასამზადებელი კურსები. საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის 1936 წლის 25 ნოემბრის დადგენილებით ბათუმის პარტსკოლა საკოლმეურნეო სკოლად გადაკეთდა. პირველი გამოშვება მოეწყო 1937 წელს.

მეორე ხუთწლედის განსაკუთრებული შრომითი აღმავლობით დაიწყო. საკოლმეურნეო მოძრაობაში მასობრივად ჩაებ-

26 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1934 წ., № 21.

27 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-1, აღწერა 1, საქმე 28, ფ. 25.

წენ ხულოს რაიონის მშრომელი ქალები. 1933 წლის ივნისისათვის ხულოს კოლმეურნეობებში მუშაობდა 471 ქალი, რომლებმაც 4.970 შრომადღე გამოიმუშავეს. რიყეთის კოლმეურნეობაში გაერთიანებული იყო 68 ქალი, უჩაბაში — 80, სხალთაში — 168. ქედის რაიონში ამ დროისათვის კოლექტივის წევრი იყო 426 ქალი, ბათუმის რაიონში — 238 და ა. შ.²⁸

შემდგომ გაიშალა დამკერელ ქალთა მოძრაობა, ფართოდ გაითქვეს სახელი ქობულეთელმა კოლმეურნე ქალებმა: ლუთბიე მანელიშვილმა, მერიემ გორგაძემ, მერიემ მახარაძემ, ემიწე მსხალაძემ, აიშე მახარაძემ, მერიემ ბეჟანიძემ, ჰურიე მანელიშვილმა და ზექიე გორგაძემ. 1933 წელს ემიწე მსხალაძემ გამოიმუშავა 120 შრომადღე, ნაზიე გორგილაძემ — 125, ხატუჯე მსხალაძემ — 128, სულთან ცეცხლაძემ — 110 შრომადღე და ა. შ. ქალთა ჯგუფმა, რომელსაც ზექიე გორგაძე ხელმძღვანელობდა, ჩაის კრეფის გეგმა 107,4 პროცენტით შეასრულა.²⁹

ამ დროისათვის მარტო ქობულეთის სოფლის მეურნეობაში დასაქმებული იყო 2.118 ქალი, მათ შორის 341 — დამკერელი, რომლებმაც გამოიმუშავეს 106.673 შრომადღე. ზოგ კოლმეურნეობაში ქალთა შრომა კოლმეურნეთა შრომის 42-47 პროცენტს აღწევდა,³⁰ მაშინ როცა 1931 წელს ქალთა შრომამ მამაკაცთა შრომის მხოლოდ 19 პროცენტი შეადგინა.³¹

პარტიის ქობულეთის რაიკომის ქალთა სექტორს ხელმძღვანელობდა ქ. თხილაიშვილი. პარტიის ქობულეთის X რაიონულ კონფერენციაზე (1934 წლის იანვარი) აღინიშნა, რომ ქალთა შორის მუშაობა საგრძნობლად გაუმჯობესდა, წარმატებით მიმდინარეობდა კოლმეურნეობებში ქალთა ჩაბმა, მაგრამ ამასთან აღინიშნა ცალკეული ნაკლოვანებები (ძველი ყოფის ნაშთები, ბატონკაცური დამოკიდებულება ქალისადმი, მისი შრომის დაუფასებლობა და ა. შ.). პარტიულ ორგანიზაციებს დაევაღათ ბოლომდე აღეკვეთათ საბჭოთა სინამდვილისათვის შეუფერებელი ფაქტები.

28 ვაზეთი „საბჭოთა აპარისტანი“, 1933 წ., № 131.

29 ვაზეთი „საბჭოთა აპარისტანი“, 1934 წ., № 9.

30 აპარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 846, ფ. 75.

31 იქვე, საქმე 572, ფ. 90.

ქალთა შრომა ფართოდ იყო გამოყენებული ქობულეთის კოლმეურნეობა „განთიადში“ (ჩამოყალიბდა 1929 წელს). კომუნისტი სონია ახმედოღლი ენერგიულად ხელმძღვანელობდა ქალთა ბრიგადას. მისი ბრიგადის ენთუზიასტი წევრები იყვნენ ფ. გრიგორიანი, შ. ვასილიაძე, ზ. სიდოროვა, პ. ალექსანდრიძე და სხვ.

კ. მარქსის სახელობის კოლმეურნეობის (ამჟამად ქობულეთის მეზოსტნეობის საბჭოთა მეურნეობა) ქალთა ბრიგადას ხელმძღვანელობდა ცნობილი მოწინავე ქალი თუნთულ კვესიეშვილი. ბრიგადის აქტიური წევრები იყვნენ აიშე გოგიტიძე და ხენიფე კვესიეშვილი. ბათუმის რაიონის წითელი აფხაზეთის კოლმეურნეობის (ამჟამად ხელვაჩაურის რაიონის მერძვეეობის საბჭოთა მეურნეობა) 8 მარტის სახელობის ქალთა დამკვრელი ბრიგადის წევრი 60 წლის ესმა აცამბა, რომელიც ამ სოფლის ქალთა შორის პირველი შევიდა კოლმეურნეობაში 1928 წელს, ყოველწლიურად გადაჭარბებით ასრულებდა გეგმებს და ახალგაზრდა ქალებისათვის სამაგალითო იყო შრომასა და საზოგადოებრივ საქმიანობაში. კოლმეურნე ქალთა გვერდით ენერგიის დაუშურებლად შრომობდნენ სალიბაურის საბჭოთა მეურნეობის მუშა ქალები ნინა რუბანენკო, მარო კუხიანიძე და სხვები.

ერგეს კოლმეურნეობის მოწინავე დამკვრელი, აქტიური კომკავშირელი ჰავა დოლიძე წერდა: „ჩვენ ახალი ცხოვრების აღმიანები ვართ და ძირფესვიანად უნდა აღმოვფხვრათ ძველი, მავენ ადათ-წესები, რომლებიც ხელს გვიშლის სოციალისტური ყოფა-ცხოვრების შექმნაში. ჩემს მიერ გამომუშავებული 120 შრომადღე ასოცი ლაზგარია ჩვენი მტრებისათვის. ჩვენი ლტოლვა სწავლისაკენ, კულტურისაკენ სიკვდილია ჩვენი კლასობრივი მტრებისათვის, ეს მათთვის საწამლაია, და რაც მეტი იქნება ეს საწამლაია, მით უფრო უკეთესია ჩვენთვის, შრომელი ქალებისათვის“.³²

აქარის საბჭოების XI ყრილობაზე (1934 წლის იანვარი) ქობულეთელმა დელეგატმა ფედოსი ხინიკაძემ აღნიშნა, რომ კოლმეურნეობა „საერთო შრომა“ აერთიანებს 45 ქალს. მან

32 გაზეთი „საბჭოთა აქარისტანი“, 1935 წ., № 232.

გეგმით გათვალისწინებული 13 ტონის ნაცვლად სახელმწიფოს 16,5 ტონა ხარისხოვანი ჩაის ფოთოლი ჩააბარა. წარმატებები უფრო თვალსაჩინო იქნებოდა, ქალთა შრომის სრული გამოყენების შესაძლებლობა რომ გვექონდეს, საქმე ისაა, რომ კოლმეურნეობას არა აქვს ბავშვთა ბაგა, — დასძინა მან, — ურომლისოდაც ბევრ დედას საშუალება არ აქვს იმუშაოსო. გარდა ამისა, ჯერ კიდევ არ იყო აღმოფხვრილი ბატონკატური დამოკიდებულება ქალისადმი, ზოგჯერ შრომადღეები აქტიურ საზოგადოებრივ მუშაე ქალებსაც კი არ ეწერებოდათ. შრომაში სამაგალითონი იყვნენ კოლმეურნე ქალები: ფადიმე ლორთქიფანიძე, უმიან ბახტაძე და ასიე შავიშვილი, მაგრამ მათი შრომადღეები მამაკაცებს ეწერებოდათ.

ინდუსტრიალიზაციისა და სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის დარგში მოპოვებულმა წარმატებებმა შემდგომ გააძლიერა ქალთა მასების პოლიტიკური და საწარმოო აქტიურობა. ქალთა შრომა წარმატებით დაინერგა სახალხო მეურნეობის ყველა დარგში. მაგრამ, ამასთან, საჭირო იყო ქალთა შორის კულტურული, პოლიტიკური და აღმზრდელობითი მუშაობის კიდევ უფრო გაძლიერება, მუშა და კოლმეურნე ქალების ტექნიკური სწავლება, კვალიფიკაციის ამაღლება, მათი ხელმძღვანელ სამუშაოზე დაწინაურება და სხვ.

სულ უფრო ძლიერდებოდა ქალთა როლი ეკონომიურ ცხოვრებაში, მაგრამ ამ ტემპის შესაბამისად როდი აწინაურებდნენ მათ ჯგუფის ხელმძღვანელებად, ბრიგადირებად, თავმჯდომარეებად. 1934 წელს საქართველოში 3.251 კოლმეურნეობიდან მხოლოდ შვიდს ქალები ხელმძღვანელობდნენ, ხოლო მთელს რესპუბლიკაში სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარედ მხოლოდ ორი ქალი მუშაობდა.³³

მაგრამ მიღწეული შედეგებიც მრავლისმეტყველი იყო. განსაკუთრებით დიდი გარდატეხა მოხდა აჭარის ქალთა ცხოვრებაში. როგორც საქართველოს კომპარტიის (ბ) IX ყრილობაზე აღინიშნა, ათეულობით და ასეულობით აჭარელი ქალი, რო-

33 საქართველოს კ(ბ) IX ყრილობის სტენოგრაფიული ანგარიში პარტამომცემლობა, 1935 წ., გვ. 439-440.

მელიც წინათ ცხრაკლიტულში იჯდა, დღეს აქტიურად და ერთ-სულოვნად მუშაობს საკოლმეურნეო მინდვრებში.³¹

ამავე ყრილობაზე აღინიშნა, რომ რამდენიმე წლის წინათ ქალთა შორის მუშაობისათვის პასუხისმგებლები იყვნენ მხოლოდ ქალთა შორის მომუშავე ქალები. ბოლო დროს კი ქალთა შორის მუშაობა საქართველოს კ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის, მისი განყოფილებებისა და, საერთოდ, პარტიული კომიტეტების საქმიანობის ძირითად ნაწილად იქცა.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბ) IX ყრილობამ ამასთან განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო სადელეგატო კრებების საქმიანობას და აღნიშნა, რომ მათი მუშაობა ჯერაც არ გარდაქმნილა საწარმოო პრინციპის მოთხოვნათა შესაბამისად.³²

ეს ნაკლოვანებები ახასიათებდა აჭარის პარტიულ ორგანიზაციასაც. ამიტომ ქალთა სექტორმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ქალთა შორის მუშაობის ძირითადი ფორმის — სადელეგატო კრებების საქმიანობას. სადელეგატო კრებები ისმენდნენ მოხსენებებს ქალთა როლზე წარმოებასა და კოლმეურნეობაში, მათი პოლიტიკური და შრომითი აქტიურობის შესახებ.

სისტემატურად ეწყობოდა კოლმეურნე ქალთა შეკრებებიც. 1934 წლის გაზაფხულზე ქობულეთის რაიონში მოეწყო დამკვრელ კოლმეურნე და საბჭოთა მეურნეობის მუშა ქალების პირველი სარაიონო შეკრება. ქალებმა შეაჯამეს სამეურნეო წლის შედეგები და დასახეს ღონისძიებანი, რათა უფრო აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ საგაზაფხულო კამპანიაში. ჩვენ, დამკვრელი კოლმეურნე და მუშა ქალები, — წერდნენ ისინი პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტისა და აჭარის ასსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სახელზე გაგზავნილ მისალმებაში, — კიდევ უფრო შევამჭიდროვებთ დამკვრელთა რიგებს და 1934 წლის საგაზაფხულო კამპანიაში

34 იქვე, გვ. 241.

35 საქართველოს კ(ბ) IX ყრილობის სტენოგრაფიული ანგარიში, 1935 წ., გვ. 439.

მშრომელ ქალთა მონაწილეობის საქმეში მივალწევთ ახალ გამარჯვებებს.³⁶

საგაზაფხულო სასოფლო-სამეურნეო კამპანიაში ქალთა აქტიურობის გასაძლიერებლად და შრომის ნაყოფიერების გასაძლიერებლად აჭარის ასსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმის დადგენილებით იმ კოლმეურნეობებში, სადაც 10-15-ზე მეტი ქალი მუშაობდა, გამოიყო სპეციალური დამკვერელი ბრიგადები, რომელთა შორის გაიშალა სოცშეჯიბრება და დამკვერელობა.³⁷ ქალთა ბრიგადებს წარმატებით ხელმძღვანელობდნენ გული მორჩილადე (ქობულეთი „კოლმეურნის ხმა“), შირეთ ჯაფარიძე (ხელვაჩაური) და სხვ.

ქალთა საკოლმეურნეო მოძრაობაში აქტიური მონაწილეობისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დამკვერელ კოლმეურნეთა 11 საკავშირო ყრილობის მიერ მიღებულ და სახალხო კომისართა საბჭოსა და საკ. კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მიერ 1935 წლის 17 თებერვალს დამტკიცებულ არტელის საწინამუშო წესდებას, რომელიც აღიარებდა, რომ არტელის წევრად შეიძლება გახდეს ყველა მშრომელი, როგორც ქალი, ასევე მამაკაცი, ვისაც 16 წელი შეუსრულდა.³⁸

1935 წლიდან ჩვენს რესპუბლიკაში ფართოდ გაიშალა სტახანოვური მოძრაობა. ამ მოძრაობაში აქტიურად ჩაებნენ აჭარის ქალებიც. პირველი სტახანოველი ქალები იყვნენ: ასმათ ჟიჟავაძე, ზეკიე მოწყობილი, თუნთულ თხილაიშვილი, აიშე თამაზაშვილი, სონია მახარაძე, მერიემ ჟიჟავაძე, ჰურიე მანელიშვილი, ასიე ყურშუბაძე, ნინო ნაღარეიშვილი, ემინე დოლიძე, ელენე ვასიტერიდი, ვალენტინა ქსანდოპულო, ფატყუმ დავითაძე, ჰურიე სირაძე, ახლო მიქელაძე, ჰურიე ბოლქვაძე, სურიე სირაძე, ფადიმე სირაძე, სულთან ბოლქვაძე, ფატყუმ ღორჯომელაძე, გულნაზ ძირკვაძე, ფადიმე ლორთქიფანიძე,

36 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 688, ფ. 4.

37 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 128, ფ. 13.

38 История Советской конституции (сборник документов 1917-1957 гг.), Москва, 1957 г., стр. 329.

ფადიმე აბაშიძე, ემინე ბერიძე, ლუთბიე გორგილაძე. უმიან მახარაძე, ფადიმე სირაბიძე, ხენიფე ბალაძე და სხვები.

შრომით გაითქვა სახელი საბჭოთა მეურნეობის მუშა ქალმა კომკავშირელმა მარია ფუნდუკიდიმ. 1935 წელს მან გამოიმუშავა 307 შრომადღე. მას მალე გამოუჩნდნენ მიმბაძველები: შ. ბადურიანი, ფ. დევაძე, ნ. გორდელაძე, ე. ხოროშევა, ე. ქანიშვილი, ი. გორელოვა, ზ. ზოიძე, ა. ბორდა, დ. კრიკოვუსკინა, ა. რუტინა და სხვ.

1936 წლის 7 მარტს სუბტროპიკული მეურნეობის სტახანოველთა შეკრებაზე ფასიანი საჩუქრებით დააჯილდოვეს ჩვენი რესპუბლიკის სახელოვანი ქალები: საბჭოთა მეურნეობის ბრიგადირი ვერა კოვზირიძე და მერგოლური ნატალია კოლესნიჩენკო, მუშა მარია ფუნდუკიდი, კოლმეურნეები ნინო ნადარეიშვილი, ხატიჯე კაკაბაძე, ჰურიე მანელიშვილი, ასიე ყურშუბაძე, ანგელინა გურგენიძე, ემინე დოლიძე და აგრონომი ზინა აფაქიძე.

1935 წლისათვის აჭარის კოლმეურნეობებში მუშაობდა 4.536 აჭარელი ქალი, მათ შორის ორი ქალი კოლმეურნეობის თავმჯდომარე იყო, 1 — ბრიგადირი, 130 — მერგოლური.³⁹

მარტო ხულოში 1936 წელს საკოლმეურნეო მშენებლობაში მონაწილეობდა 5.408 კოლმეურნე, მათ შორის 1.236 ქალი. კარგი მუშაობით გამოირჩეოდნენ სტახანოველები ფატყუმ და ისმინაზ მიქელაძეები, მერიემ საგინაძე, ხეჯერ შავაძე, ზინეთ და ფატყუმ ძირკვაძეები, ფამტუხ ხოზრევანიძე და სხვ.

ქალების სასოფლო-სამეურნეო წარმოებაში ჩაბმის საკითხი ძირითადად მეორე ხუთწლედში გადაწყდა.

ქალებს საკოლმეურნეო შრომაში და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობის ნათელი მაგალითი უჩვენა ანგელინა გურგენიძემ. შრომის ფრონტზე დაწინაურებული ორდენოსანი კომკავშირელი გოგონა თანასოფლელებმა სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად აირჩიეს. ანგელინა მონაწილეობდა საბჭოების სრულიად საკავშირო საგანგებო VIII

³⁹ ა. ბაუეაძე, აჭარის მშრომელთა ბრძოლა საკოლმეურნეო წყობილების გამარჯვებისათვის, ბათუმი, 1962 წ., გვ. 186.

ყრილობის მუშაობაში. აქვე შეხვდა ი. სტალინს, რომელიც პირადად დაინტერესდა მისი შრომითი საქმეებით და კეთილი სურვილებით დაუღლია მომავალი ცხოვრების გზა.

აჭარაში სოფლის სოციალისტური გარდაქმნის ისტორია ცხადყოფს, რომ საკოლმეურნეო მოძრაობის გაშლასა და განვითარებაში გადამწყვეტი როლი შეასრულეს აჭარის ქალებმა, რომლებმაც თავისი წვლილი შეიტანეს აჭარის სახალხო მეურნეობის განვითარებაში, ხუთწლეულებს ძლევაშობილად განხორციელებასა და სოციალიზმის მშენებლობაში.

3. აჭარის ქალები სახელმწიფო და კულტურულ მშენებლობაში

სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის განვითარება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მშრომელი მასების, კერძოდ ქალთა პოლიტიკური და კულტურული შეგნებულობის დონის ამაღლებასთან. ქალთა განათლების გარეშე შეუძლებელი იყო ქვეყნის ეკონომიური და კულტურული მშენებლობის განხორციელება. ამიტომ, კომუნისტური პარტია იმთავითვე დიდ ყურადღებას უთმობდა ქალთა განათლებას, ქალთა კადრების მომზადებას სახალხო მეურნეობის ყველა დარგისათვის.

აჭარაში ამ ამოცანის განხორციელება რთული იყო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1923 წლისათვის წერა-კითხვა იცოდა მხოლოდ მოსახლეობის 6,74 პროცენტმა.⁴⁰ წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაცია პირველი რიგის ამოცანა იყო.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველ ხუთ წელიწადში წერა-კითხვა შეისწავლა 14 ათასამდე ქალმა. მარტო 1929-1930 წლებში წერა-კითხვა უნდა შეესწავლა 9 ათას კაცს. ამ გეგმის შესასრულებლად აჭარის პოლიტგანათლების სამმართველომ ქალაქიდან სოფლებში მიავლინა საშუალო განათლების მქონე 100 კომკავშირელი, ისინი 6 თვით გაემგზავრნენ სწორედ იმ სოფლებში, სადაც სკოლები არ არსებობდა.

წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო სკოლებ-

⁴⁰ გრ. ბაბილოძე, სახალხო განათლება აჭარის ასს რესპუბლიკაში, (1921-1957 წ.წ.), 1958 წ., გვ. 13.

ში ქალები ცოტანი იყვნენ, განსაკუთრებით მაღალმთიან რაიონებში. 1930 წელს ხულოში არსებობდა 96 სკოლა, რომლებშიც წერა-კითხვა შეიწავლა 2.500 კაცმა, მათ შორის 135 ქალი იყო.

წერა-კითხვის სალიკვიდაციო სკოლები გაიხსნა ღორჯომში, წინწყილაშვილებში, სკვანაში, ბაკოში, კვიახიძეებში, ფაჩხაში და სხვ.

1930 წლის 23 ივლისისათვის წერა-კითხვის უცოდინართა რიცხვი 64,3 პროცენტამდე შემცირდა. უცოდინართა უმრავლესობას კვლავაც ქალები შეადგენდნენ.

1931 წლის მაისში აჭარაში იყო 10.601 წერა-კითხვის უცოდინარი ქალი. პარტიული ორგანოების მითითებით შეიქმნა ბრიგადები, რომლებსაც დაევალა ადგილზე შეესწავლათ ქალთა წიგნიერების მდგომარეობა და პრაქტიკულად დახმარებოდნენ ადგილობრივ ორგანიზაციებს ამ საქმის მოგვარებაში.

ქმედით ღონისძიებათა შედეგად აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 12 წლისთავისათვის მოსახლეობის 64 პროცენტმა იცოდა წერა-კითხვა.

1933 წელს შეიქმნა 357 წერა-კითხვის სალიკვიდაციო სკოლა, რომლებშიც 6.222 მსმენელი ჩაება, მათ შორის 1.126 ქალი. შეიქმნა მცირემცოდნეთა 190 სკოლა 2.924 მსმენელით, მათ შორის 161 ქალი იყო. გარდა ამისა, 1.010 ქალი მეცადინეობდა კრა-კერვის სკოლებში.⁴¹

აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების 12 წლისთავთან დაკავშირებით ფილიპე მახარაძე აჭარის ასსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის სახელზე გაგზავნილ მისალმებაში წერდა: „საბჭოთა აჭარისტანმა... მიაღწია უდიდეს გამარჯვებებს სახალხო მეურნეობისა და კულტურული განვითარების ყველა დარგში, გაათავისუფლა საუკუნეობით დამონებული, კარჩაკეტილი აჭარელი ქალი და აქტიურად გამოიყვანა ის სოციალისტური მშენებლობის ასპარეზზე“.⁴²

41 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1933 წ., № 64.

42 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1933 წ., № 65.

1934 წლის 18 მარტისათვის აჭარაში წერა-კითხვა იცოდა მოსახლეობის 82,4 პროცენტმა, ხოლო მთლიანად საქართველოში 85,6 პროცენტმა.⁴³

წერა-კითხვის უცოდინარობასთან ბრძოლა განსაკუთრებით ფართოდ გაიშალა 1934-35 წლებში. მარტო ხულოს რაიონში შეიქმნა 144 სკოლა, რომლებშიც 2.700 მსმენელი გაურთიანდა, მათ შორის 650 ქალი⁴⁴.

1936 წელი აჭარაში გამოცხადდა წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციის უკანასკნელ წლად. ქელაში დამატებით გაიხსნა 11 სკოლა მცირემცოდნეთათვის და 37 სკოლა წერა-კითხვის უცოდინართათვის. ამ წელს წერა-კითხვის უცოდინართა სკოლებში გაურთიანდა 829 მსმენელი, მათ შორის — 334 ქალი, მცირემცოდნეთა სკოლებში — 728 მსმენელი, მათ შორის — 148 ქალი. სკოლები კარგად მუშაობდნენ ზეარეში, ხარაულაში, მერისში, მაგრამ მასწავლებელ ქალთა ნაკლებობის გამო 1936 წელს ხულოში ქალებისათვის ვერ გახსნეს 39 სკოლა.⁴⁵

1936-1937 სასწავლო წელს აჭარა დაიფარა წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო სკოლების ფართო ქსელით. ამას ნათლად მოწმობს შემდეგი ცხრილი:⁴⁶

რაიონის დასახელება	წერა-კითხვის უცოდინართა საერ. რაოდ.		წერა-კითხ. უცოდინ. ს. - ლიკვ. სკოლის რაოდენობა	მსმენელთა რაოდენ.	მათ შორის ქალი
	სულ	მათ შორის ქალი			
ხულოს რაიონი	6191	2424	492	3386	1836
ქელის რაიონი	1130	576	120	1106	543
ქობულეთის რაიონი	1435	736	158	1320	727
ბათუმის რაიონი	4397	2179	209	2688	1275
ქ. ბათუმი	641	353	35	368	241
სულ აჭარაში .	13794	7248	1024	8868	4622

43 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1934 წ., № 75.

44 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1935 წ., № 109.

45 საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 308, ფ. 65.

46 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი 1, აღწერა 1, საქმე 991, ფ. 27.

მაგრამ მარტო წერა-კითხვის ცოდნით შორს ვერ წავიდოდით, პარტიასა და მთავრობას რომ არ ეზრუნათ მოსახლეობის განათლებისა და კულტურის დონის მკვეთრი აღმავლობისათვის.

როგორც ცნობილია, საბჭოთა ხელისუფლებამ იმთავითვე მოსპო სასკოლო განათლების ბურჟუაზიული სისტემა, გააუქმა კერძო სკოლები და სასწავლო-აღმზრდელობითი დაწესებულებები სახელმწიფოს ხელში გადავიდა. სწავლისა და განათლების უფლება მიეცა ჩვენი ქვეყნის ყველა მოქალაქეს განურჩევლად ეროვნებისა, სოციალური წარმოშობისა, მდგომარეობისა, სარწმუნოებისა და სქესისა. მეცნიერების, კულტურის და განათლების კარი ქალებისათვისაც გაიღო.

აჭარაში 1921 წელს უმაღლესი განათლების მქონე და გიმნაზიადამთავრებული ქალი თითო-ოროლა თუ მოიძებნებოდნენ. 1912 წელს ბათუმის ქალთა გიმნაზია დაამთავრა შემდგომში ცნობილმა პროფესორმა, მეცნიერების დამსახურებულმა მოღვაწემ ანა მენაბდემ, 1921 წელს — ნინო და თამარ ღლონტებმა, სონია სკამკოჩაიშვილმა, კლავდია გამსახურდიამ, თამარ შარაშიძემ, ეკატერინე გოგუაძემ და სხვ.

პარტიული ორგანიზაციის გადაუდებელი ამოცანა იყო ბრძოლა ქალთა უმეცრებისა და სიბნელის წინააღმდეგ, მათი პოლიტიკური გათვითცნობიერებისა და კულტურული ჰორიზონტის გაფართოებისათვის. „ცოდნა ძალაა, — წერდა კრუპსკაია, — და თუ ქალს სურს განთავისუფლდეს, მან უნდა დაძაბოს მთელი თავისი ძალა, რათა დაეუფლოს ცოდნას“.⁴⁷

1923 წელს აჭარაში სწავლობდა 5.334 მოსწავლე. მასწავლებელთა შორის მამაკაცები — 64,2, ხოლო ქალები 35,8 პროცენტს შეადგენდნენ. მოსწავლეთა 35,9 პროცენტს ქალები შეადგენდნენ.⁴⁸

სოფლად პირველ და მეორე საფეხურის სკოლებში ასწავ-

47 Н.Крупская. Женщины страны советов — равноправный гражданин, Москва, 1938 г., стр. 7.

48 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 1, თავი დამატება, ფ. 32.

ლიდა 133 მასწავლებელი, მათ შორის — 32 ქალი. ბათუმში კი 256 მასწავლებლიდან 100 ქალი იყო.⁴⁹

1923-1924 სასწავლო წელს ხულოში სწავლობდა 384 მოსწავლე, მათ შორის 2 გოგონა, ქედაში — შესაბამისად 372 და 18, კოროხის მაზრაში 1.195 და 296, აჭარისწყალზე — 155 და 52. სულ მაზრებში სწავლობდა 2.693 ვაჟი და 722 ქალი. ქალაქად კი 3.610 ვაჟი და 2.686 ქალი.⁵⁰

ქალთა განათლების ინტერესები უწინარეს ყოვლისა მოითხოვდა მასწავლებელ ქალთა კადრების მომზადებას. მართალია, სოფლად მიავლინეს სხვადასხვა რაიონიდან მოწვეული მასწავლებლები, რომლებმაც დიდი ამაგი დასდეს ამ კუთხეს, უჩვეულოდ მძიმე პირობებში ერთგულად და პატიოსნად ემსახურებოდნენ ახალგაზრდობის აღზრდის საქმეს და, საერთოდ, მოსახლეობის კულტურულ დაწინაურებას, მაგრამ მასწავლებელ ქალთა კადრები ისე მცირე იყო, რომ ოდნავადაც ვერ აკმაყოფილებდა მოთხოვნილებას.

ცხოვრებამ დღის წესრიგში დააყენა მასწავლებელ ქალთა მომზადების საკითხი. ამ მიზნით ქ. ბათუმში შეიქმნა ქალთა კადრების პირველი სამჭედლო — ქალაქ ბათუმის აჭარელ ქალთა № 2 პედაგოგიური ტექნიკუმი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1929 წელს აჭარელ ქალთა კლუბთან ჩამოყალიბდა 2-წლიანი პროფსკოლა, რომელიც სოფლებისათვის ქრა-კერვის მასწავლებლებს ამზადებდა. მაგრამ ცხოვრებამ დღის წესრიგში დააყენა ქალთა კულტურულ-საგანმანათლებლო ცოდნით შეიარაღების საკითხი. ამ მიზნით 1929 წელს 8 მარტთან დაკავშირებით ქალთა კლუბთან არსებული პროფსკოლა აჭარელ ქალთა 3-წლიან პედაგოგიურ ტექნიკუმად გადაკეთდა.⁵¹

1934 წლის 28 ივლისს მოეწყო ტექნიკუმდამთავრებულთა პირველი გამოშვება. ამ წელს ტექნიკუმმა თავის კუთხეს პირველად მისცა 15 ახალგაზრდა პედაგოგი, რომელთაგან 11 აჭარელი გოგონა იყო. ესენი არიან: გული ღლონტი, აიშე ხახუ-

49 იქვე, ფ. 34.

50 იქვე, ფ. 41.

51 გრ. ბაბილოძე, სახალხო განათლება აჭარის ასს რესპუბლიკაში. (1921-1957 წ. წ.), 1958 წ., გვ. 277.

ტაიშვილი, შუქიე ინაიშვილი, სურიე გორგილაძე, ბეიჯე ინაიშვილი, სანიე ემირიძე, მერიემ მეგრელიძე, ხატიჯე ხახუტაიშვილი, ნადია ბეჟანიძე. ნაზიკო კომახიძე და ჰურიე მჟავანაძე.

1934 წელს ნადეჟდა კრუპსკაიას დაბადების 65 წლისთავთან დაკავშირებით ტექნიკუმის მოსწავლეებისა და მოსწავლეების მოთხოვნის საფუძველზე აჭარის ასსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმის 1934 წლის 30 აპრილის დადგენილებით პედაგოგიურ ტექნიკუმს ნადეჟდა კრუპსკაიას სახელი ეწოდა.

ნ. კრუპსკაიასა და ტექნიკუმის მოსწავლეებს შორის დამყარდა მეგობრული მიმოწერა. ერთ-ერთ წერილში პედაგოგიური ტექნიკუმის მოსწავლეები ნ. კრუპსკაიას სწერდნენ: „ჩვენ, თქვენი სახელობის აჭარელ ქალთა პედტექნიკუმის გოგონებმა, დიდი ინტერესით მოვკიდეთ ხელი სწავლას. ჩვენ ყურად ვიღეთ თქვენი დარიგება „ვიზრუნოთ უმცროს დებსა და ძმებზე“ (კრუპსკაიას აღნიშნული წერილი გამოქვეყნდა „საბჭოთა აჭარისტანის“ ფურცლებზე 1935 წლის 12 თებერვალს — მ. გ.). ჩვენ ვიბრძვით სწავლის მაღალი ხარისხისათვის, ჩვენს შორის ბევრია დამკვრელი, რომელსაც მრავალი „ფრიალი“ აქვს... ჩვენ ვსწავლობთ, ძვირფასო ნადეჟდა კონსტანტინეს ასულო, თქვენს ცხოვრებას, მუშაობას, ჩვენ სიყვარულით ვსწავლობთ ბავშვების დაუფიწყარი მეგობრის ლენინის ცხოვრებას“.⁵²

წერილს ხელს აწერენ: ზემზემ მახარაძე, აიშე სარჯველაძე, აიშე ვერძაძე, ნადიდე ქადაგიძე, ჰურიე ინაიშვილი, მირიშან მახარაძე, ტეტე მოწყობილი, გული ნოღაიდელი, ლუთბიე ხალვაში, კუკუ მჟავანაძე, მეხფულე ბიბინეიშვილი, აიშე ბეჟანიძე, ეთერ ცივაძე, მერიემ ქათამაძე, გული აგირბა, გულნაზ მეხტერბაშვილი, ჰურიე ხარაზი.

7 აპრილს მათ მიიღეს ნ. კრუპსკაიას საპასუხო წერილი: „ძვირფასო გოგონებო! თქვენი წერილი მივიღე, დიდად გმადლობთ, მოხარული ვარ, რომ თქვენი საქმეები კარგად მიდის, იზრდებით შეგნებულ ადამიანებად და ემზადებით მომავალი თაობის აღსაზრდელად.

გიძღვნით მხურვალე სალამს და გისურვებთ ნაყოფიერ მუშაობას. ნ. კრუპსკაია“.⁵³

აჭარის ქალთა კადრების სწავლა-აღზრდაში დიდი წვლილი მიუძღვით პედსასწავლებლის აღმზრდელ მასწავლებლებს, რომლებიც შრომასა და ენერგიას არ იმშურებდნენ და უანგაროდ ემსახურებოდნენ მასწავლებელ ქალთა აღზრდის ამ კეთილშობილურ საქმეს. მათ შორის იყვნენ აღმზრდელები ოლია ჟლენტი, მარო ბახტაძე, ელენე ჭაყელი, ოლია დოლიძე, მარო ჟორჟიკაშვილი, რომლებიც საერთო საცხოვრებელში მოსწავლეებთან ერთად ცხოვრობდნენ.

ტექნიკუმში ასწავლიდნენ საუკეთესო პედაგოგები: ანა ქავთარაძე, თამარ მაჭუტაძე, მარო ლოლუა, თინათინ სიხარულიძე, ნატალია ჟორდანიას, სემაეთ ვარშანიძე, თებრო საღინაძე, ა. გრიგოლია, ნ. ლორთქიფანიძე, გრ. გორგაძე, პ. ციცხვაია, ა. ხობუა, ა. ჩიხლაძე, ვ. სამსონია და პოეტი ნესტორ მაღაზონია.

თავისი არსებობის 11 წლის მანძილზე ქალთა პედაგოგიური ტექნიკუმი დაამთავრა 128 ქალმა. ბევრმა მათგანმა სწავლა განაგრძო უმაღლეს სასწავლებელში და აქტიური საზოგადოებრივი მუშაკი გახდა. მათ შორის არიან: ანგელინა გურგენიძე (აჭარის ასსრ სოფლის მეურნეობის მინისტრის მოადგილე), ნინო ხახუტაიშვილი (აჭარის ასსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი), ეთერ ცივაძე (აჭარის ასსრ განათლების მინისტრის მოადგილე), ნაზიკო გოგიტიძე (ბათუმის სავაჭრო ტექნიკუმის დირექტორი), ფერიდე აცამბა (მოსკოვის ლომონოსოვის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოცენტი). დღესაც მოსწავლეთა აღზრდის საქმეს ემსახურებიან ამ სასწავლებლის აღზრდილები ჰურიე და ზინა ინაიშვილები, ნარგული პაპუნაშვილი, თუნთულ ცივაძე და სხვ.

პედაგოგიურ ტექნიკუმს დაარსების დღიდან 1941 წლის სექტემბრამდე ხელმძღვანელობდა ძველი ბოლშევიკი, საქართველოს სსრ დამსახურებული მასწავლებელი ოლია ჩხიკვიშვილი, რომლის უანგარო შრომას, დედობრივ მზრუნვე-

ლობასა და მშობლიურ სიტბოს მისი აღზრდილები არასოდეს არ დაივიწყებენ.

მასწავლებელთა კადრების აღზრდის საქმეში დიდი როლი შეასრულა ბათუმის პედაგოგიურმა ტექნიკუმმა, რომელიც 1923 წელს შეიქმნა. 1924 წელს ტექნიკუმში შევიდნენ აჭარელი გოგონები: სემაეთ ვარშანიძე, ფერიდე ნიჟარაძე, ფადიკო ჩიჩავაძე. დაუფასებელია ამ საქმეში თვითონ ტექნიკუმის დირექტორის შუქრი ვარშანიძის ღვაწლი. იგი განსაკუთრებით ზრუნავდა ქალთა განათლებისათვის. მან ტექნიკუმში პირველმა მოიყვანა თავისი ქალიშვილი სემაეთი, რომელმაც შემდგომ წარმატებით დაამთავრა ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტი, მოსკოვის ვ. ი. ლენინის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტი და ამჟამად სკოლის დირექტორად მუშაობს.

პედაგოგიურ ტექნიკუმში სწავლობდნენ ფერიდე ნიჟარაძე, სურიე თხილაიშვილი, ჰაჩიე ხალვაში, ჰურიე მჟავანაძე, შუქიფე ინაიშვილი, ჯემალ ნოლაიძელი, ვლადიმერ ქემხაძე და სხვ. მათ ასწავლიდნენ ცნობილი პედაგოგები ნატალია ეორდანი, თინათინ სიხარულიძე, მარო ლოლუა, ეკატერინე ქუთათელაძე, მარო ცქიტიშვილი.⁵⁴

1926-1927 სასწავლო წელს ამ სასწავლებელმა პირველი კადრები გამოუშვა. გაზეთი „ფუნარა“ ამის თაობაზე სათაურით „პირველი მერცხლები“ წერდა: „წელს სკოლაში პირველად შედის პედაგოგიური კურსდამთავრებული 10-მდე მასწავლებელი. მალე ვაჟებთან ერთად აჭარელი ქალებიც მოეგვლინებიან სოფელს მასწავლებლებად. აჭარისტანის კულტურის ისტორიაში ეს წელი განსაკუთრებით აღინიშნება“.⁵⁵

კადრების მომზადების მიზნით პარტიის ბათუმის საოლქო კომიტეტის 1921 წლის 17 მაისის დადგენილების საფუძველზე შეიქმნა პარტიული სკოლა, რომელიც იმავე წლის ოქტომბერში აჭარის პარტიულ და საბჭოთა სკოლად გადაკეთდა. მისი მიზანი იყო ადგილობრივი პარტიული და საბჭოთა კადრების მომზადება, პროპაგანდისტებისა და აგიტატორების აღზრდა. ამ სკოლის კურსდამთავრებულთა პირველი გამოშვება მოეწყო.

54 გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1934 წ., № 148.

55 გაზეთი „ფუნარა“, 1926 წ., № 227.

1922 წლის 1 მაისს, 1922-35 წლებში ეს სკოლა დაამთავრა 642 მსმენელმა. მათ შორის 60 ქალმა.

ჩვენი ქალები 1925 წლიდან უმაღლესი განათლების მისაღებად საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელში შედიოდნენ.

პირველი ქალი აჭარიდან, რომელმაც უმაღლესი განათლება მიიღო, ეს არის ამჟამად ქართველი საზოგადოებრიობისათვის კარგად ცნობილი მეცნიერი, აჭარიდან პირველი ექიმი ქალი ნევრესტან შაშიყაშვილი. ნევრესტანმა საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ უმაღლესში სწავლა ისურვა. ოჯახში მის სურვილს წინ არავინ გადალობებია. მამა თავიდანვე ქალის სწავლა-განათლების მომხრე იყო და შვილებს ცოდნის სიყვარული ჩაუნერგა. დედა — აიშე ქიქავა, მართალია დიასახლისი იყო, მაგრამ განათლების ფასი იცოდა და შვილს მხარს უჭერდა. ოღონდ ეს იყო, რომ ნათესავეები თითქმის ყოველდღე მოდიოდნენ მათს ოჯახში და აიშეს ურჩევდნენ შვილი სასწავლებლად არ გაეგზავნა, მაგრამ ნევრესტანი მტკიცედ იღვა თავის გადაწყვეტილებაზე და მიადგია კიდევ მიზანს. 1931 წლის იანვარში წარმატებით დაამთავრა თბილისის უნივერსიტეტის სამკურნალო ფაკულტეტი და თავის კუთხეს დაუბრუნდა. თავდაპირველად იგი მუშაობდა აჭარის რესპუბლიკურ საავადმყოფოს თერაპიულ, შემდეგ გინეკოლოგიურ განყოფილებაში, 1938 წლის სექტემბრიდან — აჭარის ასსრ ჯანმრთელობის დაცვის სახალხო კომისიის მოადგილედ, 1939 წლის 8 მარტიდან კი სახალხო კომისრად. 1948 წლიდან ნევრესტანი თბილისში გადაჰყავთ საქართველოს ჯანმრთელობის დაცვის სამინისტროს სამედიცინო განათლების განყოფილების უფროსად. 1949 წელს მან დაიცვა საკანდიდატო, 1960 წელს კი — სადოქტორო დისერტაცია. 1962 წლიდან სამედიცინო ინსტიტუტის ჯანდაცვის ორგანიზაციის კათედრის პროფესორი, ხოლო 1968 წლიდან ამავე ინსტიტუტის სოციალური ჰიგიენისა და ჯანმრთელობის დაცვის ორგანიზაციის კათედრის გამგე და საქართველოს მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწეა.

ნათესავეები, რომლებიც ნევრესტანის დედას უკიჟინებდნენ — ქალიშვილი სწორ გზას ასცდებო, დიდი ხანია დარწმუნ-

მუნდნენ, რომ ერთადერთი სწორი გზა იყო ის, რომელზედაც ნევრესტანმა შედგა ფეხი.

ბათუმში მიიღეს პირველდაწყებითი და საშუალო განათლება ამჟამად პროფესორმა ქალებმა: თამარ ლლონტმა, ქსენია სიხარულიძემ, მარიამ სიხარულიძემ, დოცენტებმა კლავდია გამსახურდიამ, თინათინ მგელაძემ და სხვებმა.

1925 წლიდან მოკიდებული აპარაში უმაღლესი განათლების მქონე სპეციალისტთა რაოდენობა თანდათან იზრდება. 1929-1930 წლებში უმაღლეს სასწავლებელში სწავლობდა აპარადან გაგზავნილი 150 სტუდენტი, მათ შორის 6 ქალი.

პარტიისა და მთავრობის მიერ განხორციელებული ღონისძიებების შედეგად აპარას სახალხო მეურნეობის ყოველ დარგში მალე თავისი საკუთარი სპეციალისტები ჰყავდა. ესენი იყვნენ ინჟინრები — მეხფულე დიასამიძე, ვასიე უსტიაშვილი, ბრილიანტა კვერღელიძე, ლილი სვანიძე, აგრონომები — ბესირე ხარაზი, ზინა აფაქიძე, ლიუდმილა ნინიძე. ბედრიე უსტიაშვილი, ექიმები — მინირე აბაშიძე, ქეთევან ხორომანსკაია, თამარ კიკნაველიძე, მერი ერისთავი, მერი ალაჯალოვა, თინა კალოიანი, მარგალიტა მაჭარაძე, თამარ ნადარეიშვილი, ქეთევან მჟავია, მასწავლებლები — ნადია მაჭუტაძე, თამარ სიორიძე, მარო, ნადეჟდა, ნინო და თინათინ დოჭვირები, ლიპა ჩხიკვიშვილი, გული ინაიშვილი, ქსენია ხობუა, ნინო აფხაზავა, თამარ კვაჭაძე, ჰაჩიე ხალვაში, მარო მახარაძე და მრავალი სხვ.

მასწავლებელ ქალთა კადრების ზრდის კვალობაზე იზრდებოდა მოსწავლე გოგონათა რიცხვი, მიუხედავად იმისა, რომ აქაური გოგონების სწავლების წინააღმდეგ აქტიურად იბრძოდნენ სასულიერო პირები. ხულოს არასრულ საშუალო სკოლაში სწავლობდა სერდალ მიქელაძის გოგონა. სკოლაში 8 მარტის სხდომას დაესწრო გოგონას დედა და გახარებული დაბრუნდა შინ — გოგონებს კარგად ასწავლიან და კარგადაც უვლიანო. ცოლ-ქმარმა დაიწყეს სკოლის სასარგებლო აგიტაცია. სოფელ ნენიის ხოჯამ მუსტაფა მიქელაძემ მიაკითხა სერდალის და უსაყვედურა: „რა ღმერთი გაგიწყრა, რომ ცოლი გაგიგიაურებია, აუცილებლად უნდა გაუშვა და სხვა შეირთო,

ზოლო შენი გოგონა, რომელიც სკოლაში დადის, რძლად მია-
მათხოვეო“.⁵⁶

ანტისაბჭოთა აგიტაციას ეწეოდა აგრეთვე ხოჯა ისკანდერ
თავართქილაძე, რომელიც მოსახლეობას ურჩევდა ბავშვები
სკოლაში არ გაეგზავნათ. „უკიდურეს შემთხვევაში, — დასძე-
ნდა იგი, — თუ ეს არ შეგიძლიათ გააკეთოთ, მაშინ გაგზავნეთ,
მაგრამ ბავშვები გააფრთხილეთ, რომ ნუ დაუჭერებენ მასწავ-
ლებლებს. ნუ ისწავლიან და იძულებული გახდებიან გარიცხონ
სკოლიდან და სკოლა დაიშლებო“.⁵⁷

საბჭოთა სკოლის გავლენა სისტემატურად იზრდებოდა.
კულტურა და განათლება არღევდა ჩამორჩენილობის კედ-
ლებს და გზას უკაფავდა მოსახლეობას უმეტებიდან ცოდ-
ნისაკენ. ამის ნათელსაყოფად საკმარისია აღინიშნოს, რომ თუ
1921-1922 წლებში გოგონები მოსწავლეთა საერთო შემადგენ-
ლობის მხოლოდ ერთ პროცენტს შეადგენდა, 1928-1929 წლე-
ბში 19,7 პროცენტამდე გადიოდა, 1934 წელს კი 27 პროცენტს
მიაღწია, ხოლო 1936 წლისათვის 41,9 პროცენტი შეადგინა.⁵⁸

1935 წელს ქედის საშუალო სკოლასთან შეიქმნა გოგონა-
თა კლასი, რომელშიც 37 მოსწავლე სწავლობდა, ხოლო 1936
წლის შემოდგომაზე ხულოში შეიქმნა ქალთა არასრული სა-
შუალო სკოლა, რომელშიც 30 მოსწავლე ითვლებოდა. სკოლას
ხელმძღვანელობდა საქართველოს დამსახურებული მასწავ-
ლებელი ლიპა ჩხიკვიშვილი.

ქალები აქტიურად მონაწილეობდნენ აპარის კულტურულ
ცხოვრებაში, ლიტერატურისა და ხელოვნების განვითარების
საქმეში. აპარიდან პირველი მხატვარი ქალი იყო მუთებერ
ვარშანიძე, რომელიც მოსკოვის სამხატვრო აკადემიაში სწა-
ვლობდა.

ახალ ცხოვრებას უმღერეს თავიანთ ლექსებში ქეცსერ
თხილაიშვილმა და ფატი დადიანმა (ქოლა ლომთათიძის დის-

56 საქართველოს კპ აპარის საოლქო კომიტეტის არქივი, ფონდი 1,
აღწერა 4, საქმე 308, ფ. 61.

57 იქვე, საქმე 219, ფ. 48.

58 გაზეთი „კომუნისტი“, 1937 წ., № 63. გაზეთი „საბჭოთა აპარის-
ტანი“, 1937 წ., № 54, აპარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღ-
წერა 1, საქმე 909, ფ. 57.

შვილი), რომელთა ლექსები კრებულებსა და გაზეთებში ქვეყნდებოდა.

თეატრში მოღვაწეობდნენ ცნობილი მსახიობები: მარო მდივანი, საშა გარნელი, ნუცა ფხაკაძე, ნუნუ თეთრაძე და ლილი აფხაზაფა. თეატრმა დადგა კ. კალაძის „ხატიჯე“, გ. მდივნის „სამშობლო“, ა. შერვაშიძის „ფატი“ (აქარელი ქალის როლს განასახიერებდნენ ნუცა ფხაკაძე, ნუნუ თეთრაძე და სხვები). ამ სპექტაკლებმა დიდი როლი შეასრულეს აქარის ქალთა გათვითცნობიერებაში.

აქარის კულტურულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო ხულოს რაიონის ქალთა მეჩონგურეთა ანსამბლი, რომელიც მელინკი შარაშიძემ (ჰანიშვილი) ჩამოაყალიბა 1933 წელს. მელინკი იმ დროს ჭრა-კერვის მასწავლებელი იყო და აქტიურად მუშაობდა ქალთა შორის. მისი თაოსნობით რაიონულ კლუბთან შეიქმნა წრე, რომელშიც რამდენიმე ათეული ქალი გაერთიანდა. ამ წამოწყებას მამაკაცების ერთი ნაწილი გულისწყრომით შეხედა, მაგრამ ანსამბლმა სულ მალე მოიხვეჭა ავტორიტეტი მოსახლეობაში. ეს ანსამბლი გამოდიოდა არამარტო ხულოში, არამედ აქარის ავტონომიური რესპუბლიკის სხვა რაიონებსა და სასოფლო საბჭოების ცენტრებში. 1936 წელს ის თბილისსაც ეწვია და დედაქალაქის მაყურებელთა მოწონება დაიმსახურა. ანსამბლმა 1937 წლამდე იარსება.

აქარის ქალთა შრომა და ყოფა-ცხოვრება აისახა აქარაში მომუშავე ქართველი მწერლების შემოქმედებაში. მათ შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია მწერალი პარმენ ლორია, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების პირველი წლებიდანვე ჟურნალ-გაზეთებში სისტემატურად აქვეყნებდა წერილებს, კორესპონდენციებსა და მოთხრობებს ქალთა ცხოვრებაზე. 1937-1938 წლებში მან გამოაქვეყნა ცნობილი რომანი „ჩაი“, რომლის მთავარი გმირის ფერიდეს (ქევსერის) სახით ავტორმა გვიჩვენა აქარელი ქალის შრომისა და ცხოვრების რთული გზა. აქარის სოციალურ-ეკონომიურ და კულტურულ გარდაქმნებს ეხება მწერლის მეორე რომანი „განთიადი ხევში“ (დელი-მურადი). რომელიც 1939 წელს გამოქვეყნდა. მასში ასახულია წარსულის გადმონაშთებთან ბრძოლა, დახატულია აქარაში სოციალიზმის მშენებლობის სურათები.

აჭარელ ქალს უმდერა ცნობილმა პოეტმა ნესტორ მაღა-
ზონიამ თავის ლექსში „აჭარელ ქალს“, რომელიც 1927 წელს
გამოქვეყნდა. ამ ლექსში პოეტი მოუწოდებს ქალებს განთავი-
სუფლდნენ ჩადრისაგან და აქტიურად ჩაებან ახალი ცხოვრე-
ბის მშენებლობაში.

ჩვენს კუთხეს ხშირად სტუმრობდნენ თბილისელი მწერ-
ლები და პოეტები. 1937 წლის 12 მაისს აქარას ესტუმრნენ
ცნობილი მწერლები და პოეტები: ნინო ნაყაშიძე, ეკატერინე
გაბაშვილი, მარიჯანი, იოსებ გრიშაშვილი, სანდრო ეული, გი-
ორგი კაჭახიძე, ილია სიხარულიძე და სხვ.

ქალთა ცოდნის, კულტურისა და განათლების ზრდის კვა-
ლობაზე იზრდებოდა მათი პოლიტიკური აქტიურობაც. აქარის
ქალები აქტიურად ებმებოდნენ სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში.

სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარეებად მუშაობდნენ მოწი-
ნავე ქალები ფედოსი ხინიკაძე, ყუდრეთ მიქელაძე, გული ბა-
რამიძე. ისინი უნარიანად ხელმძღვანელობდნენ საბჭოების სა-
ქმიანობას. მათი თაოსნობით გაიხსნა ჰრა-კერვის სკოლები,
წერა-კითხვის უცოდინარობის სალიკვიდაციო სკოლები, ისინი
აქტიურად ეხმარებოდნენ სოფლის ქალებს საყოფაცხოვრე-
ბო საკითხებისა და შრომის პირობების მოგვარებაში.

მშრომელები საბჭოების შემადგენლობაში ასახელებდნენ
სოფლის მოწინავე ადამიანებს, სტახანოველებს, რომლებიც
გამოირჩეოდნენ თავიანთი საქმიანობით, პირად მაგალითს აძ-
ლევდნენ სხვებს, ასეთები იყვნენ: ორთაბათუმელი სტახანოვე-
ლი სეფურე ქიქავა, ხუცუბნის სასოფლო საბჭოს თავმჯდომა-
რე ფედოსი ხინიკაძე, სტახანოველი სულთან მამუჩოლი, მე-
ჩაიე მარიკა ფუნდუკიდი, ხულოს რაიონული საბჭოს აღმას-
კომის თავმჯდომარე მუხთერ ბოლქვაძე, ვაიოელი სტახანოვე-
ლი უმიან მახაჭაძე, სოფელ ქობულეთის კოლმეურნეობის
თავმჯდომარე თუნთულ კვესიეშვილი, სტახანოველი კოლ-
მეურნეები: ხატიჯე კაკაბაძე, ფატყუმ დავითაძე, ელმას ცეცხ-
ლაძე, ფადო ბერიძე, სადეთ მახარაძე, გუნიბა ბოლქვაძე. ემი-
ნე ბაუჟაძე, მერიემ ნინიძე, ფადიმე ქათამაძე, ხატიჯე ზაქა-
რაძე, ფადიმე გოგუაძე, ხენიფე კახიძე, აიშე თავდგირიძე, ემი-
ნე ბაკურიძე, მასწავლებლები — ნადია ბეჟანიძე და ვერა ახვ-

ლედიანი, პარტიის ხულოს რაიკომის ქალთა სექტორის გამგე ანა კარვარეთელი და სხვ.

მახინჯაურის საარჩევნო კრებაზე 1934 წლის ნოემბერში რუქიე ბერიძემ გაბეჭდულად განაცხადა: „ჩვენ მამაკაცებზე ცუდად არ ვმუშაობთ მინდვრად, არც საბჭოებში ვიმუშავებთ ნაკლებად! ჩვენი კოლმეურნეობა ცნობილია ქალთა შრომით, დაე ჩვენმა საბჭოებმაც ისახელოს თავი ქალთა მონაწილეობით“.⁵⁹ 1934 წელს აჭარაში საბჭოებში აირჩიეს 410 ქალი.

„ოჯახის კერიდან კოლმეურნეობაში, სკოლაში, სოფლის საბჭოში, სარაიონო ყრილობაზე და ბოლოს რესპუბლიკურა ყრილობის დელეგატი — აი დიდი გზა, რომელიც გავიარეთ მე და ჩემისთანა ბევრმა ქალმა“, — განაცხადა აჭარისტანის საბჭოების მე-11 ყრილობის დელეგატმა ხოშყელები ღუმბაძემ (ხულოს რაიონი). მის გარდა, ყრილობას ესწრებოდა 45 ქალი: ფადიმე ფაღავა, ენია წულაია, ფატყუმ ბერიძე, მერიემ დეკანაძე, მერიემ ბერიძე, ფემზე მიქელაძე, ელმას ცეცხლაძე, კატო გოგუაძე, ლიპა ჩხიკვიშვილი, თუნთულ კვესიშვილი, სიდო დადიანი (ჭოლა ლომთათიძის და), ფედოსი ხინიკაძე, ზექიე ხალვაში, ნადია ბეჟანიძე, ანტონინა ნეანიდი, ფატუშა ღუმბაძე, აიშე ჩხაიძე, ასინე ბერიძე, მაშო ორაგველიძე, ფადიმე ლორთქიფანიძე, ზენიბე ბერიძე და სხვ.⁶⁰

ქალები აქტიურად მონაწილეობდნენ არა მარტო სასოფლო, რაიონული და საქალაქო საბჭოების, არამედ აჭარის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის საქმიანობაშიც. სხვადასხვა დროს ცაკის წევრები იყვნენ მუხთერ ბოლქვაძე, გული ბარამიძე, ნაზიკო ჩიჭავაძე, ნინო აბულაძე, ალთუნ შაშიკაშვილი, ზინაიდა კალანტიდი, აიშე ქიქავა, ფადიმე ლორთქიფანიძე, ფადიმე ბასილაძე, ზინაიდა ცოცერია, ხოსნე ღუმბაძე, ფატყუმე ბერიძე, ანნა ჩუპრუნი, ლიპა ჩხიკვიშვილი, ფატი მგელაძე, ანა ილაშვილი, ეფიზე კორძაია და სხვ.

ქართველ ქალთა ისტორიაში საინტერესო ფურცელი ჩაწერა აჭარიდან პირველმა მფრინავმა ქალმა ფადიმე გოგიტიძემ.

⁵⁹ გაზეთი „საბჭოთა აჭარისტანი“, 1934 წ., № 264.

⁶⁰ აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 740, ფ. 8.

1936 წლის 18 აგვისტოს დილაა. აჭარის მშრომელები აეროპორტისაკენ მიეშურებიან. თბილისიდან ბათუმში მომავალი თვითმფრინავი ფადიმეს მოჰყავსო — და უნდათ საკუთარი თვალთ ნახონ ეს ძნელად დასაჯერებელი სანახაობა:

თვითმფრინავი ძირს ეშვება და მფრინავის ფორმაში გამოწყობილი ახალგაზრდა მოხდენილი ქალი თვითმფრინავიდან გამოდის. მქუხარე ტაშს. ოვაციებს, ხვევნა-კოცნას, სიხარულის კრემლებს დასასრული არ უჩანს. მამამ გულში ჩაიკრა ქალიშვილი: — ამიერიდან ჩემი ვაჟიც და ქალიც შენ ხარო.

სამწუხაროდ, მისი სიცოცხლის გზა მოკლე იყო. 24 წლის ფადიკო ტრაგიკულად დაიღუპა ერთ-ერთი საცდელი ფრენის დროს 1940 წლის ოქტომბერში.

სახელოვან მფრინავ ქალს წრფელი სტრიქონები უძღვნეს ნესტორ მაღაზონიამ („მფრინავი ქალის სიმღერა“), პანტელეიმონ ჩხიკვაძემ („მეცხრე ცაზე“), სევერიან ისიანმა („მფრინავ გოგონას ფადიკო გოგიტიძეს“) და სხვ.

მრავალჭირნახული აჭარელი ქალი პოლიტიკური მოღვაწე და აქტიური საზოგადოებრივი მუშაკი გახდა. ქობულეთელი გლეხის შვილს — ფატუშა დუმბაძეს პარტიისა და მთავრობის დახმარებით საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ფართო გზა გაეხსნა. იგი იყო ხელმძღვანელ პარტიულ სამუშაოებზე. ამჟამად მუშაობს საქართველოს სსრ მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო მომსახურების მინისტრად.

ქალთა შრომითმა და პოლიტიკურმა აქტიურობამ ხელი შეუწყო მეორე ხუთწლიანი გეგმის ამოცანების წარმატებით განხორციელებას. მეორე ხუთწლედ იც ვადამდე და გადაჭარბებით შესრულდა. შეიქმნა სოციალიზმის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა, შეიცვალა მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა, მოისპო ექსპლოატატორული კლასები. სოციალიზმმა გაიმარჯვა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა დარგში.

სოციალიზმის გამარჯვებასთან დაკავშირებით საჭირო იყო ცვლილებების შეტანა საბჭოთა კონსტიტუციაში. საბჭოთა ხალხი და მათ შორის აჭარის მშრომელები უდიდესი შრომითი და პოლიტიკური აღმავლობის ვითარებაში განიხილავდნენ ახალი კონსტიტუციის პროექტს.

ქედში კონსტიტუციის პროექტის განხილვას დაესწრო 1.915 ქალი, ხულოში — 4.186, ქობულეთში — 4.382, ბათუმის რაიონში — 4.508.⁶¹

1937 წლის ოქტომბერში აჭარის ასსრ საბჭოების XI საგანგებო ყრილობამ მიიღო ახალი კონსტიტუცია. აჭარის მშრომელებმა დაიწყეს ბრძოლა სოციალისტური საზოგადოების განმტკიცებისა და შემდგომი განვითარებისათვის.

1921-1937 წლები იყო გიგანტური წინსვლისა და აღმავლობის წლები აჭარის ქალთა ცხოვრებაში. საზოგადოებრივ ცხოვრებას მოწყვეტილი, ისლამით დაჩაგრული, ჩადრში გახვეული მაჰმადიანი ქართველი ქალი სულ რაღაც ორ ათეულ წელიწადში საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტიური მშენებელი გახდა. მას შემდეგ კიდევ სამმა ათეულმა წელმა განვლო. ამ მოკლე დროში აჭარის ქალებმა გიგანტური ნაბიჯი გადადგეს კომუნიზმის მშენებლობის გზაზე.

ჩვენი კუთხის ქალებმა თავდადებული შრომითა და გმირული ბრძოლით გამოიჩინეს თავი დიდი სამამულო ომის პერიოდში. ალექსანდრა ომერიძემ, ალექსანდრა მასხულიამ, ჰურიე ინაიშვილმა, ენერა დვალმა, მარგარიტა კარანაძემ, ეთერ გორდელაძემ, აფროდიტე სამსონაძემ, ნინო ნიკოლაიშვილმა, თინა თოიძემ, დარეჯან ლლონტმა, მარო ტუსკაძემ, თამარ კოტიამ და სხვებმა თავისი წვლილი შეიტანეს საბჭოეთის ქვეყნის დაცვაში.

დიდი სამამულო ომის ძლევამოსილად დამთავრების შემდეგ ჩვენი ქვეყანა მშვიდობიან მშენებლობას შეუდგა. საბჭოთა აჭარის ქალებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ რესპუბლიკის მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებაში, პოლიტიკურ ცხოვრებაში, კულტურულ მშენებლობაში.

აჭარის ასს რესპუბლიკამ სახალხო მეურნეობის გეგმების წარმატებით შესრულებისათვის უმაღლესი ჯილდო — ლენინის ორდენი დაიმსახურა. ეს ქალთა შრომის ჯილდოცაა — ისი-

61 აჭარის ასსრ სახელმწიფო არქივი, ფონდი რ-4, აღწერა 1, საქმე 904, ფ. 127, 151, 172, 187.

ნი ხომ მრეწველობის მუშაკთა დასახელებით 47 და სოფლის მეურნეობის მუშაკთა 56 პროცენტს შეადგენენ.

ჩვენი რესპუბლიკა ამჟამად სახელოვანი ქალებით, მათ შორის აღსანიშნავია სოციალისტური შრომის გმირი, აკადემიკოსი ქსენია ბახტაძე, რომელმაც თავისი მეცნიერული გამოკვლევებით საქვეყნოდ გაითქვა სახელი.

ქალები აქტიურობენ პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც. ადგილობრივი საბჭოების 3.134 დეპუტატიდან 1.432 ქალია. სსრ კავშირის, საქართველოს სსრ და აჭარის ასსრ უმაღლესი საბჭოების დეპუტატად არჩეულია 42 ქალი.

ქალები საზოგადოებრივ საქმიანობას კარგად უხამებენ დედობას. აჭარაში 21.651 მრავალშვილიანი დედაა, რომლებიც დაჯილდოებული არიან სახელოვანი დედის ორდენებითა და დედობის მედლებით. მათგან 323 გმირი დედაა, რომლებმაც 10-ზე მეტი შვილი შობეს და გაზარდეს.

თავისუფალი და განათლებული ქალი ოჯახის, ერის, საყოველთაო პროგრესის აუცილებელი პირობაა. ალბათ, ამას გულისხმობდა ჩვენი სასოქალაქო პოეტი აკაკი წერეთელი, როცა ამბობდა: „ნეტავი იმ ერს, ვისაც კარგი ქალები ჰყავსო“.

